

3 / 2 0 1 9

Turvallisuus

Idäntutkimus on neljä kertaa vuodessa ilmestyvä tieteellinen aikakauskirja. Julkaisija on Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry.
3. numero 2019
26. vuosikerta

TILAUKSET JA OSOITTEENMUUTOKSET

Idäntutkimus
Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry
Puh. 044 5442203
e-mail: viets-idantutkimus@helsinki.fi

Vuosittilaus 32 €, ulkomaille 35 € ja opiskelijat 18 €. Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seuran jäsenet saavat vuosittilauksen jäsenmaksua vastaan (28 €, opiskelijat 16 €).

Koko sivun ilmoitus 170 €, ½ sivua 85 € ja ¼ sivua 43 €.

TOIMITUS

Aleksanteri-instituutti
Unioninkatu 33 (PL 42)
00014 Helsingin yliopisto

Päätoimittaja:
Katja Lehtisaari
Helsingin yliopisto
puh. 050 311 2590
e-mail: katja.lehtisaari@helsinki.fi

Toimitussihteeri:
Ira Österberg
Helsingin yliopisto
puh. 050 448 4074
e-mail: ira.osterberg@helsinki.fi

Dragana Cvetanović
Helsingin yliopisto
e-mail: dragana.cvetanovic@helsinki.fi

Emma Hakala
Ulkopoliittinen instituutti
e-mail: emma.hakala@fiia.fi

Meri Kulmala
Helsingin yliopisto
e-mail: meri.kulmala@helsinki.fi

Sirke Mäkinen
Helsingin yliopisto
e-mail: sirke.makinen@helsinki.fi

Jukka Pietiläinen
Helsingin yliopisto
e-mail: jukka.pietilainen@helsinki.fi

Mika Pylysy
Helsingin yliopisto
e-mail: mika.pylysy@helsinki.fi

Saara Ratilainen
Helsingin yliopisto
e-mail: saara.ratilainen@helsinki.fi

Riku Toivola
Helsingin yliopisto
e-mail: riku.toivola@helsinki.fi

Jaakko Turunen
Södertörn University
e-mail: jaakko.turunen@sh.se

Mikko Ylikangas
Suomen Akatemia
e-mail: mikko.ylikangas@aka.fi

TOIMITUSNEUVOSTO

Idäntutkimus-lehden toimitusneuvostona toimii Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry:n hallitus.

Lehden ulkoasu:
Asmo Koste / Nastamuumio oy

ISSN 1237-6051
Hermes-painotalo 2019

Seuraavien numeroiden teemat:
Vapaa teema, dl 15.11.2019
Ympäristö, dl 1.2.2020
Keho, dl 15.4.2020
Uho, dl 15.8.2020
Pohjoisen kirjallisuus, dl. 15.11.2020

Yhteiskunnan ja arjen turvallisuuden äärellä

Mikä tekee valtiosta turvallisen? Voiko esimerkiksi Venäjää pitää turvallisenä maana? Vastaus vaihtelee sen mukaan, keneltä kysytään ja mistä turvallisuuden osa-alueesta puhutaan. Laajasti ajateltuna turvallisuuteen vaikuttavat kansainvälisen ja kansallisen poliittisen kehityksen, konfliktien tai yhteistyön ohella monet yhteiskunnalliset tekijät, kuten arjen turvallisuus. Ulkomaiselle matkailijalle Venäjällä riittää Suomen ulkoministeriön matkustustiedotteen mukaan tavanomainen varovaisuus, vaikkakin erityistä varovaisuutta tulee noudattaa muun muassa liikenteessä ja mielenosoituksia tulisi välttää. Vaikkapa työnsä vuoksi uhatulla venäläisellä toimittajalla taas kuva henkilökohtaisesta turvallisuudesta muodostuu toisenlaiseksi.

Turvallisuuden tunne on osa yhteiskunnan vakautta. Monenlaisista epävakautta kuvastavista uutisista huolimatta venäläiset näyttäisivät kuitenkin pitävän tulevaisuudennäkymiään varsin vakaina. Fom-tutkimuslaitoksen syyskuussa tekemän kyselyn mukaan yli 40 prosenttia venäläisistä näkee elinolojen maassaan pysyvän puolen vuoden sisällä melko samanlaisina kuin nyt – kolmasosa tosin ennakoii niiden muuttuvan nykyistä huonommiksi. Kyselyvastausten luvut ovat pysyneet suunnilleen tällaisina jo lähes vuoden, vuosina 2017-2018 näkymät olivat hieman optimistisempia.

Toisen tutkimuslaitoksen, Vtsiomin, lukujen mukaan presidentti Vladimir Putinin toimintaan luottaa yli 70 prosenttia maan asukkaista ja maan tilaa pitää hyvänä tai erittäin hyvänä reilu puolet. Vaikka asioiden tolaan Venäjällä tyytyväisten osuus on viime vuodesta laskenut, monet vaikuttavat kyselyiden perusteella kohtuullisen tyytyväisiltä. Toisaalta muutoksen toiveiden kasvukin näkyy mielipidetiedusteluissakin: yhteiskunnallisia protesteja tukee entistä isompi joukko. Lähes neljäsosa Vtsiomin kyselyyn vastanneista ilmoitti elokuussa olevansa valmis lähtemään mukaan kotipaikkakunnallaan isoon mielenosoitukseen, joka vastustaisi esimerkiksi elintason putoamista tai vallankäytön epäkohtia.

Tässä Idäntutkimuksen numerossa turvallisuutta tarkastellaan eri näkökulmista niin yksilön kuin yhteiskunnan osalta, ja tarkastelu laajenee Venäjän lisäksi Viroon. Ritva Nätkin kuvaa artikkelissaan, miten turvallisuus ja turvattomuus kietoutuvat opiskelijoiden ajatuksiin perheestä ja sukulaisuudesta tulevaisuuden Suomessa ja Virossa ja millaisia eroja ja yhtäläisyyksiä maiden väliltä nousee esiin. Henkilökohtaisuuden alueelta liikutaan politiikan puolelle Teemu Oivon ja Olga Davydova-Minguetin artikkelissa, joka tarkastelee Suomen venäläisten kaksoiskansalaisuutta turvallistamisen näkökulmasta. Taidejuttumme väreistä ja

niiden merkityksestä turvallisuuteen tuo numeron teemaan uutta kulmaa – esiteltävät teokset pohjautuvat taiteen ja tieteen vuoropuheluun.

Turvallisuuden rakentamiseen liittyy olennaisesti myös ulkopolitiikka ja kansainvälinen yhteistyö: Alina Kuusisto tarkastelee artikkelissaan pohjoisesta ulottuvuudesta käytyä keskustelua, muun muassa sitä miten Suomi on luovunut muuttuvien EU-Venäjä-suhteiden ja kahdenvälisten Venäjä-suhteidensa välillä. Joni Virkkunen, Minna Piipponen ja Tuulia Reponen käsittelevät puolestaan Venäjän kautta Suomeen kohdistunutta muuttoliikettä Venäjällä asuneiden afrikkalaisten maahanmuuttajien kertomusten kautta, avaten turvallisuuteen liittyviä kysymyksiä niin ihmisten arjen kuin valtioiden tasoltakin. Joni Virkkunen on myös toiminut tämän numeron vierailevana toimittajana.

Tässä numerossa julkaisemme myös kirjoittajakutsun ensi vuoden numeroihin. Vapaan teeman numeron (1/2020) lisäksi tulossa ovat teemat Ympäristö (2/2020), Keho (3/2020) ja Uho (4/2020). Otamme toimituksessa mielellämme näihin numeroihin vastaan artikkeliehdotuksia ja muita juttutarjouksia, kuten kirja-arvioita ja esseitä.

Turvallista syksyä!

Helsingissä 1.10.2019

Katja Lehtisaari

Afrikkalainen muuttoliike, turvallisuus ja Venäjä

Vuosina 2015–2016 Suomeen tuli yli 30 000 turvapaikanhakijaa erityisesti Lähi-Idästä ja eri Aasian ja Afrikan maista. Pieni osa heistä tuli niin sanottua arktista reittiä Pohjois-Venäjältä. Heistä neljäsosa oli Venäjällä asuneita maahanmuuttajia. Keskitymme tähän muuttoliikkeeseen Venäjällä asuneiden afrikkalaisten maahanmuuttajien näkökulmasta. Keitä afrikkalaistaustaiset Venäjällä ovat, ja keitä olivat arktisen reitin afrikkalaiset? Syyt maastamuuton ja arktisen reitin taustalla nostavat esiin turvallisuuden moniulotteisuuden kansainvälisissä muuttoliikkeissä. Turvapaikanhakijoiden vaikea asema Venäjällä nivoutui monenlaiseen arjen turvattomuuteen ja rasismiin, määritteli muuttopäätöksiä ja siirtyi myös salakuljettajien avustuksella Suomen Schengen rajalle valtion turvallisuuteen liittyviksi kysymyksiksi rajojen hallinnasta. Tutkimus perustuu arktisen reitin Venäjällä asuneiden afrikkalaisten turvapaikkahakemuspöytäkirjoihin sekä Venäjän afrikkalaisia ja maahanmuuttopolitiikkaa käsittelevään tutkimuskirjallisuuteen.

Joni Virkkunen, Minna Piipponen & Tuulia Reponen

Vuoden 2015-2016 ”pakolaiskriisin” yhteydessä Suomeen tuli yli 30 000 turvapaikanhakijaa erityisesti Lähi-Idästä ja eri Aasian ja Afrikan maista. Suurin osa turvapaikanhakijoista tuli Suomeen lännestä Ruotsin kautta, mutta noin 1 750 heistä tuli niin sanottua arktista reittiä Pohjois-Venäjältä. Artikkelimme valottaa tätä Venäjän kautta Suomeen ja Euroopan Unioniin kohdistunutta muuttoliikettä Venäjällä asuneiden afrikkalaisten maahanmuuttajien kertomusten tarkastelulla. Tämä avaa näkökulmia etenkin arktisen reitin käyttöön ja Venäjän asemaan kansainvälisissä muuttoliikkeissä sekä Afrikan maista tulleiden maahanmuuttajien asemaan Venäjällä.¹

Afrikkalaisten maahanmuuttajien esimerkki nostaa hyvin esille turvallisuuden moniulotteisuuden. Siinä missä mediajulkisuudessa arktisesta reitistä sekä Venäjältä Suomeen ja Euroopan Unioniin kohdistuvasta muuttoliikkeestä puhutaan usein vain rajojen hallintaan

liittyvinä haasteina, ilmiön taustalla on monia koti- ja läpikulkumaiden yhteiskunnallisia ja poliittisia tekijöitä sekä liikkujien arkeen liittyvää mm. moniperustaisen sytjinnän aiheuttamaa turvattomuutta.² Kysymys oli siis myös maastamuutosta ja maiden sisäisistä ja ylirajaisista prosesseista kuten epätasa-arvon kokemuksista, viisumi- ja työluopolitiikasta, työmarkkinoiden toimivuudesta, erilaisesta mediajulkisuudesta ja maantieteellisistä mielikuvista sekä salakuljetusverkostojen ja kansainvälisen rikollisuuden toiminnasta (C.A.S.E 2006, 456–464; Heusala 2012, 103–108). Työn taustalla on ajatus turvallisuuden monikerroksisuudesta (kts. Virkkunen 2018; GLASE 2016) ja siitä, miten ihmisten (tässä tapauksessa afrikkalaisten maahanmuuttajien) arjen turvallisuus tai turvattomuus nivoutuu osaksi valtion turvallisuuteen liittyviä kysymyksiä rajojen hallinnasta, sisäisen turvallisuuden kysymyksistä tai vaikkapa rasismista.

Afrikkalaiset maahanmuuttajat ovat Venäjällä suhteellisen pieni ja hajanainen, mutta näkyvä ryhmä. Arvioiden mukaan Venäjällä on tällä hetkellä noin 40 000 Afrikan eri osista tullutta maahanmuuttajaa (Bondarenko 2018; Bondarenko et al. 2014, 211). Heistä näkyvimpiä ovat suurten kaupunkien, kuten Moskovan, metroasemilla mainoksia jakavat maahanmuuttajat. Nämä huonon asemansa kanssa kamppailevat maahanmuuttajat ovat kuitenkin vain osa afrikkalaisista Venäjällä. Neuvostoliitossa koulutuksensa saanut korkeasti koulutettu afrikkalainen diaspora ja liikemiehet sekä lähetystöjen henkilökunta elää Venäjällä hyvin turvattua elämää ja vuorovaikutus edellä mainittujen ”uusien” maahanmuuttajaryhmien välillä on vähäistä. (Bondarenko 2018; 2014, 215–217; Boltovskaya 2010.) Tässä artikkelissa keskitymme erityisesti Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Venäjälle saapuneisiin ”uusiin” maahanmuuttajiin ja heidän kertomuksiinsa arjen turvattomuudesta. Nostamme keskusteluun kaksi tutkimusmateriaalissamme selvästi esiin nousevaa teemaa, järjestäytyneen rikollisuuden ja ihmiskaupan sekä seksuaalivähemmistöjen aseman. Kansainvälinen rikollisuus ja ihmisalakuljetus mahdollistavat turvapaikanhakijoiden liikkumisen nyky-Euroopassa. Samalla se asettaa useat ihmisryhmät, kuten naiset, lapset ja heikosti koulutetut, erityisen haavoittuviksi erilaiselle matkan aikana tapahtuvalle hyväksikäytölle.

Tutkimuksemme perustuu vuosina 2015–2016 arktisen reitin kautta Suomeen tulleiden ja Venäjällä ennen sitä asuneiden afrikkalaisten turvapaikkakuulustelu- ja puhuttelupöytäkirjoihin. Lisäksi käytämme afrikkalaista maahanmuuttoa Venäjälle sekä Venäjän maahanmuuttopolitiikkaa ja maahanmuuttajien asemaa käsittelevää tutkimuskirjallisuutta. Pöytäkirja-aineistossa turvapaikanhakijoiden kertomukset käsittelevät kiinnostavasti nyky-Venäjää ja Venäjän maastamuuton taustalla olevia ilmiöitä: syvää eriarvoisuutta, maahanmuuttajien perus- ja ihmisoikeuksiin liittyviä ongelmia, maahanmuuttajien halua parantaa omaa elämää sekä erilaisia ulkomaalaisista hyötymään pyrkiviä tahoja, kuten korruptoituneita poliiseja ja ihmisalakuljetusverkostoja. Kertomuksia analysoimalla pyrimme ymmärtämään paremmin muuttoliikkeen ja turvallisuuden yhteyttä ja arktisen reitin monitahoisuutta. Keitä olivat Venäjältä Suomeen tulleet afrikkalaiset? Mitä merkityksiä turvallisuus tai turvattomuus saivat afrikkalaisten turvapaikanhakijoiden kertomuksissa Venäjästä ja muuttoliikkeestä? Mitä nämä kertomukset turvallisuudesta tai turvattomuudesta kertovat Venäjästä maahanmuuttomaana?

Afrikkalaiset Venäjällä

Afrikkalaisen Venäjän historia on pidempi kuin usein ajatellaan. Venäjällä ei ole samanlaista kolonialistista historiaa kuin monissa länsimaissa. (Bondarenko et al. 2014, 208.) Ensimmäiset afrikkalaiset, tai afrikkalaista alkuperää olevat henkilöt, saapuivat maahan jo

Venäjän keisarikunnan aikaan 1600- ja 1700-luvuilla. Ulkomaankaupan yleistyessä maahan saapui eurooppalaisten tai amerikkalaisten kauppalaivojen mukana yksittäisiä afrikkalaista alkuperää olevia merimiehiä. Tummaihoiset adoptiolapset ja eksoottisten palvelijoiden pitäminen turbaaneissaan ikään kuin koristeina olivat yläluokan statussymboleita. (Blakely 2007, 37–45.) Yksi tunnetuimmista tummaihoisista maan historiassa on kirjailija Aleksandr Puškinin etiopialaissyntyinen isoisä Ibrahim Gannibal. Hänet adoptoitiin Konstantinopolin kautta Pietari Suuren hoviin vuonna 1704. (Blakely 2007, 39; Cocks 2007.) Nykypäivän afrikkalaisen muuttoliikkeen ja diasporan näkökulmasta tärkeämmät ajanjaksot sijoittuvat kuitenkin Neuvostoliiton alkuaikojen teollistumisen ja erityisesti 1950-1980-lukujen ideologisen propagandan aikaan sekä Neuvostoliiton jälkeiseen muuttoliikkeeseen.

Ensimmäinen suuri ryhmä afrikkalaisia saapui Neuvostoliittoon vuonna 1957 Moskovassa järjestetyille kuudensille kansainvälisille nuorisofestivaaleille. Festivaali järjestettiin osana kulttuuridiplomatiaa sekä Neuvostoliiton pyrkimystä edistää yhteyksiä ulkomaailman kanssa ja mahdollisuuksia kansainvälisiin kontakteihin tilanteessa, jossa maa oli avautumassa stalinistisesta sulkeutuneisuudesta (Koivunen 2014, 88; Matusevich 2012). Festivaalin aikana afrikkalaiset delegaatiot nauttivat laajasta huomiosta ja heidän hotelleista tulikin Moskovan ”rakkauden kesän” kohtaamispaikkoja, jossa paikallisilla nuorilla oli mahdollista tutustua lähemmin ”eksoottisiin” vieraisiin etelästä (Matusevich 2012, 333; 2009, 21).³

Moskovassa sijaitseva Patrice Lumumba -yliopisto on yksi tunnetuimmista kansainvälisen koulutuksen keskuksista Venäjällä ja koko maailmassa.⁴ Se perustettiin vuonna 1960 post-koloniaalisessa maailmanpoliittisessa tilanteessa, jossa koulutuksella oli erityinen rooli modernisaation ja kehityksen toteutumisessa (Katsakioris 2017). Želtov (2012, 4) arvioi, että jo vuoteen 1980 mennessä jopa 100 000 afrikkalaista oli saanut koulutuksensa Neuvostoliitossa, mukaan lukien 700 tieteiden kandidaattia ja tohtoria. Quist-Adade (2007, 155) puolestaan muistuttaa, että vuosina 1955-1978 noin 10 000 afrikkalaista (etenkin Somaliasta, Tansaniasta ja Etiopiasta) oli saanut sotilaallisen koulutuksen Neuvostoliitosta. Nämä Neuvostoliitossa koulutuksensa saaneet ja maahan valmistumisen jälkeen jääneet muodostavat hajanaisen, mutta verrattain hyvin toimeentulevan ”arvostetun” afrikkalaisen diasporan. Jo opiskeluaikana heidän kielitaidosta ja integraatiota huolehti yleisen sosiaalisen kanssakäymisen lisäksi yliopistojen tätä varten palkattu henkilökunta kuten psykologit. (Bondarenko et al. 2014, 213). Koulutus, hyvä kielitaito ja (usein avioliiton kautta saatu) Venäjän kansalaisuus tukevat monien afrikkalaisten liikemiesten, toimittajien, yliopisto-opettajien, lääkärien, muusikoiden ja taiteilijoiden asemaa.

Neuvostoliiton hajottua kansainvälinen opiskelijavaihto hiipui, korkeakouluopinnot muutettiin maksullisiksi ja sekä afrikkalaisten opiskelijoiden että maassa asuvien maahanmuuttajien määrä laski merkittävästi. Samalla kuitenkin maan rajat avautuivat matkailulle ja lyhyiden turisti- ja liikemiesviisumien saanti helpottui. Mahdollisuutta ovat hyödyntäneet erityisesti eri Afrikan maiden konfliktialueilta maahan saapuneet pakolaiset ja turvapaikanhakijat sekä elämänsä uusia mahdollisuuksia hakevat taloudelliset siirtolaiset. Nämä vähän koulutetut ja heikosti venäjän kieltä osaavat ”tavalliset maahanmuuttajat” muodostavat toisen, varsin erilaisen ryhmän maahan hyvin integroituneen keskiluokkaisen afrikkalaisen diasporan rinnalle. (Bondarenko et al. 2014, 215.) Heillä on selvästi heikommat sosiaaliset ja taloudelliset edellytykset oleskella ja selvitä maassa ilman ongelmia. Laajempien sosiaalisten verkostojen ja muuta maata parempien työllistymismahdollisuuksien takia he ovat keskittyneet aiempaa enemmän suuriin kaupunkeihin kuten Moskovaan ja Pietariin.

Usein maaseudulta lähteneet heikosti koulutetut ja sotaa, vainoa, painostusta tai hyväksikäyttöä pakenevat kärsivät työttömyydestä, asumiseen, oleskelulupiin ja rekisteröitymiseen liittyvistä ongelmista, rasismista ja korruptiosta viranomaisten toiminnassa (erityisesti poliisi). He ovat erittäin huonosti tietoisia oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan, ja joutuvat helposti viranomaisten, työnantajien ja maahanmuuttajien auttajina esiintyvien salakuljettajien harhauttamiksi. Moni heistä on maassa paperittomana ilman oleskelu- ja työlupaa sekä asuinpaikan rekisteröintiä⁵, usein tipahdettuaan tähän asemaan oltuaan maassa jonkun aikaa laillisesti. Arvioiden mukaan suurin osa, ehkä jopa 90 %, näistä uusista afrikkalaisista pitää Venäjää välietappina matkalla Eurooppaan (Bondarenko 2018; Bondarenko et. al. 2014, 2012; Ivakhniouk 2004). Venäjän vuoden 2018 jalkapallon maailmanmestaruuskisojen yhteydessä myös monet afrikkalaiset ”jalkapallofanit” hyödynsivät kisoihin kehitettyä kisapassia ja viisumivapautta päästäkseen Venäjälle ja edelleen Euroopan Unioniin (Ekholm 2018; Kunichoff 2018a; Kunichoff 2018b; Paananen 2018; TASS 2019).

Yksi suurimmista maahanmuuttajien arkeen ja turvallisuuteen Venäjällä vaikuttava kysymys on selvästi muukalaisvihamielinen ilmapiiri ja monella tavalla esiin nouseva rasismi. Bondarenkon et. al. mukaan (2014, 209) 1980-luvulle saakka mielikuva afrikkalaisista oli Venäjällä yleisesti ottaen positiivinen. Se viittasi imperialismia ja köyhyyttä vastustaviin aktivisteihin. Gorbatšovin perestroikan alettua mielikuva on muuttunut negatiiviseksi. Heidät nähdään joko tyhminä ja epätoivoisina petoina, joiden auttamiseen järjestelmä haaskasi rahaa, tai eksoottisina objekteina ja mielenkiinnon kohteina, joille ei ole paikkaa venäläisessä kaupunkitilassa. Seuraava esimerkki arktisen reitin kautta tulleen kolmekymppisen afrikkalaisen miehen kertomuksesta osoittaa hyvin venäläisten stereotyyppioihin ja arjen rasismiin liittyvän turhautumisen: ”Olimme kuin klovnit rannalla, nostelimme lapsia ja tanssimme” (kongolainen mies, rivi 1049).

Arktinen reitti ja afrikkalaiset

Arktinen reitti Norjan ja Venäjän sekä Suomen ja Venäjän välisen Schengenin ulkorajan kautta oli uusi ilmiö osana laajempaa, Lähi-Idästä, Aasiasta ja Afrikasta Eurooppaan suuntautunutta epäsäännöllistä muuttoliikettä (Nerg & Järvenkylä 2019). Matkat Suomeen kulkivat useimmiten lentäen Moskovan ja osittain Pietarinkin kautta Pohjois-Venäjälle Murmansiin, Kantalahteen ja Alakurttiin. Sieltä ne jatkuivat muutaman päivän tai jopa muutaman viikon odottelun jälkeen kohti Suomen Raja-Joosepin ja Sallan raja-asemia.

Turvapaikanhakijoita saapui Suomeen pitkin syksyä 2015, etenkin sen jälkeen, kun Norja ja Venäjä sopivat marraskuussa 2015, ettei Venäjä päästä enää turvapaikanhakijoita Norjaan Storskogin raja-aseman kautta ilman Schengen-viisumia (Moe & Rowe 2016; Rajavartiolaitos 2016a). Suomeen liikenne loppui helmikuun lopussa 2016 (Rajavartiolaitos 2016b). Arktista reittiä pitkin Suomeen tuli Venäjän läpi suhteellisen suoraan matkustaneita turvapaikanhakijoita, jotka käyttivät Venäjää transit- eli läpikulkuksena ja Venäjällä aiemmin asuneita maahanmuuttajia, jotka päättivät lähteä Venäjältä tässä tilanteessa. Turvapaikanhakijoiden kuulustelu- ja puhuttelupöytäkirjojen⁶ (myöhemmin turvapaikkahakemukset) kertomukset ilmentävät Eurooppaan suuntautuvien muuttoliikkeiden monimuotoisuutta ja pirstoutuneisuutta (Crawley et al. 2018). Erilaiset ihmisryhmät olivat liikkeellä samaan aikaan. Samoin turvapaikanhakijoiden syyt lähteä Venäjälle ja edelleen Eurooppaan olivat moninaiset, mm. työ, turvapaikka, opiskelu sekä perhe. Erilaiset syyt myös limittyivät toisiinsa ja koska matka voi olla pitkäkin, sen taustalla olevat syyt voivat vaihtua, kun elämä tai maailma ympärillä muuttui.

Arktista reittiä Suomeen tulleet turvapaikanhakijat edustivat kaikkiaan yli kolmeakymmentä lähtömaata tai kansalaisuutta. Kaiken kaikkiaan arktista reittiä pitkin Suomeen saapui 1164 turvapaikanhakijaa. Afrikkalaiset ovat afganistanilaisten ohella suurin ryhmä, joka on asunut Venäjällä ennen Suomeen tuloa (Piipponen & Virkkunen 2019). Tässä artikkelissa tarkastelemme Afrikan maista arktisen reitin kautta syyskuun alun 2015 ja helmikuun lopun 2016 välillä Suomeen tulleita turvapaikanhakijoita (yhteensä 202) ja erityisesti heitä, jotka olivat asuneet Venäjällä ennen Suomeen tuloaan. Empiirinen aineistomme koostuu näiden henkilöiden 117 turvapaikkahakemuksesta. Kuten Taulukko 1 osoittaa, nämä olivat yli puolet kaikista Afrikan maista lähtöisin olevista arktisen reitin turvapaikkahakemuksista.

Taulukko 1. Arktisen reitin kautta Suomeen tulleiden afrikkalaisten turvapaikkahakemukset vuosina 2015–2016, turvapaikkahakemusten lukumäärät.

Lähtömaa	Venäjällä asuneet	Venäjää läpikulkumaana käyttäneet	Yhteensä
Kamerun	42	12	54
Marokko	3	25	28
Kongon demokraattinen tasavalta	15	7	22
Nigeria	19	1	20
Sudan	10	6	16
Gambia	9	3	12
Guinea	6	6	12
Norsunluurannikko	5	5	10
Muut	8	20	28
Yhteensä	117	85	202

Venäjällä asuneet afrikkalaiset turvapaikanhakijat olivat kotoisin lähinnä Saharan alueelta ja sen eteläpuoleisesta Afrikasta. He tulivat kaikkiaan kolmestatoista eri maasta, mutta valtaosin Kamerunista, Nigeriasta, Kongon demokraattisesta tasavallasta ja Sudanista (86 hakemusta). Valtaosa heistä tuli yksin ja suurin osa oli miehiä (77). Naiset (40) olivat valtaosin lähtöisin Nigeriasta, Kamerunista ja Kongon demokraattisesta tasavallasta. Sekä miesten että naisten keski-ikä oli 29–30 vuotta. Arktisen reitin afrikkalaiset kuuluivat Venäjällä ”uusien” afrikkalaisten maahanmuuttajien ryhmään ja asuivat lähinnä suurissa kaupungeissa, kuten Moskova ja Pietari. Venäjällä oli asuttu ennen lähtöä Suomeen keskimäärin 2–3 vuotta, mutta tämä aika vaihteli muutamasta kuukaudesta yli kymmeneen vuoteen. Venäjällä asumisen määrittelimme turvapaikanhakijan kertomuksesta ilmenevän kokonaistilanteen mukaan. Maassa vietetyn ajanjakson lisäksi kertomukset kotimaasta lähdön syistä, syistä lähteä Venäjälle, työn, viisumin, asumisluvan ja turvapaikan hakemisesta ja asumisesta maassa sekä syistä lähteä Venäjältä erottivat Venäjällä asuneet maata vain transit-reittinä käyttäneistä.

Afrikasta käsin katsottuna Venäjä näyttöytyy mahdollisena pakomaana ja osana Eurooppaa, paikkana ratkaista tulevaisuuteen ja turvattuuteen liittyviä ongelmia. Samalla Afrikan mais-

ta on vaikea saada viisumia EU- ja Schengen-maihin. Venäjän 1990-luvulta alkaen vapautunut viisumipolitiikka, viranomaisten korruptio ja yhteydet kansainväliseen rikollisuuteen, sekä internetin ja sosiaalisen median kautta nopeasti liikkuva tieto, nousivat selvästi esiin arktisen reitin aineistossamme. Venäjälle lähdettiin yleensä opiskelija- tai turistiviisumilla, Suomeen tai Schengen alueelle turvapaikanhakijoilla viisumia ei ollut. Viidesosa Venäjälle muuttaneista kertoi kuitenkin aiemmin hakeneensa viisumia Ranskaan, Alankomaihin, Viroon, Italiaan, Liettuaan, Saksaan, Suomeen, Itävaltaan, Puolaan tai Unkariin.

Käsitlemme hakemuspöytäkirjoja Pattersonia ja Monroeta (1998, 330) mukailten eräänlaisina kertomuksina, joissa myös hakijat jäsentävät päätöksiään, liikkeitään ja kokemuksiaan sekä tulkitsevat niitä sosiaalisissa ja kulttuurisissa yhteyksissään. Samalla ymmärrämme yhdeksi aineistoa rajoittavaksi yhteydeksi sen tilanteen, jossa kertomukset on tuotettu. Niiden pyrkimys on vakuuttaa viranomaiset turvapaikkahakemuksen uskottavuudesta (Puumala, Ristimäki & Ylikomi 2019; Holland 2018). Turvapaikkahakemuksessa valtion ja kansainvälisen oikeuden turvapaikkaperusteet kohtaavat hakijoiden kokemukset turvallisuudesta. Hakemus muodostuu institutionaalisessa vuorovaikutuksessa, jota ohjaa ja rajoittaa sen tarkoitus. Lisäksi sitä luonnehtii viranomaisen ja haastateltavan oikeuksien ja velvollisuuksien sekä tiedollisten ja taidollisten resurssien asymmetrisyys (Tanttu 2017).

Käytännössä kertomuksissa näkyy näiden tilanteiden ongelmallisuus, myös kielivaikeudet, eri kertojien aiheuttamana epäyhtenäisyytenä. Haastattelut hakemukseen tehdään turvapaikanhakijan äidinkielellä ja tulkin välityksellä. Osittain hakijoiden kertomukset on kirjoitettu pöytäkirjoissa sanasta sanaan tulkin käännöksen mukaan hakijan vastauksista ja osittain haastatelleen viranomaisen sanoin. Tämä näkyy myös artikkelimme analyysiosassa siten, että käyttämässämme sitaateissa suora ja epäsuora kerronta vaihtelee, välillä tarinaa kerrotaan suoraan turvapaikanhakijan, välillä tulkin ja/tai viranomaisen näkökulmasta. Aineiston haasteellisuudesta ja rajoituksista huolimatta kertomusten muoto sekä laaja aineisto auttavat meitä järjestämään turvapaikanhakijoiden käsityksiä Venäjästä, elämästään Venäjällä, matkastaan, asemastaan ja turvallisuudestaan. Tässä artikkelissa emme tarkastele turvapaikanhakijoiden motiiveja tai yksittäisten kertomusten todenperäisyyttä, eivätkä päätökset tai mahdolliset jatkohakemukset kuulu tutkimusmateriaaliin.

Pöytäkirja-aineiston kuulusteluosio perustuu standardilomakkeeseen ja puhutteluosio litteroituu tapauskohtaiseen haastatteluun. Luimme turvapaikkahakemukset maahanmuuttoviraston tiloissa ja teimme laadulliset ja numeeriset muistiinpanot taulukkomuotoon myöhempää analyysia varten. Artikkelin lainauksissa pöytäkirja-aineistosta viitataan haki-jakohtaisiin tapauksiin taulukkoaineistomme rivinumeroilla. Laajan aineiston laadullinen sisällön analyysi kohdistuu erityisesti kertomuksista nouseviin näkökulmiin turvallisuudesta (Tuomi & Sarajarvi 2018). Keskeisempänä kysymyksenä materiaalista nousi esiin turvapaikanhakijoiden arjen turvattomuus.

Arjen turvattomuus Venäjällä

John Round ja Irina Kuznetsova (2016) arvioivat, että maahanmuuttajien on Venäjällä erittäin vaikeaa toimia täysin virallisten normien mukaisesti käytännössä. Tämä erityisesti siksi, että oleskelun, asumisen ja työnteon viranomaiskäytännöt, byrokratiaviidakko ja harmaan talouden logiikka jättävät työn- ja vuokranantajille paljon tilaa mahdolliselle hyväksikäytölle (Reeves 2013). Samalla turvapaikka- ja maahanmuuttopolitiikan kiristyksyet, lisääntyneet maahan-tulokiellot, karkotukset ja pidätykset ovat koskettaneet maahanmuuttajia yhä useammin

(Ryazantsev 2016). Ihmisoikeusjärjestö Civic Assistance Committeeen neuvonantaja Varvara Tretyak kiteyttää tilanteen lehtihaastattelussa (Kunichoff 2018b): ”Heidän mahdollisuutensa turvapaikkaan Venäjällä ovat erittäin pienet, lähellä nollaa. [...] Heillä ei ole muuta mahdollisuutta, kun jäädä Venäjälle ja yrittää hakea”.

Viime vuosina Venäjälle tulleiden afrikkalaisten pakolaisten ja taloudellisten siirtolaisten koulutus ja kielitaito, tieto Venäjästä ja maailmasta sekä sosiaaliset maahanmuuttoon ja integraatioon liittyvät voimavarat ovat vähäiset (Bondarenko 2018; 2014). Maahanmuuttajien kokemaa arjen turvattomuus Venäjällä on laaja-alaista ja voidaan sanoa, että monet venäläisen yhteiskunnan tämänhetkiset ongelmat kasaantuvat nimenomaan maahanmuuttajien arjessa. Seuraavassa nostamme esiin pöytäkirjamateriaalista nousevia teemoja kuten oleskelu- ja työlupiin liittyvät ongelmat, oppilaitosten korkeat lukukausimaksut ja taloudelliset ongelmat sekä rasismi, työnantajien ja viranomaisten, etenkin poliisin, korruptio ja hyväksikäyttö.

Keskeisin elämään ja arjen toimintaan ja arjen turvattuuteen vaikuttava kysymys oli oleskelu- ja turvapaikan saamiseen tai rekisteröitymiseen liittyvät ongelmat ja, kuten useimpien kohdalla, elämä paperittomana maahanmuuttajana. Paperittomaksi jääminen vaikuttaa suoraan maahanmuuttajien turvallisuuden tunteeseen, työ- ja asuntomarkkina-asemaan sekä palveluiden, kuten koulutuksen ja terveydenhoidon, saatavuuteen sekä oikeuksiin yhteiskunnassa. Nižni Novgorodissa ensin opiskellut kamerunilainen nainen kertoo pimeästä työstään sen jälkeen siivoojana Moskovassa ja kampaajana Mustanmeren rannikon matkailukohteessa.

Menin Moskovaan ystävien luokse. 3 vuotta olin maassa laittomasti. Opiskeluiden päätyttyä viisumia ei ollut mahdollista uusida. [...] Venäjällä työskentelin siivoojana, pimeästi. Kesällä lähdin muiden afrikkalaisten kanssa rantaan työskentelemään, esimerkiksi tekemään afrikkalaisia kampauksia. (kamerunilainen nainen, rivi 378)

Kuten yllä, työmahdollisuudet paperittomana olivat usein satunnaisia, mikä takasi vain hyvin niukan ja epävarman toimeentulon. Työ oli yleensä mainosten jakamista, pimeään taksin ajamista, siivousta, tiskaamista, torimyyntiä ja afrikkalaisten kampausten laittamista. Se nivoutuu yhteen myös afrikkalaisten (ja muiden) maahanmuuttajien hyvin yleiseen hyväksikäyttöön työmarkkinoilla. Venäjällä puolitoista vuotta asunut kamerunilainen mies kertoi kokemuksista venäläisistä työnantajista sekä epävarmuudesta Venäjällä.

On huonoja muistoja Venäjältä. [...] Esimerkiksi jos pitää maksaa palkka kuun lopussa, vaikka 2 000 ruplaa, niin työnantaja motivoi maksamalla pieniä summia, mutta ei koko palkkaa. (kamerunilainen mies, rivi 383)

Kongolainen mies, koulutukseltaan toimittaja, asui Venäjällä yli neljä vuotta valtaosin ilman oleskelu- tai työlupaa. Hän kertoi myös vaikeuksista työnantajien kanssa, mutta tuo esille myös paperittomuuden ja viranomaisten huonon kohtelun. Hän jäi lopulta ilman palkkaa virkavallalle tehdyistä avunpyynnöistä huolimatta.

Sitten siellä saattaa olla sellaisia tapauksia, että saa jostain töitä mutta työnantaja ei maksa, kun ei ole papereita. Minulle tämä tapahtui joulukuussa 2013, sain pienen työn rakennustyömaalta ja sieltä luvattiin, että 2 viikon päästä maksetaan palkka, mutta mitään palkkaa ei näkynyt. Sitten soitettiin poliisit, ja poliisit häätivät meidät pois sieltä ja sanoivat, että ette te mitään palkkaa saa. (kongolainen mies, rivi 1049)

Kertomuksissa esiin nousevat poliisi- ja viranomaistoiminnan ongelmat eivät liity vain Venäjän maahanmuutto- ja pakolaispolitiikan kireyteen vaan erityisesti säännösten ja niiden täytäntöönpanon ristiriitoihin. Useat tutkijat ja kansalaisjärjestöt (katso Ivanova 2004; Litvinova 2016; Burtina, Korosteleva & Simonov 2015) huomauttavat, että esimerkiksi Venäjän pakolaislainsäädäntö vastaa hyvin kansainvälisiä standardeja. Käytännössä viranomaiset toimivat kuitenkin mielivaltaisesti. Monissa tapauksissa hakemusta ei oteta edes käsittelyyn. Kuten Keski-Aasian työperäistä maahan muuttoa tutkinut Rano Turaeva (2019) huomauttaa, valtio kohtelee hakijoita ikään kuin heillä ei mitään oikeuksia olisikaan vaikka kaikki olisi kunnossa. Yllä mainittu kongolainen mies kertoo kertomuksissa usein toistuvasta poliisin toiminnan laittomuuksista ja korruptiosta:

Poliisi saattoi pidättää, jos ei ollut papereita, tai antaa sakot. Jos ei ollut papereita tai rahaa, he saattoivat ottaa puhelimen pois. 2014 linja alkoi olla aika tiukka ja kävin miettimään pitäisikö lähteä sieltäkin pois... Siellä lähiöissä jouduttiin maksamaan poliisille ns. voitelurahoja, näitä rahoja kerättiin yhteiseen kassaan kerran kuukaudessa. Rahoja maksettiin poliisille, jotta emme joutuisi vaikeuksiin. (kongolainen mies, rivi 1049)

Mahdollisuus korruptioon ja maahanmuuttajien hyväksikäyttöön Venäjällä lisääntyy oleskelu- tai työ lupien tai asuinpaikan rekisteröitymisen ongelmien kanssa. Asuinpaikan rekisteröinnillä on edelleen tärkeä merkitys hallinnollisesti. Kaikkien tulee rekisteröityä asuinpaikkaan tai paikkaan, jossa vierailee. Sosiaalisten oikeuksien kuten koulutukseen tai terveydenhuoltoon pääsyn lisäksi se määrittelee pitkälti myös ihmisten liikkuvuutta ja pääsyä asuntomarkkinoille. Viime aikoina rekisteröinti on siirtynyt usein harmaille markkinoille (Nikiforova & Brednikova 2018; Reeves 2013), jossa asuntojen omistajat ja työnantajat tarjoavat väärennettyjä rekisteröintejä, jolloin monet maahanmuuttajat rikkovat lakia tahattomasti (Muller 2018). Vuodet paperittomana Venäjällä tekivät kongolaisen miehelle myös asunto-ongelmat tutuiksi.

Siellä 25 vuotta Venäjällä asunut otti meitä maamiehiä vastaan ja siellä talossa oli kaksi huonetta ja keittiö. [...] Siellä kahdessa huoneessa asui 24 henkilöä ja maksoimme 4 000 ruplaa per henkilö siitä vuokraa kuukaudessa. Tullessani oli kesä ja nukuin parvekkeella, koska sisätiloissa oli niin ahdasta. Maksimi aika oli 3–4 kk, kunnes poliisit tulevat kyselemään ketä siellä talossa on. Sen jälkeen kiertelin erilaisia taloja, joissa oli tuttuja majoittuneina, siellä viimeisimmässä talossa oli 17 henkilöä majoittuneena yhteen huoneeseen. [...] Koskaan siellä ei voinut kovin kauaa yhdessä paikassa asua. (kongolainen mies, rivi 1049)

Seuraava kamerunilainen mies puolestaan pohti vaihtoehtoja tilanteessa, jossa koulu lakautettiin, asumiskulut kasvoivat ja opiskeluun perustuva oleskelulupa yhtäkkiä päättyi. Hän ei ollut tullut maahan väärennetyllä kutsulla tai kouluun, jota ei ollut olemassakaan, kuten osa Venäjälle saapuneista afrikkalaisista, vaan oikeasti opiskelemaan. Nyt hänen piti löytää asunto, vaikka suuri osa vuokranantajista ei halua itselleen ulkomaalaista vaan ”slaavilaisen” vuokralaisen. (Ryumin 2018.) Nyt kun ”raja oli auki”, hän päätti mennä elämässä eteenpäin ja lähteä etsimään turvallisuutta Suomesta.

Venäjälle saavuttuani kirjoittauduin yhteen kouluun, jossa aloitin tunnit. Kaksi kuukautta myöhemmin koulu sulki ovensa. Kun koulu laitettiin kiinni, niin kohtaloni oli edessä. Jotakin piti tehdä, jotta pystyi maksamaan laskut, vuokran ja muut, koska en asunut yliopistoasuntolassa. [...] Yhden toisen kamerunilaisen avustuksella hankin itselleni auton ja sen avulla yritin epävirallisesti harjoittaa taksitoimintaa. [...] Kun selvittelin sitä asiaa, sain luoja kiitos tietää, että Venäjän ja Suomen välinen raja oli avattu. (kamerunilainen mies, rivi 933)

Järjestäytynyt rikollisuus ja ihmiskauppa

Arktisen reitin afrikkalaisten maastamuutto liittyi läheisesti kansainväliseen rikollisuuteen, erityisesti ihmissalakuljetukseen ja ihmiskauppaan. Turvapaikanhakijat käyttivät hyväksi kansainvälisiä ja paikallisia ihmissalakuljetukseen erikoistuneita verkostoja. Niiden avulla he saivat matkaan tarvittavat asiakirjat kuten passin, Venäjän viisumin ja Venäjältä poistumiseen tarvittun karkotuspäätöksen, *vydvorenije*. Kuten muualla maailmassa, myös osa arktisen reitin kautta Suomeen tulleista turvapaikanhakijoista päätyi Venäjälle ihmiskaupan⁷ uhreina. He olivat yksi selkeästi erottuva ryhmä, joiden kertomuksissa kasautuvat ongelmat vahvistivat kokemusta moniperusteisesta syrjinnästä ja äärimmäisestä turvattomuudesta maassa. Ihmiskaupan uhreiksi joutuneet olivat lähes poikkeuksetta naisia. He kokivat kertomustensa perusteella niin taloudelliseen asemaansa kuin sukupuoleensa kohdistuvaa hyväksikäyttöä. Yksi aineiston miehistä pakotettiin striptease-esiintyjäksi. Naisten kertomuksissa tuli esille selvästi seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskaupan sukupuolittuneisuus ja siihen liittyvät erilaiset fyysisen ja psyykkisen väkivallan muodot (Gerassi 2018; UNODC 2018; Vähemmistövaltuutettu 2014).

Moni naisista oli lähtöisin köyhistä olosuhteista, työtön, matalasti koulutettu, orpo ja luuli tulevaisuutensa Venäjälle töihin tai opiskelemaan. Jotkut arvioivat, että heitä ei alun perin uhannut kotimaassaan mikään muu kuin yleinen näköalattomuus, mutta kotimaasta lähtöön liittyvät kertomukset liittyivät useimmiten pakkoavioliittoihin, seksuaaliseen hyväksikäyttöön tai vainoon, terrorismijärjestöjen toimintaan, taloudellisiin tai uskonnollisiin riitoihin, pakko-prostituutioon tai oletettuun yhteydenpitoon ”vääränlaisten” tahojen kuten ulkomaalaisten yritysten, järjestöjen tai asevoimien kanssa (mm. tulkit). Myös perheen kostoväkivaltaan liittyvät pelot olivat yleisiä. Nigerianlainen nainen kertoi ihmiskaupan todellisuudesta Venäjällä samalla tavalla kuin asiaa on viime vuosina käsitelty kansainvälisessä mediassa (mm. Taub 2017; Kuronen 2019).

Naisella oli Venäjällä muita tyttöjä, jotka olivat sekaantuneet prostituutioon. Nainen vaati, että liityn heihin. Hän oli maksanut matkani Venäjälle ja jouduin työskentelemään hänelle, koska minulla ei ollut ystäviä joihin voisin turvautua. Sanoin naiselle, että en halua tehdä sitä työtä, että voin laittaa hiuksia. [...] Nigeriassa ei ole töitä. [...] Minulla ei ole ketään Nigeriassa. Äiti ja isä ovat kuolleet 2010. Minua ei uhkaa mikään Nigeriassa. (nigerialainen nainen, rivi 692)

Taubin (2017) arvion mukaan jopa tuhannet nigerialaiset nuoret joutuvat matkallaan Eurooppaan seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskaupan uhreiksi. Tätä taustaa vasten aineistomme tarinat ihmiskaupasta eivät ole yllättäviä, vaan liittyvät laajempaan kansainväliseen ilmiöön. Uhrin oli houkuteltu Venäjälle lupauksilla ”tavallisista” työpaikoista

kampaamossa, ravintolassa tai ompelimossa. Todellisuudessa he joutuivat vuosia kestäväään velkasuhteeseen ja pakkoprostituutioon. Heidän vaadittiin maksamaan salakuljettajalle matkajärjestelyihin liittyviä kuluja jopa 45 000 USD.

Yksi nainen vei minut Venäjälle ja lupasi antaa minulle ompelijan työtä, mutta kun menin Venäjälle, hän pakotti minut prostituutioon. [...] Kun hakija kieltäytyi prostituutiosta, nainen pahoinpiteli hakijan ja otti tämän puhelimen pois. Ei voinut liikkua talosta vapaasti ulos. Hakija asui naisen talossa vuosia, (työskenteli prostituoituna v. 2012–2015), kunnes hän löysi eräänä päivänä passinsa ja pakeni. (nigerialainen nainen, rivi 694)

Eräs mies vei minut Venäjälle, tapasin hänet Nigeriassa. Hän sanoi, että kun osaan kampaajan työtä, voin tehdä sitä myös hänen salongissaan. [...] Hakijan oli työskenneltävä prostituoituna huolimatta vatsakivuista tai kuukautisista. Jos hakija voi huonosti, hänet pahoinpideltiin ja hänelle sanottiin, että jos hän ei tee työtä, velka ei lyhene. (nigerialainen nainen, rivi 754)

Kaiken kaikkiaan kertomuksista käy ilmi ihmiskaupan uhreiksi joutuneiden erittäin heikko fyysinen turvallisuus sekä kotimaassa että Venäjällä. Kertomuksissa toistui väkivallan uhka, prostituutioon liittyvät pelot vapaudenriistosta, raiskauksista ja kiristyksestä. Venäjällä parittajia pakeneminen ei välttämättä merkinnyt naisille turvaa, vaan myös maan sisäinenkin pakomatka saattoi olla vaarallinen. Pohjois-Venäjällä vietettyyn aikaan ja Suomen rajalle tuloon liittyvät kertomukset turvattomuudesta olivat kuitenkin vähäisiä. Siellä rikollisuus liittyi lähinnä turvapaikanhakijoiden lähtöprosessin valmisteleamiseen. Useimmiten sattumalta tai ystävä- tai tuttavaverkostojen kautta löydetty salakuljettajat järjestivät odotusajan majoituksen paikalliseen hotelliin ja hankkivat rajanylitykseen tarvittavan auton tai polkupyörän. Jos tulija oli käyttänyt matkajärjestelyissä matkatoimistoa tai esimerkiksi hotellin järjestämää taksia, hän ei välttämättä käsittänyt tätä salakuljetukseksi. Hinnat vaihtelivat matkan ja palvelun mukaan muutamasta sadasta eurosta tuhansiin euroihin henkilöltä.

Murmanskista Kantalahteen järjestin matkan itse matkatoimiston kautta ja matkan Kantalahdesta Suomeen hoidimme autolla. [...] Kantalahden hotellissa neuvottiin tekemään 5–6 hengen ryhmiä, jotka sitten ostaisivat yhdessä auton. Jokainen autossa olija maksoi 300 USD. Mukana piti olla aina joku, joka osaa ajaa autoa. Kuskin osuus oli 160 USD. [...] En tiedä mistä auto on ostettu, minä vain maksoin osani ja autonkuljettaja hoiti asian. Minun ei tarvinnut maksaa kuljettajalle. Minun mielestä salakuljettajaa ei ole käytetty. (kamerunilainen nainen, rivi 1122)

Hotellissa sanottiin, että joku auttaa pääsemään Suomeen ja että raja pitää ylittää autolla. Viikkoa myöhemmin Erik-niminen mies auttoi hakijaa ylittämään rajan. [...] Käytti salakuljettajaa. Antoi Erik-nimiselle miehelle muutaman päivän kuluttua (ei venäläinen) noin 800 USD, jotta pääsisi Suomeen. Hintaan kuului auto, hotelli ja bensakulut. (kongolainen mies, rivi 1062)

Seksuaalivähemmistöt

Seksuaalivähemmistöön (LGBTI⁸) kuuluvat afrikkalaiset maahanmuuttajat muodostavat

materiaalissamme toisen ryhmän, jonka kertomukset turvattomuudesta liittyvät selvästi moniperusteiseen syrjintään. Osa seksuaalisen suuntautuneisuutensa ilmaiseista turvapaikanhakijoista kertoi myös joutumisesta ihmiskaupan uhrina Venäjälle. Näiden ryhmien kotimaahan, asemaan Venäjällä ja maastamuuttoon liittyvät kertomukset ovat yleisesti ottaen hyvin samankaltaisia kuin muilla afrikkalaisilla maahanmuuttajilla.

Useissa Afrikan maissa homoseksuaaliset suhteet on kriminalisoitu ja homoseksuaalisuudesta voi saada vankeutta tai jopa kuolemantuomion (Amnesty International 2018). Homoseksuaalisuuden rikollistaminen ja homoseksuaalisten turvapaikanhakijoiden hakijoiden kokemaa henkinen ja fyysinen väkivalta toistui aineistossamme. Kuten kamerunilaisten miesten ja nigerialaisen naisen esimerkeistä hyvin näkyy, nämä konkretisoituvat monille erilaisena uhkailuna ja väkivaltana sekä pelkona pidätyksistä, kidutuksesta tai kuolemasta.

Minun sukulaiseni uhkaa tappaa, koska olen homoseksuaali. (kamerunilainen mies, rivi 853)

Olen lesbo. Nigeriassa ihmiset ja perhe eivät hyväksyneet asiaa ja uhkailivat minua, siksi jouduin pakenemaan. (nigerialainen nainen, rivi 1101)

Meillä oli pieni homoseksuaalien yhdistys, mikä on Kamerunissa laitonta. Me kokoonnuttiin yksi lauantai jonkun luona. Kerran poliisi tuli yhtäkkiä paikalle ja minut pidätettiin ja vietiin selliin. Siellä muille kerrottiin heti, että olin homoseksuaali. Se oli painajaista. Vankien piti hoitaa siivoukset, kuivata virtsat ja siivota ulosteet ja kaikki tehtiin siinä 5 m2 tilassa. Siellä oli pahoinpitelyjä ja minua hakattiin ja eristettiin ja lyötiin nyrkillä. Jalkani turposi. En saanut verenpainelääkkeitani. (kamerunilainen mies, rivi 990)

Homoseksuaaliset turvapaikanhakijat erittelivät lähdölle myös muita syitä kuin heidän seksuaalisuuteensa liittyvän syrjinnän. Ne liittyivät muun muassa yleiseen väkivallan uhkaan, perhe-, sukulais-/heimo- tai naapuririitoihin, terroristijärjestöjen, kuten Boko Haramin, uhkailuun ja pakkovärväykseen. Kuten muillekin afrikkalaisille turvapaikanhakijoille, Venäjä valikoitui muuttoliikkeen kohteeksi lähinnä siitä syystä, että sinne oli suhteellisen helppo saada viisumi, siellä odotettiin työllistymistä tai opiskelupaikkaa, kumppanin löytymistä tai turvapaikkaa.

Vaikka monet tutkijat ja ihmisoikeusjärjestöt kritisoivat Venäjän seksuaalivähemmistöjen tilannetta kovasanaisesti (kts. Human Rights Watch 2018; Kondakov 2014, 2017), maa näyttöytyy monien afrikkalaisten silmissä turvalliselta verrattuna kotimaahan. Onhan Venäjä osa Eurooppaa. Todellisuus on kuitenkin toinen. Pahoinpitelyt ovat yleisiä ja monet seksuaalivähemmistöön kuuluvat turvapaikanhakijat kokivat väkivaltaa ja joutuvat pelkäämään turvallisuuksiensa puolesta myös siellä. Kahden kamerunilaisen miehen ja yhden gambialaisen miehen kertomukset selventävät hyvin sitä, kuinka turvapaikanhakijat tulkitsevat ihonväriin liittyvän rasistisen väkivallan ja seksuaalisuuteen perustuvaan väkivallan yhteyden.

Saavuini erään kerran yökerhosta ystäväni kanssa ja sitten sieltä tuli kohti ihmisiä, kun huomattiin, että olin musta ja siitä syystä meitä lähestyttiin. Kun he olivat tarpeeksi lähellä, he näkivät että kaksi miestä on yhdessä ja näkivät että olemme vielä homoja. Siitä tuli iso tappelu, jota en unohda koskaan, ja otsassani on arpi, joka on tullut puukosta.

(kamerunilainen mies, rivi 507)

Hakija pahoinpideltiin Venäjällä kahdesti, toisella kerralla henkivieveriin. [...] Selvisin toisesta hyökkäyksestä, mutta se oli katastrofi. [...] Venäjälläkään ei pidetä homoseksuaaleista. Sen lisäksi olen vielä ulkomaalainen ja musta (kamerunilainen mies, rivi 541)

Seksuaalivähemmistöihin kuuluvien afrikkalaisten kertomuksissa moniperusteinen ihonväriin ja seksuaalisuuteen kohdistuva syrjintä oli tavallista. Svetlana Boltovskayan (2010, 94; kts myös Nassor 2004) mukaan rodullisesti motivoitunut väkivalta on Venäjällä niin yleistä, että siitä on maan afrikkalaisten keskuudessa tullut eräänlainen jaettu kokemus. Lisäksi Venäjä on erittäin homofobinen. LGBTI-turvapaikanhakijoiden kertomuksissa haukkuminen kytkeytyykin läheisesti rassistisesti ja homofobisesti motivoituneeseen viharikollisuuteen.⁹ Heidän arjen turvattomuutensa liittyi ensisijaisesti ihonväriin ja homoseksuaalisuuden ilmaisemiseen julkisilla paikoilla. He olivat alttiita rassistiselle herjaukselle ja kokivat fyysisistä turvattomuutta toistuvasti liikkeessaan tai työskennellessään kadulla. Aineistossamme lehdenjakajina työskennelleet gambialaiset miehet kiteyttivät rasismin ja poliisin välinpitämättömyyden vaikutuksen arkeen.

Venäjä ei vastannut kuvaa, joka minulla oli Venäjästä. Siellä oli myös paljon rasisteja. Kaksi miestä myös hyökkäsi kimppuuni. Tästä näkyvät jäljet. He halusivat tappaa minut. Se oli kesäkuussa muistaakseni. [...] Hakija ei tuonut Venäjällä esiin seksuaalista suuntautumistaan, koska tiesi että siellä suhtaudutaan negatiivisesti homoseksuaaleihin. Ihonväri oli syy hyökkäykseen. (gambialainen mies, rivi 136)

[H]alusin hakea turvapaikkaa, mutta en löytänyt paikkaa, josta sitä voisi hakea. Tiedustelin asiaa poliisilta, ja he vaan naureskelivat koko jutulle. Poliisit sanoivat, ettei heillä ole käsitystä turvapaikasta, ja nauroivat ja pilkkasivat minua. [...] Oli rasisteja siellä, ihmiset solvasivat ja pilkkasivat minua, ja aina kun olin töissä, he haukkuivat minua. Elämä siellä oli liian rankkaa minulle. (gambialainen mies, rivi 872)

Ihonväriään he eivät voi millään tavalla piilottaa, mutta seksuaalisuuden tuominen esiin tai, kuten materiaalimme muiden afrikkalaisten maahanmuuttajien osalta, paperittomuus, työnantajien hyväksikäyttö, viranomaisten korruptio tai joutuminen tekemisiin alamaailman kanssa voivat johtaa vaikeuksiin ja lisätä arjen turvattomuutta myös Venäjällä.

Turvallisuutta etsimässä

Tässä artikkelissa olemme tarkastelleet Venäjältä Suomeen ja Euroopan Unioniin suuntauneita arktisen reitin tapahtumia Venäjällä asuneiden afrikkalaisten maahanmuuttajien ja turvallisuuden näkökulmasta. Suomalaista julkisuudessa käytyä keskustelua ja turvapaikanhakijoiden kertomuksia analysoitaessa on selvää, että Venäjä ja muuttoliikkeeseen liittyvä turvallisuus saa monenlaisia merkityksiä. Siinä, missä viranomaiset olivat välittömissä ratkaisuisissa kiinnostuneita rajojen hallinnasta ja hallitsemattoman maahanmuuton ehkäisystä, Venäjällä asuneiden maahanmuuttajien näkökulmasta kysymys oli heidän maassa kohtaamastaan arjen turvattomuudesta.

Afrikkalainen Venäjä on monimuotoinen ja muuttunut vuosikymmenten saatossa. Neu-

vostoliitossa koulutetut eri Afrikan maista tulevan diasporan jäsenet ovat löytäneet paikkansa venäläisessä yhteiskunnassa. Sen sijaan 1990-luvulta lähtien Venäjälle suunnanneet pakolaiset ja taloudelliset siirtolaiset, sekä osa opiskelijoistakin, hakevat Venäjältä joko taloudellista turvaa ja tulevaisuutta, tai fyysistä turvaa pakolaisina. Arktisen reitin afrikkalaiset maahanmuuttajat kuuluivat näihin varsin heterogeenisiin maahanmuuttajiin lähinnä Saharan alueelta ja sen eteläpuolisista Afrikan maista. Heille Venäjä oli päämäärä, koska se on mielikuvissa osa Eurooppaa ja lähellä Euroopan Unionia. Sinne on myös mahdollista saada viisumi suoraan konsulaatista tai erilaisten matkanjärjestäjien tai agenttien avustamana.

Vaikka maahanmuuttajien odotukset Venäjää kohtaan olivat suuret, niin monet todellisuudessa päätyivät maassa epävakaiseen elämäntilanteeseen ja päätökseen lähteä maasta. Muuttopäätösten taustalla vaikuttivat monet arjen turvattomuuteen liittyvät ongelmat: oleskelu- ja työluvan sekä asuinpaikan rekisteröinnin vaikeudet, taloudelliset ongelmat, venäläisen yhteiskunnan rasismi, hyväksikäyttö työmarkkinoilla sekä viranomaisten korruptio ja välinpitämättömyys. Monille afrikkalaisille maahanmuuttajille Venäjä ei ollut turvallinen. Erityisen haavoittuvia ryhmiä olivat seksuaalivähemmistöjen edustajat ja ihmiskaupan uhriksi joutuneet naiset, jotka kohtasivat matkalla usein moniperusteista syrjintää. Yleisen arjen turvattomuuden lisäksi monet heistä kokivat erilaista henkistä ja fyysistä väkivaltaa.

Koska Venäjä on yksi kansainvälisten muuttoliikkeiden keskuksista, turvallisuusympäristön muutokset maailmalla sekä Venäjän maahanmuuttopolitiikka voivat heijastua arktiseen reittiin ja Suomeen nopeastikin. Uutiset ja huhut ”avoimesta rajasta” pohjoisessa konkretisoivat Venäjällä asuneiden maahanmuuttajien muuttopäätöksen ja syystä tai toisesta Venäjän viranomaiset eivät pyrkineet estämään arktisen reitin liikennettä ennen helmikuun loppua 2016. Näin maahanmuuttajien arjen turvattomuus siirtyi Suomen rajalle kysymykseksi valtion rajaturvallisuudesta.

Viitteet

- 1 Artikkelin ovat mahdollistaneet Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittama ”Globaalin turvallisuuden monikerroksiset rajat” (GLASE) -hanke (nro. 303480) sekä Suomen Akatemian hankkeet 308914 and 309602.
- 2 Moniperusteinen syrjintä on intersektionaalisen feministisen teorian tunnustama ilmiö, jossa syrjintä kohdistuu useampaan yksilön ominaisuuteen kuten sukupuoleen, seksuaalisuuteen, luokkaan, ihonväriin, ikään ja kyvykkyyteen aiheuttaen yksilöllisiä syrjimiskokemuksia. (Hill & Bilge 2016, 12)
- 3 Piia Koivusen (2014, 74–76) mukaan nuorisofestivaali muistetaan ennen kaikkea sukupuolimoraalin vapautumisen seurauksista ja niin sanotuista festivaalilapsista. Termi *deti festivalija* (tai joskus *festivalnyje deti*) viittaa yhdeksän kuukautta festivaalin jälkeen syntyneisiin aviottomiin lapsiin. Todellisuudessa ”suklaalapsia” pidettiin häpeällisenä neuvostoliittolaiselle moraalijärjestelmälle ja lapset synnyttäneille tytölle itselleen. Suuri osa lapsista syntyi maassa opiskelleiden afrikkalaisten miesten ja venäläisten naisten avioliitoista.
- 4 Patrice Lumumban yliopisto tunnetaan myös Venäjän kansojen ystävyuden yliopistona (Peoples’ Friendship University of Russia) ja sittemmin RUDN-yliopistona. Katso: <http://www.rudn.ru>
- 5 Asuinpaikan rekisteröiminen jäljitetään usein Neuvostoliiton asumislupaan *propiska*, jonka tarkoituksena oli säädellä ihmisten liikkumista Neuvostoliiton sisällä (Nikiforova, Brednikova 2018; Reeves 2013; Nozhenko 2010). *Propiska* kiinnitti henkilön tiettyyn asuinpaikkaan ja säänteli hänen pääsyänsä työmarkkinoille ja palveluihin. Virallisesti asumislupa poistettiin käytöstä vuonna 1993,

mutta se tuli tavallaan uudelleen rekisteröitymisenä, *registratsija*.

- 6 Ennen ensimmäistä turvapaikkapäätöstä turvapaikanhakija kävi hakuprosessissa läpi kaksi vaihetta, tuolloin vielä poliisin tai rajavartiolaitoksen tekemän turvapaikkakuulustelun ja maahanmuuttoviraston tekemän turvapaikkapuhuttelun.
- 7 Finlexin (2006) suomennoksen mukaan ihmiskauppa ”tarkoittaa hyväksikäyttötarkoituksessa tapahtuvaa henkilöiden värväystä, kuljettamista, siirtämistä, kätkemistä tai vastaanottamista voimankäytöllä uhkaamisen tai voimankäytön tai muun pakottamisen, sieppauksen, petoksen, harhaanjohtamisen, vallan väärinkäytön tai haavoittuvan aseman hyödyntämisen avulla, taikka toista henkilöä vallassaan pitävän henkilön suostumuksen saamiseksi annetun tai vastaanotetun maksun tai edun avulla. Hyväksikäytöksi katsotaan vähintään toisen hyväksikäyttö prostituutiotarkoituksessa tai muut seksuaalisen hyväksikäytön muodot, pakkotyö tai pakollinen palvelu, orjuus tai muu orjuuden kaltainen käytäntö, orjuuden kaltaiset olot tai elinten poistaminen.” Perustuu YK:n vuoden 2009 Palermon yleissopimuksen lisäpöytäkirjaan.
- 8 LGBTI-turvapaikanhakijat-käsite viittaa UNHCR:n Ohjekirjan (UNHCR 2012) määritelmään henkilöistä (lesbo, homo, biseksuaali, muunsukupuolinen ja intersukupuolinen), jotka kokevat vainoa heidän seksuaalisen suuntauksensa tai kuvitellun seksuaalisen suuntauksensa vuoksi ja/tai sukupuoli-identiteettinsä takia. Heitä ei välttämättä tunnusteta turvapaikanhakijoiksi Venäjän federaatiossa.
- 9 Viharikoksella on ennakkoluuloihin perustuva motivaatio, ja tekijä valikoi uhrinsa jonkin kollektiivisen erityispiirteen takia, kuten esimerkiksi ”rodun”, kielen, uskonnon, etnisyyden tai kansallisuuden vuoksi (OSCE/ODIHR 2009). Seksuaalivähemmistöjen etujärjestö ILGA Europe erittelee LGBTI-fobisen viharikollisuuden väkivallaksi ja aggressioksi, joka kohdistuu LGBTI-ihmisiin heidän kuvitellun tai tosiasiallisen seksuaalisen suuntauksen, sukupuoli-identiteetin tai sukupuolisten ominaisuuksien perusteella (ILGA 2018). Viharikollisuus toimii artikkelissamme enemmän käsitteellisenä kuin juridisena terminä.

Lähteet

- Amnesty International UK (2018), Mapping anti-gay laws in Africa. 31.5. <https://www.amnesty.org.uk/lgbt-lgbt-gay-human-rights-law-africa-uganda-kenya-nigeria-cameroon> (Tarkistettu 13.4.2019).
- Blakely, Allison (2007), African Imprints on Russia: An Historical Overview. – *Africa in Russia: Russia in Africa: Three Centuries of Encounters*. Ed. Maxim Matusевич. Toronto: Africa World Press, 37–59.
- Boltovskaya, Svetlana (2010), African Communities in Moscow and St. Petersburg: Issues of Inclusion and Exclusion. – *Cultural Diversity in Russian Cities: The Urban Landscape in the Post-Soviet Era*. Ed. Cordula Gdaniec. London: Berghahn Books, 94–114.
- Bondarenko, Dmitri (2018), Haastattelu. Venäjän tiedeakatemian Afrikka-instituutti, Moskova. 10.12.
- Bondarenko, Dmitri, Demintseva, Ekaterina, Usacheva, Veronica & Zelenova, Daria (2014), African Entrepreneurs in Moscow: How They Did It Their Way. – *Urban Anthropology and Studies of Cultural Systems and World Economic Development* 43:1–3, 205–254.
- Burtina, Elena, Korosteleva, Ekaterina & Simonov, Vladislav (2015), *Rossija kak strana ubežištša: Doklad ob ispolnenii Rossijskoi Federatsiei konventsii o statute bežentsev 1951 goda*. Moskva: Komitet graždanskoje sodeistvije, https://memohrc.org/sites/default/files/rossiya_kak_strana_ubezhishcha_source.pdf (Tarkistettu 12.4.2019).
- C.A.S.E Collective (2006), Critical Approaches to Security in Europe: A Networked Manifesto. – *Security Dialogue* 37: 4, 443–487, <https://doi:10.1177/0967010606073085>
- Cocks, Frances M. Somres (2007), The African Origins of Alexander Pushkin. – *Africa in Russia:*

- Russia in Africa: Three Centuries of Encounters*. Ed. Maxim Matusевич. Toronto: Africa World Press. 13–35.
- Crawley, Heaven, Düvell, Franck, Jones, Katharine, McMahon, Simon & Nando, Sigona (2018), *Unravelling Europe's 'Migration Crisis': Journeys over land and sea*. Bristol: Policy Press.
- Ekholm, Thea (2018), Kymmeniä kisaturisteja yritti tulla Venäjältä Viroon pelkällä MM-kisapassilla, 23.7. <https://www.tallinna24.ee/artikkelid/688947-kymmenia-kisaturisteja-yritti-tulla-venajalta-viroon-pelkalla-mm-kisapassilla> (Tarkistettu 15.4.2019)
- Finlex (2006), Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen lisäpöytäkirja ihmiskaupan, erityisesti naisten ja lasten kaupan ehkäisemisestä, torjumisesta ja rankaisemisesta. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2006/20060071/20060071_2 (Tarkistettu 13.4.2019)
- Gerassi, Lara (2018), *Sex trafficking and commercial sexual exploitation: Prevention, advocacy, and trauma-informed practice*. New York: Springer Publishing Company.
- GLASE (2016), Globaalin turvallisuuden monikerroksiset rajat: Tilannekuvaraportti 2016. Strateginen tutkimus, Suomen Akatemia. https://www.aka.fi/globalassets/33stn/tilannekuvaraportit/stn2016-hankkeet/glase_tilannekuvaraportti2.pdf (Tarkistettu 20.8.2019)
- Heusala, Anna-Liisa (2012), Kokonaisturvallisuus ja inhimillinen turvallisuus yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa – *Tiede ja ase* 69, <https://journal.fi/ta/article/view/7469> (Tarkistettu 26.8.2019)
- Hill, C. P., & Bilge, S. (2016), *Intersectionality*. Cambridge, UK; Malden, MA: Polity Press.
- Holland, M. (2018), Stories for Asylum: Narrative and Credibility in the United States' Political Asylum Application. – *Refuge* 34:2, 85–93, <https://doi.org/10.7202/1055579ar> (Tarkistettu 3.10.2019).
- Human Rights Watch (2018), No Support: Russia's "Gay Propaganda" Law Imperils LGBT Youth. December 2018. https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/russia1218_web2.pdf (Tarkistettu 10.4.2019)
- Ivakhniouk, Irina (2004), Illegal Migration: Russia. – *European Security* 13:1–2, 35–53, <https://doi:10.1080/09662830490484791>
- Ivanova, Tatjana (2004), Est li buduštšee v Rossii y afganskikh bežentsev? – *Otetšestvennyje zapiski* 20:5, <http://www.strana-oz.ru/2004/5/est-li-budushchee-v-rossii-u-afganskikh-bezhencev> (Tarkistettu 2.9.2019)
- ILGA-Europe (2018), Hate crime & hate speech. <https://www.ilga-europe.org/what-we-do/our-advocacy-work/hate-crime-hate-speech> (Tarkistettu 8.4.2019)
- Katsakioris, Constantin (2017), *The Lumumba University in Moscow. Higher Education for a Soviet-Third World Alliance 1960-1990*. Online lecture. New York, NYU Jordan Center, 21.4.2017, <https://www.youtube.com/watch?v=62xyYdpfcFM> (Tarkistettu 12.4.2019).
- Koivunen, Pia (2014), Nuorisofestivaali Venäjän kulttuuridiplomatian välineenä. – *Idäntutkimus* 21:1, 85–89.
- Kondakov, Alexander (2014), The Silenced Citizens of Russia: Exclusion of Non-heterosexual Subjects from Rights-Based Citizenship. – *Social & Legal Studies* 23:2, 151–174, <https://doi:10.1177/0964663913505315>
- Kondakov, Aleksandr (2017), *Prestuplenija na potšve nenavisti protiv LGBT v Rossii: ottšet*. Tsentr nezavisimyh sotsiologičeskikh issledovanii. Sankt Peterburg: Renome.
- Kunichoff, Yana (2018a), Scammed Nigerians Stranded in Russia Amid World Cup Trafficking Fears, 18.7. <https://www.themoscowtimes.com/2018/07/18/amid-world-cup-trafficking-fears-scammed-nigerians-stranded-in-russia-a62285> (Tarkistettu 12.4.2019).
- Kunichoff, Yana (2018b), More Than 100 Fan ID Holders Are Seeking Asylum in Russia, Aid Group Says, – *The Moscow Times*, 20.8. <https://www.themoscowtimes.com/2018/08/20/more-than-100-fan-id-holders-seek-asylum-russia-human-rights-group-says-a62582> (Tarkistettu 12.4.2019).
- Kuronen, Antti (2019), Ulkolinja: Naiskaupan ytimessä. YLE 4.2. <https://areena.yle.fi/1-4518040> (Tarkistettu 10.4.2019)
- Litvinova, Daria (2016), Russia's Refugees: They Picked the Wrong Country, – *The Moscow Times* 14.10. <https://themoscowtimes.com/articles/they-picked-the-wrong-country-55702> (Tarkistettu 8.4.2019).
- Matusевич, Maxim (2012), Expanding the boundaries of the Black Atlantic: African Students as Soviet Moderns. – *Ab Imperio* 2/2012, 325–350, <https://doi:10.1353/imp.2012.0060>
- Matusевич, Maxim (2009), Probing the Limits of Internationalism: African Students Confront Soviet Ritual. – *Anthropology of East Europe Review* 27:2, 19–39. <https://scholarworks.iu.edu/journals/>

index.php/aecer/article/view/166/259

- Moe, Arild, and Lars Rowe (2016), Asylstrømmen fra Russland til Norge i 2015: Bevisst russisk politikk? – *Nordisk Østforum* 30:2, 80–97, <https://doi.org/10.17585/nof.v30.432>
- Muller, Nicholas (2018), Russia: New migrant registration rules threaten tenuous livelihoods. – *Eurasianet*, 17.7., <https://eurasianet.org/russia-new-migrant-registration-rules-threaten-tenuous-livelihoods> (Tarkistettu 20.8.2019).
- Nerg, Päivi & Järvenkylä, Nina (2019), Tiukka Paikka. Jyväskylä: Docendo.
- Nikiforova, Elena & Brednikova, Olga (2018), On Labor Migration to Russia: Central Asian Migrants and Migrant Families in the Matrix of Russia's Bordering Policies. – *Political Geography* 66, 142–150, <https://doi:10.1016/j.polgeo.2018.04.006>
- Nozhenko, Maria (2010), Focus Migration, country profiles: Russian Federation. Hamburg Institute of International Economics, 20.7. <http://focus-migration.hwwi.de/Russian-Federation.6337.0.html?&L=1> (Tarkistettu 5.4.2019).
- OSCE /ODIHR (2009), *Hate Crime Laws. A Practical Guide*. Warsaw: Polygrafus Andrzej Adamiak.
- Paananen, Arja (2018), Venäjä pidätti Suomeen pyrkineitä ”jalkapallofaneja” – yllättävistä maista tullut paljon MM-fanikorttihakemuksia, – *Iltta-Sanomat* 21.6. <https://www.is.fi/kotimaa/art-2000005728314.html?cs=email> (Tarkistettu 12.4.2019)
- Patterson, Molly & Renwick Monroe, Kristen (1998), Narrative in Political Science. – *Annual Review of Political Science* 1, 315–331, <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.1.1.315>
- Piipponen, Minna, Joni Virkkunen (2019), The Remigration of Afghan Immigrants from Russia. – *Nationalities Papers* (forthcoming)
- Puumala, Eeva, Ristimäki, Hanna-Leena & Ylikomi, Riitta (2019), Kokemus, kertominen ja tieto turvapaikkamenettelyssä. – *Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa*. Toim. Lyytinen Eveliina. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 137–159.
- Quist-Adade, Charles (2007), The African Russians: Children of the Cold War. – *Africa in Russia: Russia in Africa: Three Centuries of Encounters*. Ed. Maxim Matusevich. Toronto: Africa World Press, 153–173.
- Rajavartiolaitos (2016a), Katsaus Rajavartiolaitoksen toimintaan vuonna 2015, 8.1. https://www.raja.fi/tietoa/tiedotteet/1/0/katsaus_rajavartiolaitoksen_toimintaan_vuonna_2015_64725 (Tarkistettu 30.8.2019).
- Rajavartiolaitos (2016b), Rajavartiolaitoksen tiedote 3.3.2016, 4.9. https://www.raja.fi/tietoa/tiedotteet/1/0/rajavartiolaitoksen_tiedote_3_3_2016_66280 (Tarkistettu 30.8.2019).
- Reeves, Madeleine (2013), Clean fake: Authenticating documents and persons in migrant Moscow. – *American Anthropologist* 40: 3, 508–524, <https://doi:10.1111/amet.12036>
- Round, John & Kuznetsova, Irina (2016), Necropolitics and the Migrant as a Political Subject of Disgust: The Precarious Everyday of Russia's Labour Migrants. – *Critical Sociology* 42:7–8, 1017–1034, <https://doi:10.1177/0896920516645934>
- Ryazantsev, Sergey (2016), Labour Migration from Central Asia to Russia in the Context of the Economic Crisis. *Valdai Papers* #55, Valdai Discussion Club, <http://valdaiclub.com/files/11628/> (Tarkistettu 5.4.2019).
- Ryumin, Alexander (2018), One Man's Fight Against Slavs-Only Apartment Rentals in Moscow. *The Moscow Times*, 27 February, <https://themoscowtimes.com/articles/one-man-pushes-back-against-slavs-only-renting-discrimination-60632> (Tarkistettu 12.4.2019).
- Tanttu, Tarja (2017), ”Sitten uskaltaa kertoa omista asioista enemmän” Maahanmuuttaja-asiakkaiden työvoimaneuvojan käsityksiä luottamuksen rakentamisesta asiointikeskustelussa. – *Prologi. Puheviestinnän vuosikirja* 2017: 24–41.
- TASS (2019), Boleje 5 tys. prijevahših na TšM-2018 inostrantsev vse ještše nelegalno nahodjatsja v Ros-sii. 25.1. https://tass.ru/obschestvo/6040387?utm_source=twitter.com&utm_medium=social&utm_campaign=smm_social_share (Tarkistettu 12.4.2019).
- Taub, Ben (2017), The Desperate Journey of a Trafficked Girl, – *New Yorker* 3.4. <https://www.newyorker.com/magazine/2017/04/10/the-desperate-journey-of-a-trafficked-girl> (5.4.2019).
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018), *Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi*. Helsinki: Tammi.
- Turaeva, Rano (2019), Imagined mosque communities in Russia: Central Asian migrants in Moscow. – *Asian Ethnicity* 20:2, 131–147, <https://doi.org/10.1080/14631369.2018.1525529>
- UNHCR (2012), Guidelines on International Protection No. 9: Claims to Refugee Status based on Sexual Orientation and/or Gender Identity within the context of Article 1A(2) of the 1951 Con-

- vention and/or its 1967 Protocol relating to the Status of Refugees. HCR/GIP/12/09. <https://www.unhcr.org/50ae466f9.pdf> (Tarkistettu 8.4.2019)
- UNODC (2018), *Global Report on Trafficking in Persons*. United Nations publication, Sales No. E.19.IV.2.
- Virkkunen, Joni (2018), Borders, Polarisation, and Activisms: Uncovering the Migration-Security Nexus in Finland during the 2015-2016. – *How to deal with refugees? Europe as a Continent of Dreams*. Ed. Gerhard Besier, Katarzyna Stokłosa. Berlin: LIT Verlag, 225–244.
- Vähemmistövaltuutettu (2014), *Kansallisen ihmiskaupparaporttien raportti eduskunnalle 2014*. Helsinki: Grano.
- Želtov, A. (2012), Rossija i Afrika — istorija i sovremennost. *Vestnik Sankt-Peterburskogo universiteta* 13:4, 3–13.

Pohjoinen ulottuvuus eurooppalaisen yhteistyön työkaluna

Pohjoinen ulottuvuus on Suomen vuonna 1997 tekemä EU-poliittinen aloite, joka pyrki edistämään tasavertaista kumppanuutta unionin, Venäjän, Norjan ja Islannin välillä. Aloitteen taustalla ovat Suomen kansainväliset ja EU-poliittiset intressit, mutta samalla se on heijastanut EU:n ulkopoliittisen toimijuuden muutosta. Artikkelitarkastelee Pohjoisesta ulottuvuudesta vuodesta 1997 käytyä keskustelua historian tutkimuksen näkökulmasta diskurssihistoriallista lähestymistapaa hyödyntäen. Suomen ulkopoliittisten toimijoiden puheet, virkamiesten, poliitikkojen ja alue- ja paikallistason toimijoiden haastattelut, Pohjoisesta ulottuvuudesta eduskunnassa käyty keskustelu sekä eräät aiheeseen liittyvät poliittiset asiakirjat osoittavat, kuinka eurooppalaisen naapuruuspolitiikan ja EU-Venäjä-suhteiden kehitys on vaikuttanut Pohjoisen ulottuvuuden politiikan tavoitteisiin ja sisältöihin sen eri vaiheissa ja kuinka Suomi on pyrkinyt luovimaan EU-solidaarisuuden ja erityisen Venäjä-suhteensa asettamien vaatimusten välillä. Pohjoinen ulottuvuus on muuttunut 1990-luvun lopulta Suomen johtavasta EU-poliittisesta pohjoisen Euroopan alueellistamiseen tähtäävästä visiosta epäpoliittiseksi ja käytännönläheiseksi kumppanuustyöksi, jota suomalaiset markkinoivat Euroopan unionille toimivana Venäjä-yhteistyön työkaluna.

Alina Kuusisto

Vuonna 1995 toteutuneen EU-jäsenyyden myötä Suomesta ryhdyttiin rakentamaan aktiivista toimijaa pohjoisen Euroopan alueelle ja erityisesti suhteessa Venäjään. Pääministeri Paavo Lipposen vuonna 1997 julkisuuteen tuoma ja vuonna 1999 EU-politiikaksi virallistettu Pohjoisen ulottuvuuden aloite korosti ennen kaikkea EU:n ulkosuhteita ja sen kansainväli-

sen toimijuuden vahvistamista. Lipposen mukaan tavoite ei ollut vain Suomen ja pohjoisen profiilin nostaminen ja etujen ajaminen, vaan rauhan ja vakauden edistäminen koko unionissa ja sen lähialueilla. (Lipponen 1997, 29–35; Lipponen 1998, 125–132; Heikkilä 2006, 16.) Pohjoinen ulottuvuus tarjoaa näkökulman eurooppalaisen yhteistyön rakentumiseen kylmän sodan jälkeisellä aikakaudella. Se antaa mahdollisuuden tarkastella EU:n toimijuutta kaksisuuntaisena prosessina, jossa unioni vaikuttaa kansalliseen poliittiseen puheeseen ja toimintaan ja jossa kansalliset näkökulmat ja intressit muokkaavat EU-politiikkaa (Jokela 2011, 24–26; Miller 2012, 38).

Aiemmassa tutkimuksessa on painotettu Suomen ulkopoliittikan nopeaa eurooppalaistumista EU-jäsenyyden myötä, sekä maan hakeutumista eurooppalaisten valtioiden ydinryhmään. (Esim. Jokela 2011, 47–75; Rytövuori-Apunen 2007, 18, 31–32). Kuten Ojanen ja Raunio (2018, 43–51) toteavat, Suomi on aktiivisesti pyrkinyt vaikuttamaan unionin Venäjänpolitiikkaan ja tuonut omia intressejään EU:n areenalle. Samalla se on painottanut unionin yhtenäisyyttä sekä monenkeskiseen yhteistyöhön perustuvaa linjaa. Pohjoinen ulottuvuus kuvastaa myös Euroopan unionin tavoitetta vahvistaa ulko- ja naapuruuspoliittista agendaansa. Unioni on pyrkinyt edistämään reuna-alueille sijoittuvaa monenvälistä yhteistyötä, jota Pohjoisen ulottuvuuden ohella edustavat esimerkiksi Välimeren kumppanuus, Mustanmeren yhteistyö ja Itämeren strategia. EU:n rooli eri alueellisissa ulottuvuuksissa ja niihin kytkeytyvissä politiikoissa ja ohjelmissa vaihtelee, mutta yhteistä sille on paitsi pyrkimys alueellisen yhteistyön vahvistamiseen ulottuvuuksien sisällä, myös päätavoite vakauden, demokratian, rauhan ja vaurauden edistämisestä koko maanosassa (Cotter 2012, 375–383).

Unionin ulottuvuuksiin perustuva politiikka kytkeytyi EU:n itälaajenemiseen ja sen tueksi luotiin naapuruuspolitiikkaan (ENP), jonka lähtökohdat ja tavoitteet kirjattiin Euroopan komission vuonna 2003 julkaisemassa kommunikossa *Wider Europe - Neighbourhood, A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*. EU:n pyrkimyksenä oli luoda ystävällisten, vauraiden ja vakaiden ystävien rinki EU:n ympärille ja ehkäistä uusien jakolinjojen syntyä. Unionin asiakirjoissa painotettiin, että ENP tarjoaisi ”kaiken, paitsi instituution”. (Esim. Smith 2005; Kelley 2006.) Eurooppalaisen naapuruuspolitiikan kehittämisellä ja kiihtymisellä on selvä yhteys Pohjoisen ulottuvuuden aseman muutokseen – usko Pohjoisen ulottuvuuden tulevaisuuteen oli vahvimmillaan 1990- ja 2000-luvun vaihteessa, mutta viime vuosina se on lähes kadonnut julkisesta ja poliittisesta keskustelusta.

EU:n ulkosuhteiden tutkimuksen perusoletuksia on ollut, että Euroopan unionin ulottuvuuksiin ja alueellistamiseen perustuva ulkopoliittikka edustaa uudenlaista kansainvälistä toimijuutta, joka eroaa perinteisestä kansalliseen suvereniteettiin nojaavasta valtiojärjestelmästä sekä tavoitteiltaan että toimintamalleiltaan. Kontrastia Venäjään on pidetty tässä suhteessa merkittävänä. Venäjä on nähty toimijana, joka suojelee vaikutusvaltaansa ja rajojaan perinteisin taloudellisin ja sotilaallisoin keinoin. Euroopan unionia pidetään tästä näkökulmasta houkuttelevana yhteiskuntamallina, joka pehmeän vallankäytön keinoin pyrkii siirtämään normejaan, arvojaan ja käytäntöjään naapurimaihin. (Averre 2010, 1690–1692; Averre 2011, 6.) Vaikka artikkelin kontekstina on oletus unionin postsuvereenista tai postmodernista luonteesta, on syytä muistaa, että unionin olemuksessa ja tavoitteissa on nähty valtiomaisuutta ja että etenkin sen turvallisuuspolitiikassa on interventionismiin ja vaikutusalueajatteluun viitattavia piirteitä. EU:n on katsottu haastavan valtioiden perinteistä suvereniteettia ja rajoittavan erilaisin instrumentein ja mekanismein näiden kansallista toimivaltaa. (Averre 2010; Johansson-Nogués 2009, 28–31.)

Tutkimuksessa Pohjoisen ulottuvuuden ja unionin postmodernin luonteen välille vedetään usein yhtäläisyysmerkki (esim. Haukkala 2010, 154; Forsberg & Haukkala 2016, 211; Sicard Filteborg et al. 2002, 397–402; Catellani 2003, 41; Haglund 2005, 88, 99; Cebesi 2012, 566–569). Käytännössä Pohjoisesta ulottuvuudesta on kuitenkin Suomessa keskusteltu varsin erillään eurooppalaisesta naapuruuspolitiikasta. Suomi tuki avoimesti ENP:n tavoitteita unionin muilla reuna-alueilla, mutta suhteissa Venäjään linjaus oli toinen. Pohjoisen ulottuvuuden voikin ajatella kehittyneen suomalaiseksi versioksi eurooppalaisesta naapuruuspolitiikasta, jossa korostuvat monenkeskisen alueellisen yhteistyön tasa-arvoinen ja kaikkia osapuolia hyödyttävä luonne. Toisin kuin ENP:ssa Pohjoiseen ulottuvuuteen on liitetty pyrkimys aidon kumppanuuden luomiseen, jossa unioni sallii ulkopuolisen toimijan vaikuttaa omaan sisäiseen päätöksentekoonsa (Haukkala 2010, 154–155). Alusta alkaen Venäjällä oli ainakin teoreettinen mahdollisuus vaikuttaa yhteistyön sisältöön ja EU:n sisäisiin poliittisiin prosesseihin, mikä oli oman toimijuutensa vahvistamiseen pyrkivän unionin kohdalla uutta ja poikkeisen aikaisemmista naapuruusaloitteista.

Tutkimuksissa on toisaalta kritisoitu Pohjoisen ulottuvuuden EU-keskeisyyttä saman tapaisilla argumenteilla kuin ENP:tä (kriitikoita esim. Horký-Hlucháň & Kratochvíl 2014, 252–270; Zaiotti 2007, 143–162; Smith 2005, 757–773). Browningin (2005, 94–95) mukaan Pohjoinen ulottuvuus on osa prosessia, jossa Euroopan unioni pyrkii ulottamaan vaikutusvaltaansa rajojensa ulkopuolelle ja samalla ylläpitämään jakoa meihin ja muihin. Haukkala (2010, 154) puolestaan luettelee Pohjoisen ulottuvuuden tunnusmerkkeinä yksipuolisen pyrkimyksen siirtää eurooppalaisia arvoja unionin ulkopuolelle sekä oletuksen, että kaikki kumppanimaat ja etenkin Venäjä hyväksyvät tämän tavoitteen. Vastauksena Venäjän kritiikkiin ja politiikan hitaaseen edistymiseen Suomen ulkoministeriö päätti uudistaa Pohjoisen ulottuvuuden Suomen toisen EU-puheenjohtajuuskauden (vuonna 2006) alla. Suomi markkinoi aktiivisesti kumppanuuden uutta mallia, jonka toivottiin ratkaisevan ENP:n toteutuksessa ilmenneitä ongelmia. Uudistettu Pohjoinen ulottuvuus korosti kumppanuuden ideaa vanhaa vahvemmin. Se käsitteellistyi yhteiseksi politiikaksi, jossa lopullinen päämäärä oli yhteinen omistajuus ja Venäjän tasaveroinen toimijuus. Vähemmän EU-keskeisenä ja ehdollistavana sekä käytännöllisyyttä painottavana sen on nähty edustavan vaihtoehtoista EU:n ulkopoliittikkaa (Haglund-Morrissey 2008, 203–217; Aalto et al. 2008, 9–12).

Artikkelin tavoite ja aineiston analyysi

Tarkastelen tässä artikkelissa Pohjoisesta ulottuvuudesta käytyjä keskusteluja diskurssin käsitteen kautta. Diskursseja voi luonnehtia kielenkäytössä tuotetuiksi, tietyllä tapaa rajautuviksi puhetauvoiksi, jotka sekä hahmottavat erilaisia tulkintoja ja representaatioita sosiaalisesta todellisuudesta että samalla synnyttävät sosiaalista todellisuutta (Jorgensen & Phillips 2002, 8–13). Näin ymmärrettynä diskurssien merkitys ei jää vain kielen tasolle, vaan ne ovat olennainen osa reaalia maailman todellisuutta. Sovellan tarkastelussa väljästi diskurssihistoriallista lähestymistapaa, jossa tutkimuksen kohdetta arvioidaan historiallisena, yhteiskunnallisena ja kielellisenä ilmiönä (Reisigl & Wodak 2009, 87–89). Pohdin, miten Pohjoista ulottuvuutta on hyödynnetty suomalaisessa keskustelussa diskursiivisena resurssina ja miten kansallinen ja EU-lähtöinen lähestymistapa näkyvät ja vuorottelevat keskustelun eri vaiheissa. Artikkelin lopuksi tuon yhteen olennaiset keskustelussa esiin nousseet Suomen ulko- ja EU-poliittiseen toimijuuteen liittyvät diskurssit ja pohdin niiden sisältöä suhteessa Pohjoisen ulottuvuuden historiallisiin vaiheisiin sekä EU:n naapuruuspolitiikan ja EU-Venäjä-suhteen kehitykseen.

Tarkastelussa on nimenomaan Pohjoisesta ulottuvuudesta vuodesta 1997 lähtien käyty suomalainen keskustelu, jota avataan ulkopoliittisten toimijoiden puheiden, eduskuntakeskusteluiden ja hallituksen aineistojen sekä virkamiesten, poliitikkojen ja aluetuimijoiden haastatteluiden kautta. Euroopan parlamentin tai muiden jäsenvaltioiden tulkinnat Pohjoisesta ulottuvuudesta jäävät siis vähemmälle huomiolle.

Monipuolinen lähdeaineisto tukee aihetta eri suunnista lähestyvää tarkastelutapaa. Lähdeaineistona on hyödynnetty Ulkopoliittisen instituutin ylläpitämää kaikille avointa verkkoarkistoa, joka sisältää suomalaisten ulkopoliittisten toimijoiden, kuten presidenttien, ministereiden ja valtiosihteereiden puheita vuosilta 1973–2019. Artikkelin puheita sisältävä aineisto koostuu noin 190 suomenkielisestä ja englanninkielisestä vuosina 1997–2017 pidetystä puheesta, jotka ovat löytyneet verkkoarkistosta hakusanalla ”Pohjoinen ulottuvuus”. Lisäksi analyysissä on hyödynnetty 20 muualta internetistä löytynyttä Pohjoista ulottuvuutta käsittelevää puhetta. Toisen aineistokokonaisuuden muodostavat Suomen eduskunnan valtiopäiväasiakirjojen sähköisestä hakupalvelusta hakusanalla ”Pohjoinen ulottuvuus” löytyvät asiakirjat. Aineisto koostuu pääasiassa täysistuntojen ja suullisten kyselytuntien pöytäkirjoista, kirjallisista kysymyksistä, eräistä valtiokuntien mietinnöistä ja lausunnoista sekä muista asiakirjoista vuosilta 1997–2017. Kolmantena keskeisenä lähdeaineistona ovat suomalaisten virkamiesten, poliitikkojen ja alue- ja paikallistuimijoiden vuosina 2017–2018 toteutetut Pohjoista ulottuvuutta käsittelevät teemahaastattelut, joiden lukumäärä on 23. Haastateltavat esiintyvät artikkelissa nimettöminä, ja haastatteluihin on viitattu haastattelupäivästä, haastateltavan sukupuolesta ja haastattelun järjestysnumerosta koostuvalla koodilla.

Puheita ja valtiopäiväasiakirjoja on analysoitu tarkastelemalla vuosikohtaisesti seuraavia seikkoja: 1) Pohjoisen ulottuvuuden käsitteen eri määrittelyjä, merkityksiä, vaihtoehtoisia käsitteitä ja konteksteja, 2) intressejä eli sitä, kenen politiikaksi Pohjoinen ulottuvuus tekstissä määritellään ja ketä sen katsotaan hyödyttävän, 3) Venäjän roolia, 4) Euroopan unionin roolia sekä 5) näiden toimijoiden välisiä valtasuhteita. Näin tulkitsemalla ja useiden lukukertojen myötä teksteistä alkoi vähitellen hahmottua erilaisia diskursseja sekä käsitys siitä, kuinka Pohjoista ulottuvuutta hyödynnettiin eri vaiheissa diskursiivisena resurssina Suomen EU- ja ulkopoliitiikkaa määriteltäessä. Haastattelujen analyysi sen sijaan eteni etsimällä haastattelujen litteraatioista niin sanottuja avaintapahtumia tai tiheitä kohtia (Koski 2011, 136) eli tutkimuskysymysten kannalta relevantteja kuvauksia ja tulkintoja. Näin alkoi muodostua kategorioita, joiden alle kertyi otteita haastatteluista. Toistuvien lukukertojen myötä kategoriat alkoivat yhdistyä yläkategorioiksi ja vähitellen laajemmiksi diskursseiksi. Artikkelin rakentuu löyhälle kronologialle, jonka sisällä keskeiset diskurssit eli kansallisen katseen diskurssi, vahvan unionin diskurssi ja Suomi sillanrakentajana -diskurssi esiintyvät osin vuorotellen, osin päällekkäisinä. Diskurssijärjestys, jonka kautta voidaan hahmottaa erilaisia hallitsevia ja taka-alalla olevia puhetapoja ei näin ollen ole yksiselitteinen tai selväpiirteinen. Pelkistetyksi voi kuitenkin todeta, että vahvan unionin diskurssi hallitsi Pohjoinen ulottuvuus -keskustelun alkuvuosina etenkin ulkopoliittisen eliitin puheenparressa, mutta Suomi sillanrakentajana -diskurssi alkoi vahvistua 2000-luvun alussa. Eduskuntakeskustelussa avoin kansallisen katseen diskurssi kulkee kuitenkin punaisena lankana koko käsitellyn ajanjakson.

Tavoitteena Venäjän integrointi Eurooppaan

Vuosituhanen vaihe oli unionille voimakasta toimivallan kasvun aikaa, jolloin EU-jäsenmaiden yhteistyö syveni niin talouden, ulkopoliitiikan, siirtolaispolitiikan kuin sosiaalipoli-

tiikan alueilla. Samalla EU vahvisti ulkopoliittista rooliaan, mitä osoitti sen aktivoituminen pohjoisessa rajojensa ulkopuolelle ulottuvissa kysymyksissä. (Kaelble 2009, 195–196; Raunio & Saari 2017, 12.) Unionin laajenemisen ja vahvistumisen ansiosta usko Pohjoisen ulottuvuuden mahdollisuuksiin oli korkealla etenkin Suomessa. Pohjoinen ulottuvuus oli ennen kaikkea Suomen EU-poliittinen strategia, mutta EU-Venäjä-suhteiden näkökulmasta sillä oli kantoa myös unionissa. Idealle vanhoja kategorioita rikkovasta valtioiden rajat ylittävästä yhteistyöstä ja alueenrakennuksesta antoi tilaa Venäjän Eurooppa-myönteinen ilmapiiri ja EU:n ja Venäjän suotuisasti kehittyvä suhde.

Suomen ulkopoliittinen johto esitti Pohjoisen ulottuvuuden 2000-luvun alkuvuosille asti EU:n politiikkana, jonka edistämiseksi Suomella oli aktiivinen rooli. Se painotti EU:n vetovastuuta ja koko unionin alueelle ulottuvia hyötyjä, mikä osoitti maan ulko- ja turvallisuuspoliittisen diskurssin eurooppalaistumista. Ensimmäisinä jäsenyyksivuosiin Suomi pyrki pääministeri Paavo Lipposen johdolla aktiivisesti EU:n ytimeen ja osoittamaan, kuinka Suomen ja EU:n edut olivat yhteiset. Suomi ilmaisi varauksetonta tukeaan integraatiokehitykselle ja pyrki olemaan aloitteentekijä ulko- ja turvallisuuspoliittisissa kysymyksissä ja erityisesti unionin yhteisen Venäjän politiikan rakentamisessa. (Jokela 2011, 62–63; Ojanen & Raik 2017, 170–172; Raunio & Saari 2017, 17–19.) Kuten Suomen hallituksen turvallisuus- ja puolustuspoliittinen selonteko vuodelta 2001 osoittaa, Suomen poliittinen johto näki Pohjoisen ulottuvuuden EU:n Venäjän politiikan ja sitä kautta lähialueiden turvallisuuden ylläpitämisen keskeisenä strategiana:

Suomi osallistuu aktiivisesti EU:n pohjoisen ulottuvuuden toimintaohjelman toteuttamiseen, joka tarjoaa pitkän tähtäyksen toimintamallin kestäväen turvallisuuden vahvistamiseen Suomen lähialueella. Venäjän EU-politiikan kehittyminen luo mahdollisuuksia yhteistyöhankkeille, jotka edistävät myös turvallisuushaasteiden ratkaisemista. (VNS 2/2001 vp, s. 35.)

Poliittisen eliitin puhetavassa vahvan unionin diskurssi oli siis vuosituhannen vaihteessa hallitseva. Siinä painotetaan EU:n tai yhteisen eurooppalaisen toimijuuden lujittamista ja pyritään välttämään kansallisten lähtökohtien korostamista ja pohjoinen-etelä -vastakkainasettelua. Koko unionin hyötyä ja jaettuja intressejä painottamalla haluttiin vahvistaa Pohjoisen ulottuvuuden uskottavuutta muualla unionissa. Esimerkiksi presidentti Martti Ahtisaaren vuosien 1997–1999 Pohjoiseen ulottuvuuteen kytkeytyneitä puheita luonnehtii EU:n etujen ja toimijuuden korostuminen sekä suhde Venäjään: unionista haluttiin tehdä tehokkaampi globaali toimija. Puheissa korostuvat markkinatalous, kaupan esteiden poistaminen ja EU:n mahdollisuudet hyödyntää pohjoisen (Venäjän) luonnonkaasu- ja raakaöljyesiintymiä sekä unionin kilpailukyvyyn parantaminen. Ahtisaari sitoutui puheissaan EU:n pyrkimyksiin integroida Venäjä lähemmin läntiseen Eurooppaan, jolloin Venäjä näyttäytyy politiikan kohteena ja yhtä aikaa sekä haasteiden että mahdollisuuksien alueena.

Kuten Suomen hallituksen aloitteesta syntyvä EU:n Pohjoinen ulottuvuus on muille EU-kumppaneillemme osoittanut, tällä ilmiansuunnalla on mittamattomia resursseja. On kaikkien EU-maiden etujen mukaista, että niitä hyödynnetään. (Ahtisaari 1999.)

Haluan kuitenkin lyhyesti mainita Pohjoista ulottuvuutta koskevan aloitteemme, jonka olemme esittäneet EU:ssa. Tämän aloitteen tavoitteena on luoda EU:lle johdonmukainen

Euroopan pohjoisten alueiden politiikka. Tällä politiikalla pyrittiisiin tukemaan Venäjän kytkemistä maailmantalouteen. Tavoite on viimeaikaisten tapahtumien vuoksi käynyt entistäkin tärkeämmäksi. Pohjoisen ulottuvuuden politiikka tähtää EU:n itälaajentumisen edistämiseen sekä EU:n strategisten energiapoliittisten tavoitteiden varmistamiseen. (Ahtisaari 1998.)

Ahtisaaren puheet ilmensivät EU:n tavoitteita edistää monenkeskisen yhteistyön mallia sekä postsuvereenia agenda suhteessa Venäjään. Vaikka Venäjän tarjoamaa taloudellista hyötyä korostettiin puheissa vuoden 1998 jälkeen vähemmän, oli niiden huomio edelleen Venäjän sitouttamisessa ja Eurooppaan suuntautuvan integraation edistämässä. Ahtisaaren puheet ja Pohjoisen ulottuvuuden julkilausutut tavoitteet onkin asetettava 1990-luvun lopun Euroopan geopoliittiseen kontekstiin. Venäjän länsimaistumista pidettiin Suomessa yhteisenä tavoitteena ja katsottiin, että Pohjoinen ulottuvuus heijasti myös Venäjän politiikkaa:

Tämähän oli sitä aikakautta, kun uskottiin siihen, että olisi edellytyksiä edetä EU:n ja Venäjän välisessä yhteistyössä integraation suuntaan. Ja sitä kautta ikään kuin oletettiin, että Venäjä oli matkalla oikeusvaltion ja normaalin demokratian suuntaan. Tämä oli tällainen optimistinen, positiivinen agenda, että askel askeleelta EU ja Venäjä integroituu yhä enemmän ja tämän positiivisen integraation, keskinäisriippuvuuden, myötä sitten konfliktiriskit vähenevät. (071217M1.)

EU ja Venäjä allekirjoittivat vuonna 1994 kunnianhimoisen Kumppanuus- ja yhteistyösopimuksen (PCA). Sopimuksen päämääränä oli edistää paitsi talouselämää myös poliittista keskustelua, sosiaalipoliittikkaa, kulttuuria, koulutusta ja tutkimusta. Se perustui oletukseen, että Venäjä oli ottamassa askeleita kohti markkinataloutta sekä demokratian ja ihmisoikeuksien syvempää kunnioittamista. Vaikka EU:n ja Venäjän lämmenneet suhteet kokivat kolauksen Venäjän 1998 alkaneen talouskriisin sekä Tšetšenian ja Kosovon konfliktien seurauksena, olivat Neuvostoliiton hajoamisen jälkeiset vuodet 1990-luvun lopun Venäjällä länsiorientoitunutta vaihetta, jolloin EU-yhteistyö ja jopa unionin jäsenyys nähtiin houkuttelevina mahdollisuuksina. (Forsberg & Haukkala 2016, 18–22; Haukkala 2015, 26–30.) EU:n Venäjä-tavoitteet näyttivät Suomen kannalta relevanteilta ja niiden uskottiin edistävän Venäjän integroitumista eurooppalaiseen yhteisöön.

Vaikka Venäjä koki tullessa petetyksi EU:n arvostellessa Venäjän toimintaa Tšetšenian ja Kosovon sodissa (Prozorov 2006, 26), oli ilmassa edelleen yhteistyön myönteisen kehittymisen merkkejä. Venäjän presidentiksi vuonna 1999 valitun Vladimir Putinin ensimmäisen kauden alku merkitsi EU:n ja Venäjän uudelleen viritellyn suojasään aikaa Tšetšenian kriisin jäädessä vähitellen taka-alalle. Putin suhtautui myönteisesti Venäjän eurooppalaistumiseen etenkin taloudellisessa mielessä ja totesi puheessaan Saksan vierailulla syyskuussa 2001: ”Mitä tulee Euroopan yhdistymiseen, me emme vain tue tällaisia prosesseja, vaan näemme niissä myös toivoa” (Forsberg & Haukkala 2016, 24; Haukkala 2015, 30.) Kuten Pohjoisen ulottuvuuden syntyvaiheessa 1990-luvun puolivälin jälkeen, EU:n ja Venäjän yhteistyön myönteiseen kehitykseen suhtauduttiin 2000-luvun alun Suomessa optimistisesti.

Suomalainen keskustelu Pohjoisesta ulottuvuudesta oli diskursiivisesti kaksitasoista. Suomen ulkopoliittinen eliitti julisti 1990-luvulla vahvan unionin diskurssin mukaisesti pyrkivänsä EU:n ytimeen ja asettavansa unionin toimijuuden vahvistamisen yksittäisen jäsenmaan etujen edelle. Samalla kotimaan eduskuntakeskusteluissa kansallisen katseen

diskurssi oli vahva ja Suomen intressejä ajettiin peittelemättä. Kansallisen katseen diskurssiin liittyy Suomen aluepoliittisten intressien korostaminen ja kilpailu EU:n resursseista. Vuonna 1997 Pohjoinen ulottuvuus tuli esiin unionin maatalouspolitiikan Agenda 2000 -asiakirjan käsittelyssä, jossa huomio kiinnitettiin Suomen maatalouden tuotanto-olojen vaikeuksiin ja erityispiirteisiin (PTK 163/1997). Tässä keskustelussa EU ja muut jäsenmaat näyttäytyivät ennemmin haastajina kuin liittolaisina. Alueellisista ja maakunnallisista lähtökohdista asiaa tarkastelleita kansanedustajia EU:n ulkopoliittisen toimijuuden korostaminen turhautti. Pohjoisen ulottuvuuden politiikkaa pidettiin epäkonkreettisenä ja Suomen kannalta epäonnistuneena ja huomio haluttiin suunnata esimerkiksi tietoliikenne- ja liikenneverkkojen kehittämiseen Suomesta Venäjälle tai Barentsin alueen kaasun ja muiden luonnonvarojen hyödyntämiseen (PTK 92/1999, ss. 3092–3093¹; PI 11/1999, s. 1129²).

Ministerit ja jotkin kansanedustajat suitsivat näitä kannanottoja ja tähdensivät Pohjoisen ulottuvuuden hyötyä koko Euroopalle. Silloinen valtionvarainministeri, sittemmin tasavallan presidentti Sauli Niinistö, painotti EU:n ja Venäjän keskinäisiä suhteita: ”Suomen pohjoiset alueet ovat hivenen eri kysymys kuin Pohjoinen ulottuvuus, jolla luodaan siis poliittista ulottuvuutta unionin ulkopuolellekin, joka sitten avaa erilaisia yhteistyömahdollisuuksia” (PTK 92/1999, s. 3093). Unionin naapuruuspolitiikan, ”ystävien ringin”, rakentaminen tuli esiin myös turvallisuutta tähdentäneissä kannanotoissa. Sosiaalidemokraattien kansanedustaja Antero Kekkosen mielestä Pohjoinen ulottuvuus oli tehokas pitkän tähtäimen instrumentti EU:n ja Venäjän välillä, sillä olennaista oli Venäjän sitominen kestävään turvallisuuskumppanuuteen (PTK 87/2001, s. 6). Outi Ojala näki Pohjoisen ulottuvuuden myös vaihtoehtoisena turvallisuusratkaisuna Naton sijaan. Tällöin Suomen intresseissä oli luoda yhteistyön verkosto EU-maiden ja Naton välille (PTK 87/2001).

Pohjoisen ulottuvuuden uudistaminen

Pohjoisen ulottuvuuden yhdeksi vaikeudeksi osoittautui EU:n Venäjä-suhteen ikuisuusongelma, eli kykenemättömyys luoda johdonmukaista ja yhtenäistä Venäjä-politiikkaa. Ongelma korostui entisestään unionin ja Naton itälaajenemisen myötä, sillä entisen Neuvostoliiton maiden asenteet Venäjää kohtaan olivat kielteisiä (Nitoiu 2014, 239–241). Kylmän sodan jälkeen EU:sta ja Natosta oli tullut Euroopan keskeisiä turvallisuustoimijoita, jotka pyrkivät vahvistaman asemaansa idässä ja edistämään sitä kautta Euroopan vakautta ja turvallisuutta. Euroopan turvallisuuskysymyksiin keskittyneessä akateemisessa tutkimuksessa tämän on tulkittu lisänneen Venäjän epäluuloa EU:n ja Naton motiiveja kohtaan. On nähty, että Venäjä koki tulleen syrjäytetyksi ja että sen intressejä ja integraatiopyrkimyksiä entisen Neuvostoliiton alueella haastettiin. Unionin naapuruuspoliittisen diskurssin rinnalla EU:ssa onkin nähty sellaisen vallankäytön piirteitä, joka asettaa etusijalle strategiset ja taloudelliset intressit sekä pyrkimyksen ratkaista naapurialueidensa aseellisia konflikteja (Averre 2010; Averre 2016).

On arvioitu, että Venäjä-elementin hyödyntäminen Pohjoisen ulottuvuuden markkinoinnissa koitui lopulta Pohjoisen ulottuvuuden tappioksi ja miinoitti aloitteen alkuperäisen monenkeskisen ja hajautetun luonteen Venäjä-suhteen geopoliittisilla ongelmilla (Gebhard 2013, 379–381). Venäjä-elementti toistui ja vahvistui ulkopoliittisissa puheissa 2000-luvun alussa, selvästi ennen politiikan virallista uudistamista, ja ohitti pian EU-lähtöisen puhettavan ja vahvaa unionia korostaneen diskurssin. Venäjän erityisasemaa ja Suomen Venäjä-asiantuntemusta ja välittäjän roolia alleviivannut Suomi sillanrakentajana -diskurssi alkoi vahvistua. Johtavat ulkopoliittiset toimijat alleviivasivat, kuinka venäläisten tavoitteet ja

tarpeet oli otettava huomioon. Heidän mukaansa Suomella oli Venäjään liittyvää erityistietämystä ja siten kompetenssia toimia ikään kuin neuvonantajana EU:lle. Pohjoinen ulottuvuus oli muutettava ”aidoksi jaetuksi politiikaksi”, eikä asetelma voinut olla se, että ”EU kertoo Venäjälle mitä se aikoo tämän politiikan alalla tehdä”.

Tulemme pohjoisesta ja tarjoamme yhteiseen käyttöön osaamisemme myös lähiympäristöstämme. Tavoitteemme on uudistaa Pohjoinen ulottuvuus aidosti EU:n, Venäjän, Norjan ja Islannin yhteiseksi politiikaksi. (Halonen 2006.)

Pidän tärkeänä, että Pohjoisen ulottuvuuden politiikkaa yhä kehitetään. Sen työstämisessä on tärkeää pitää mielessä se, että tulevia ohjelmia kehitetään tiiviissä kumppanuudessa Venäjän kanssa. Kysymyksessä ei voi olla se, että EU kertoo Venäjälle mitä se aikoo tämän politiikan alalla tehdä, vaan toiminnan pitää perustua hyvälle yhteisymmärrykselle ja yhteisille intresseille. (Vanhanen 2004.)

Yllä lainatuissa Tarja Halosen ja Matti Vanhasen puheissa viitataan Venäjän haluttomuuteen sitoutua alkuperäiseen, EU-keskeisenä pitämäänsä Pohjoisen ulottuvuuden politiikkaan. Voi myös pohtia, heijastavatko Halosen ja Vanhasen näkemykset kritiikkiä eurooppalaista naapuruuspolitiikkaa kohtaan laajemmin. Kuitenkin myös Suomessa oli 1990-luvun lopulla etenkin aluetasolla ja elinkeinoelämän keskuudessa lähdetty rohkeasti markkinoimaan Pohjoista ulottuvuutta ja kohdeltu Venäjää ennen kaikkea potentiaalisena raaka-aineresurssina. Siirtymä vahvan unionin diskurssista sillanrakentajadiskurssiin näyttäytyy siten melko selkeänä. Kuvaavia ovat haastateltavien esimerkit siitä, kuinka 2000-luvun taitteessa eri puolilla Suomea järjestetyissä Pohjoisen ulottuvuuden foorumeissa suomalaisten yritysten edustajat esittelivät kartoissaan naapurimaan luonnonvaroja venäläisedustajien seurattessa esitystä eturivistä (170118N1; 130618M2). Vaikka Venäjän omissakin intresseissä oli yhteisen eurooppalaisen energia-alueen luominen, koettiin peittelemätön kiinnostus maan energiavaroja kohtaan maan johdossa lähinnä kolonialistisena. Lisäksi Pohjoisen ulottuvuuden ensimmäistä toimintasuunnitelmaa pidettiin Venäjällä epäkonkreettisena ja kapea-alaisena. Toistuvaa kritiikkiä sai myös erillisen budjettilinjan tai rahaston puuttuminen, eli tavoite rahoittaa Pohjoisen ulottuvuuden alaisia projekteja jo olemassa olevien rahoitusohjelmien puitteissa. (110618M3; Shlyamin 2004, 68, 110–111.)

Vuosista 2003–2004 eteenpäin ulkoministeriön puheissa ryhdytään unionin intressien sijaan painottamaan Pohjoisen ulottuvuuden hyötyä koko Euroopalle ja usein suoraan Venäjälle. Ulkoministeri Erkki Tuomioja totesi lokakuussa 2005 ympäristökumppanuudesta puhuesaan, kuinka ”[n]ämä projektit ovat tasapuolisesti ja elinvoimaisesti tärkeitä sekä unionille että Venäjälle. Välittömiä hyötyjä ovat kaikki asukkaat ei vain tässä osassa Eurooppaa vaan koko Euroopassa” (Tuomioja 2005³). Suomen toisen puheenjohtajuuskauden alla ja aikana vuosina 2005–2006 sekä eduskuntakeskusteluissa että ulkopoliittisten vaikuttajien puheissa korostettiin, kuinka Pohjoisen ulottuvuuden politiikasta haluttiin rakentaa EU- ja Venäjä-yhteistyön väline. Unionin ja Venäjän strategisten suhteiden kehittäminen ja uudistaminen esitettiin Suomen puheenjohtajuuskauden keskeiseksi teemaksi, minkä voi nähdä kritiikkinä aiemmalle EU:n Venäjä-politiikalle. ”EU:n ja Venäjän suhteiden perustaa tulee uudistaa”, totesi pääministeri Matti Vanhanen eduskunnassa 21.6.2006 (PTK 76/2006, s. 11).

Uudistusvaiheessa Pohjoinen ulottuvuus sidottiin kiinteästi EU:n ja Venäjän neljän yhteisen tilan (The Four Common Spaces) luomiseen, josta oli sovittu osapuolten yhteisessä huippu-

kokouksessa Pietarissa vuonna 2003. Yhteiset tilat koskivat taloutta ja ympäristöä; vapautta, turvallisuutta ja oikeutta; ulkoista turvallisuutta; sekä tutkimusta ja koulutusta. Toisin kuin unionin aiemmat Venäjä-strategiat tai ENP, neljän yhteisen tilan politiikka pyrki painottamaan Venäjän erityistä asemaa ja ottamaan sen mukaan politiikan suunnittelun prosesseihin. Myös retorisesti se edusti uudenlaista EU-Venäjä -yhteistyön diskurssia, jossa tavoitteena ei ollut yksipuolisesti muuttaa Venäjää kohti unionin määrittelemiä standardeja. (Van Elsuwege 2008.) Suomalainen Pohjoinen ulottuvuus -keskustelu oli varsin tulevaisuussuuntautunutta ja siinä viitattiin harvoin vanhan Pohjoisen ulottuvuuden heikkouksiin tai siihen, mitä unionin Venäjä-politiikassa oli muutettava. Pääministeri Matti Vanhanen kuitenkin kiinnitti Pohjoisen ulottuvuuden rahoitusta käsittelevässä puheenvuorossaan kesällä 2005 huomiota unionin naapuruuspolitiikan ongelmiin ja linjasi näin Pohjoisen ulottuvuuden pesäeroa ENP:hen:

Komissio esitti naapuruusuhdeinstrumenttia erääksi rahoitusvälineeksi, ulkosuhderahoitusvälineeksi, ja kun Venäjä ei toden totta pidä itseään naapuruuspolitiikan kohteena, mitä se ei ole, muun muassa Suomen tavoitteiden mukaisesti tämä on nyt muutettu rahoituskehitysneuvotteluissa naapuruus- ja kumppanuusinstrumentiksi, ja se kumppanuus-sana tarkoittaa Venäjää. (PTK 69/2005, s. 45.)

Merkillepantavaa on Pohjoisen ulottuvuuden uudistamisen jälkeinen retoriikan muutos suomalaisessa aineistossa. Poliitiikan hyötyjiä ei enää eritelty yhtä konkreettisesti kuin aikaiemmin, ja toimijoina esiintyivät EU:n ja kumppanimaiden sijaan pääasiassa Pohjoinen ulottuvuus ja sen kumppanuudet, alueelliset neuvostot sekä muut pohjoisen alueellisen yhteistyön toimijat ja ohjelmat. Retoriikan muutos epäpoliittisoi Pohjoista ulottuvuutta ja osoittaa, kuinka vahvan unionin diskurssi heikkeni siitä, mitä se 1990-luvulla oli ollut. Pohjoisen ulottuvuuden sanansaattaja Paavo Lipponen oli joutunut väistymään pääministerin paikalta vuoden 2003 eduskuntavaalien seurauksena, eikä Suomi esittänyt enää yhtä aktiivisesti pyrkivänsä unionin ytimeen. Toisaalta EU oli entistä hajanaisempi Irak-kysymyksen ja itälaajenemisen vuoksi. Kuten Hanna Ojanen ja Kristi Raik (2017, 180) toteavat, ”EU [ei] enää näyttänyt ratkaisevan tärkeältä”.

Suomen julkilausuttuna pyrkimyksenä oli tehdä Pohjoisesta ulottuvuudesta unionin laajasti tunnustama ja siihen resurssveja käyttävä yhteistyöinstituutio, jolloin se EU-jäsenmaana saattoi hyötyä unionin vahvistuvasta asemasta pohjoisessa. On esitetty, että nojautumalla voimakkaasti unioniin Suomi olisi hukannut idänpoliittisen suuntansa ja puhdistanut Venäjä-suhteistaan kaiken erityisyyden (Rytövuori-Apunen 2007, 18, 32, 69). Kansallinen Pohjoinen ulottuvuus -keskustelu kuitenkin osoittaa, että Suomi pyrki jo 2000-luvun alussa, vuosia ennen PU:n virallista uudistamista, haastamaan EU-lähtöisen puhutavan ja rakentamaan Pohjoisesta ulottuvuudesta uudenlaista monenkeskistä yhteistyömuotoa, jossa Venäjällä oli tasaveroinen paikka EU:n rinnalla. Pohjoisen ulottuvuuden uudistamisen vuonna 2006 voi tästä näkökulmasta tulkita toistaiseksi viimeiseksi yritykseksi kehittää EU-Venäjä-suhteita ja ENP:tä monenkeskisen tasa-arvoisen yhteistyön suuntaan.

Kilpailu pohjoisen käsitteellistämisestä

Parlamentaarinen Pohjoiseen ulottuvuuteen liittyvä keskustelu oli aktiivisimmillaan Suomen ensimmäisen EU-puheenjohtajuuskauden yhteydessä vuonna 1999, jolloin tietoisuutta politiikan tavoitteista ja sisällöstä pyrittiin laajentamaan ja selventämään. Toinen aktiivinen

keskusteluvaihe ajoittui Suomen toisen puheenjohtajuuskauden ympärille vuosille 2004–2007. Tällöin esillä oli paitsi politiikan uudistaminen EU-Venäjä -suhteen ja naapuruuspolitiikan kontekstissa myös ja ennen kaikkea Pohjoisen ulottuvuuden suhde muihin pohjoisen Euroopan yhteistyömuotoihin. Keskustelua sävytti 2000-luvun alussa voimakas kritiikki aloitteen vähäistä konkretiaa ja muualla Euroopassa saavuttamaa heikkoa uskottavuutta kohtaan sekä pettymys Venäjän sitoutumattomuuteen. Yhdessä unionin käsillä olleen itälaajenemisen kanssa nämä sysäsivät pohtimaan Suomen roolia Euroopan pohjoisessa politiikassa. Eduskunnassa kysymystä nosti esiin etenkin Vihreän Liiton kansanedustaja, Kööpenhaminan rauhantutkimuslaitoksen johtajana, aluetutkijana ja Pohjois-Karjalan maakuntajohtajana tunnetuksi tullut Tarja Cronberg, joka vaati Pohjois-Euroopan yhteistyön uudelleenarviointia ja päällekkäisyyksien karsimista:

Suomen tulisikin määritellä uudelleen tavoitteensa pohjoisen Euroopan yhteistyössä, sen puitteet ja painopistealueet, sekä järjestää tarvittavat voimavarat. Eduskunnan tulee olla tässä suhteessa aloitteellinen ja pyrkiä muodostamaan tarvittava kokonaiskuva. (KA 13/2004.)

Cronbergin missiona oli muodostaa pohjoiseen Eurooppaan uusi ja vahvempi instituutio, erityinen parlamentaarinen elin, jossa olisivat mukana Euroopan unioni, Pohjoismaat, kaikki Itämeren maat sekä Venäjä. Kyse olisi ollut institutionaalisen elimen luomisesta Pohjoisen ulottuvuuden politiikalle ja sen rahoituksen vakiinnuttamisesta. Laaja pohjoiseurooppalainen yhteistyökuvio olisi vahvistanut Pohjoisen ulottuvuuden painoarvoa ja kytkenyt Pohjois-Euroopan pohjoiset alueet ja Itämeren alueen saman katto-organisaation alle. Uusi elin olisi koonnutt yhteen alueen eri neuvostot eli Pohjoismaiden neuvoston, Itämeren alueen neuvoston, Arktisen neuvoston, Barentsin euroarktisen neuvoston sekä Pohjoisen ulottuvuuden. Keskeinen rooli olisi etenkin tehottomuudestaan kritiikkiä saaneella Pohjoismaiden neuvostolla, jonka varat toimisivat uuden instituution pohjavaroina. (KA 13/2004.)

Ehdotus yhteisestä pohjoiseurooppalaisesta instituutiosta ei edennyt eduskuntakeskusteluja pidemmälle. Sen sijaan huomio siirtyi Pohjoisen ulottuvuuden ja kehitteillä olleen EU:n Itämeri-strategian keskinäiseen suhteeseen. Aktiivisimpia suomalaisia Itämeri-poliitikkoja oli europarlamentiedustaja, sittemmin pääministeriksi edennyt Alexander Stubb (Euroopan kansanpuolue), joka kuului vuonna 2005 perustettuun Baltic Europe Intergroup -ryhmään yhdessä kuuden muun mepin kanssa. Ryhmä hahmotteli ensimmäisen luonnoksen Euroopan unionin kokonaisvaltaiseksi Itämeri-strategiaksi, jota Ruotsi ryhtyi ajamaan omalla puheenjohtajakaudellaan ja joka lopulta vuonna 2009 hyväksyttiin Euroopan neuvostossa unionin ensimmäisenä yhteisenä suuraluestrategiana. Stubbin ja muiden europarlamentaarikkojen esityksessä korostettiin Itämeren strategian ja Pohjoisen ulottuvuuden yhteyttä ja painotettiin Itämeren roolia Pohjoisen ulottuvuuden keskeisimpänä alueena (Kosov & Gribova 2016). Aleksander Stubbin ja muiden Itämeri-asioita esillä pitäneiden poliitikkojen mielestä Itämeren alueen painoarvon kasvattaminen Pohjoisen ulottuvuuden sisällä lisäisi samalla pohjoisuuden painoarvoa unionissa. Baltic Europe Intergroupin tavoitteena ei ollut luoda Pohjoisen ulottuvuuden tilalle uutta alueellista käsitettä, vaan siirtää sen painopistettä kohti Itämerta ja nostaa samalla Itämeren alueen profilia. Tämän Alexander Stubb totesi Euroopan parlamentin Itämeri-keskustelussa marraskuussa 2006:

Raportilla on kolme tavoitetta. Yksi: tukea Pohjoista ulottuvuutta. Kaksi: tehdä Itämerestä Pohjoisen ulottuvuuden painopistealue – uskomme vakaasti, että sen pitäisi olla Pohjoisen ulottuvuuden avainalue. Kolme: haluamme kasvattaa tietoisuutta Itämerestä brändinä, käsitteenä.⁴ (Stubb 2006.)

Ulkoasiainvaliokunnan mietinnön ”Itämeri ja Pohjoinen ulottuvuus” (UaVM 7/2007 vp) julkaiseminen 2007 synnytti Suomen eduskunnassa vilkkaan keskustelun paitsi siitä, miten Itämeren tilan ja yhteistyön eteen tuli toimia myös siitä, mikä oli Itämeren strategian ja Pohjoisen ulottuvuuden politiikan suhde. Itämeri-strategia ja Pohjoinen ulottuvuus olivat valiokunnan näkemyksen mukaan omia erillisiä politiikkojaan, jotka kuitenkin tukivat vahvasti toisiaan. Mietinnössä linjattiin, kuinka Pohjoinen ulottuvuus oli Suomen näkökulmasta EU:n ja Venäjän välisen yhteistyön toimeenpanoa Luoteis-Venäjällä ja sen toimintakenttä oli Itämeren aluetta laajempi. Itämeri-strategia taas oli pääasiassa EU:n sisäistä politiikkaa, toisin kuin Pohjoinen ulottuvuus, jossa korostettiin politiikan yhteistä omistajuutta unionin ja kumppanimaiden välillä. Valiokunnan näkemys oli, että Itämeren painoarvoa tuli nostaa sekä unionin että Suomen politiikassa, mihin hyvän mahdollisuuden antaisi vuonna 2009 edessä hämmöittänyt Ruotsin EU-puheenjohtajuuskausi. (UaVM 7/2007 vp.)

Osassa kansanedustajia ulkoasiainvaliokunnan linjaukset herättivät huolestumista Pohjoisen ulottuvuuden politiikan jäämisestä Itämeri-strategian varjoon. Laajemmin kysymys oli pohjoisimpien alueiden asemasta eurooppalaisessa politiikassa. Oululainen keskustapuolueen kansanedustaja, sittemmin europarlamentaarikkona toiminut Mirja Vehkaperä totesi seuraavaa:

Pohjoisessa Suomessa tämä Pohjoinen ulottuvuus nähdään Pohjoismaiden ja Venäjän pohjoisten alueiden politiikkana. Meille asia kiteytyy Barentsin alueen toiminnaksi. [...] Vaikka pohjoisen ulottuvuuden yksi tärkein prioriteetti on juuri Itämeri, ei minusta pohjoista aluetta saa unohtaa. (PTK 70/2007 vp, s. 37.)

Keskustelussa myös muistutettiin, että Pohjoinen ulottuvuus oli syntynyt Itämerta laajempänä käsitteenä ja sellaisena se tuli myös säilyttää. Vaikka ulkoasiainvaliokunnan mietinnössä Pohjoista ulottuvuutta ei täysin sivuutettu, oli muutos selvä verrattuna 1990-luvun keskusteluihin, joissa Barentsin aluetta pidettiin Pohjoisen ulottuvuuden keskeisenä toimintakenttänä.

Pohjoisen ulottuvuuden uudistaminen vuonna 2006, sen painottuminen yhä enemmän EU:n ja Venäjän välisiin suhteisiin sekä viime kädessä politiikan painoarvon väheneminen EU:n ja Venäjän suhteen kriisiytymisen myötä lievensivät vähitellen näkökulmien välistä vastakkainasettelua. Syntyi jonkinlainen yhteisymmärrys siitä, että Itämeren strategia EU:n sisäisenä ja Pohjoinen ulottuvuus ulkopoliittisena työvälineenä täydensivät toisiaan ja antoivat molemmat Suomelle kanavan edistää omia tavoitteitaan EU:ssa. Itämeren strategian eteneminen Euroopan neuvoston ja komission käsittelyssä täsmensi sen suhdetta Pohjoiseen ulottuvuuteen ja siirsi painotusta aloitteen sisäpoliittiseen luonteeseen. Toisin kuin Euro-Baltic Intergroupin alkuperäisessä esityksessä Euroopan neuvosto ja komissio tekivät selvän eron Itämeri-strategian ja unionin ulkoisen yhteistyön välillä ja totesivat, että suhteet kolmansiiin maihin tuli hoitaa nimenomaan Pohjoisen ulottuvuuden kautta. (Kosov & Gribanova 2016.)

Itämeren ohella toinen Pohjoiselle ulottuvuudelle kilpailevaksi katsottava pohjoista alueellisuutta rakentanut käsite on ollut arktisuus, joka on viime vuosikymmeninä lyönyt itsensä voimakkaasti läpi EU:ssa. Vähemmälle huomiolle on kuitenkin jäänyt se, että myös

Pohjoiselle ulottuvuudelle pyrittiin rakentamaan omaa arktista ikkunaa. Aloitteentekijänä tässä toimi Tanska ja sen Pohjois-Atlantin ja Jäämeren välissä sijaitseva itsehallintoalue Grönlanti. Grönlannin hallituksen vuonna 1999 tekemän Arktinen ikkuna -esityksen tavoitteena oli rakentaa siltoja arktisten ja ei-arktisten maiden välille ja kiinnittää huomiota etenkin alkuperäiskansojen asemaan. (Tomala 2017; Loukacheva 2007.) Kun arktiset alueet 2000-luvun edetessä laajemmin kiinnittivät EU:n huomion, myös Suomi ryhtyi painottamaan Pohjoisen ulottuvuuden merkitystä unionin arktisen politiikan toteuttamisen välineenä. Arktinen nousi näkyväksi geopoliittiseksi kysymykseksi vuonna 2007, jolloin ilmastonmuutos ja merijään sulaminen sekä kilpailu alueen luonnonvarojen hyödyntämisestä ilmaantuivat otsikoihin. Euroopan unioni tiivisti arktista politiikkaansa vuodesta 2008 lähtien. Vuosina 2008, 2012 ja 2016 julkaistut kolme arktista tiedonantoa raamittivat unionin arktista politiikkaa, jonka on katsottu perustuneen olemassa oleviin sopimuksiin ja monenkeskisiin yhteistyömekanismeihin sekä kunnioittavan arktisten valtioiden keskeistä roolia arktisina toimijoina. (Raspotnik 2018; Numminen 2011; Østhagen 2013; Conde Pérez & Yaneva 2016.)

Pohjoisesta ulottuvuudesta ei tullut EU:n arktisen politiikan menestystarinaa, vaikka Tukholmassa vuonna 2009 järjestetyssä Pohjoisen ulottuvuuden virkamiestapaamisessa ja Osllossa vuonna 2010 pidetyssä ministeritapaamisessa kiinnitettiin huomiota Arktisen ikkunan potentiaaliin. Erityisen tärkeänä pidettiin alkuperäiskansojen edustajien kutsumista mukaan Pohjoisen ulottuvuuden prosesseihin. (Chairman's conclusion 2009; Joint statement 2010.) Pohjoisen ulottuvuuden arktinen ikkuna jäi tuntemattomaksi kansallisessa poliittisessa keskustelussa, ja myös EU-tasolla sen voi laskea yhdeksi monista hiipuneista alueellisista aloitteista. Andreas Raspotnikin (2018, 70–90) mukaan Pohjoista ulottuvuutta ja sen arktista ikkunaa olisi pitänyt käyttää tehokkaammin arktisen tietoisuuden lisäämiseksi unionissa. Toisaalta EU:n arktista politiikkaa on kritisoitu liiallisesta keskittymisestä ulkopoliittiseen ulottuvuuteen sen sijaan, että se olisi kiinnittänyt huomiota oman sisäisen arktisen politiikkansa (Pohjois-Ruotsi ja Pohjois-Suomi) kehittämiseen (Østhagen 2013, 85–86). Suomessa Pohjoiselle ulottuvuudelle on kuitenkin viime vuosina pyritty hakemaan uutta nostetta arktista tematiikkaa hyödyntämällä. Mustan hiilen odotetaan olevan Pohjoisen ulottuvuuden ja varsinakin sen ympäristökumppanuuden seuraava käytännön kohdealue (170118N2; 090218M4; 170118N4; 170118N5).

Poliittinen käsite epäpoliittisoiuu

Uudistamisensa jälkeen Pohjoinen ulottuvuus on tarkoittanut pitkälti käytännön hankkeiden ja asiantuntijoiden yhteistyön parissa operoivien kumppanuusohjelmien toimintaa. Kumppanuusohjelmista ensimmäinen, ympäristökumppanuus, perustettiin jo vuonna 2001 ja se osoittautui kumppanuuksista menestyksekkäimmäksi etenkin merkittävien Venäjällä toteutettujen vedenpuhdistamohankkeiden ansiosta. Nykyisin kumppanuuksia on kaikkiaan neljä, joista sosiaali- ja terveyskumppanuus perustettiin vuonna 2003, liikenne- ja logistiikkakumppanuus vuonna 2009 ja kulttuurikumppanuus vuonna 2010. On arvioitu, että keskittyminen kumppanuuksien puitteissa yhteistyöteemoihin, jotka korostetusti ovat kaikkien osapuolten yhteisesti hyväksymiä ja joiden rahoittamiseen kaikki kumppaniosapuolet osallistuvat, on kapeuttanut aloitteen toiminta-aluetta ja häivyttänyt sen alkuperäistä arvopohjaisuutta. Samalla se on kuitenkin lisännyt mahdollisuuksia toiminnan jatkamiseen tilanteessa, jossa EU:n ja Venäjän välit ovat jatkuvasti kiristyneet (Busygina & Filippov 2008, 205–211). Suomalaisen virkamiesten haastatteluissa todetaan, että ulko- ja turvallisuuspolitiikka on tietoisesti pidetty

ulkona Pohjoisen ulottuvuuden agendalta:

[P]oliittisen tason keskustelut, ne hän on pidetty pois tuolta PU-agendalta. Siellä ei ole puhuttu turvallisuuspolitiikasta tai mistään tämmöisestä. Ja se on ollu silloin se onnistumisen avain, että ne on pidetty sieltä pois, aivan samalla tavalla kun Arktisessa neuvostossa tai Itämeren maiden neuvostossa, tai tällä tavalla. Ne on tarkoituksella rajattu sieltä veks, että sitten voidaan käydä sitä aitoa dialogia. (090218M5)

Me ei edistetä oikeusjärjestelmäreformia eikä kansalaisyhteiskuntaa tai ihmisoikeuksia, niinku nyt tällä hetkelläkin ja kautta vuosien, niin ympäristö on sellainen yleisesti hyväksytty helppo yhteistyöaihe. (170118N4)

[J]os ajatellaan kulttuurikumppanuutta, niin kyllä se loppuun lopuksi on ollut tosi vähäistä se vaikutus. Et me ollaan kuitenkin pystytty toteuttamaan näitä meidän töitä ja se kulttuuri on sitten vaikeimpina hetkinä ehkä nähty semmosena kanavana, joka on auki ja sitä voidaan hyödyntää ja kaikki jotenkin myöskin haluaa sen tehdä. (080218N6)

Putinin jälkeen vuonna 2008 presidentiksi valitun ja Venäjän modernisaatiota ajaneen Dmitri Medvedevin kaudella Venäjä oli lähentynyt unionia (Forsberg & Haukkala 2016, 31–32; Moshes 2012, 17, 21). Yhteistyö ei kuitenkaan konkretisoitunut käytännössä, sillä varsin pian EU alkoi muuttua Venäjän silmissä strategisesta liittolaisesta kilpailijaksi. Venäjä jätettiin pois vuonna 2009 vahvistetusta Itäisestä kumppanuudesta (Eastern Partnership), jonka avulla EU tiivisti yhteistyötään Armenian, Azerbaidžhanin, Valko-Venäjän, Georgian, Moldovan ja Ukrainan kanssa. Lisäksi Georgian ja Syyrian sodat vahvistivat entisestään EU:n kriittisyyttä Venäjän ulkopoliittikkaa ja ihmisoikeustilannetta kohtaan. Kun Ukrainan kriisi puhkesi vuonna 2014, olivat EU:n ja Venäjän välit olleet jo pitkään jännittyneet ja ongelmalliset (Pop 2016, 53–56). Samana vuonna voimaan astuneet EU:n Venäjälle asettamat talouspaketit alkoivat rajoittaa kansainvälisten rahoituslaitosten investointeja Venäjälle, mikä käytännössä pysäytti ympäristökumppanuuden alaisen hanketoiminnan. Muuttuneessa tilanteessa Venäjä alkoi suomalaisten virkamiesten mukaan suhtautua Pohjoiseen ulottuvuuteen entistä myönteisemmässä valossa. ”[M]utta tää on ihan silmiin pistävää tällä hetkellä nyt näissä kansainvälisissä kokouksissa, että Venäjä haluaa PU:ta” (170118N2). Etenkin ulkoministeriössä uskotaan Pohjoisen ulottuvuuden toimivan Venäjälle väylänä jatkaa sitä hyödyttävää alueellista yhteistyötä, jota myös arvostetaan sen tasavertaisuuden vuoksi.

Pohjoinen ulottuvuus on osoittanut arvopohjaisen ja monenkeskisen politiikan yhdistämisen ongelmallisuuden. Ongelma ei kuitenkaan ole enää Venäjän kriittisyys, vaan ulkoministeriön näkökulmasta suurin haaste on jo pitkään ollut saada EU vakuuttuneeksi Pohjoisen ulottuvuuden tarpeellisuudesta. Ulkoministeriössä nähdään, että ainoa väylä varmistaa politiikan jatkuvuus on saada EU uskomaan sen olevan hyödyllinen työkalu EU:lle tämän Venäjä-suhteiden ja etenkin Arktisen politiikan kehittämisessä. Hankalaksi Suomen kampanjoimien on kuitenkin tehnyt pelko Venäjän mahdollisista Pohjoisen ulottuvuuden yhteistyöhön liittyvistä ei-toivotuista tarkoituseristä. Huolena on, että Venäjä pyrkii ylläpitämään suhteita EU-maihin kuten ennenkin, edistämään kahdenvälistä kanssakäymistä ja synnyttämään juopaa EU-maiden välille.

Että kyl hyvin samaa viestiä on tullut myös näinä vaikeimpina viime vuosina Venäjältä, että he eivät ole sitä jättämässä, vaan katsovat, että on hyvä juttu ja jatkakaamme. Sehän palvelee – niinkun mä puhuin siitä, että heillä on pyrkimyksenä näyttää, että ollaan niinku palaamassa nollaolotilaan *business as usual* ja tähän palvelee sitä, heidän tarkoitustaan. Sehän on hyvä tiedostaa, että heillä on vähän niinkun taka-ajatuksiakin siinä mielessä. Mut okei, jos on tällomöisiäkin taka-ajatuksia niin se myös hyödyttää meitä, myönteinen suhtautuminen. (170118N1.)

Pohjoisen ulottuvuuden politiikkaa edistäessään Suomi joutuu näin ollen tasapainottelemaan kahden tavoitteen välillä. Toisessa vaakakupissa painavat solidaarisuus ja sitoumukset unionin Venäjän sanktiopolitiikkaa kohtaan ja perinne tukea yhtenäistä ja vahvaa EU:ta, mikä ilmenee vahvan unionin diskurssissa. Kristi Raik (2015, 449) painottaa, ettei Suomen sitoutuminen unioniin perustu yksinomaan kansallisiin turvallisuus- ja talousintresseihin, vaan kyse on myös aidosta sosiaalistumisesta yhteisöön ja sen arvoihin. Toisaalta unioniin sitoutuminen on sen kasvavan hajaannuksen vuoksi käynyt vaikeammaksi, mikä näkyy esimerkiksi jäsenmaiden poikkeavissa suhtautumistavoissa EU:n Venäjän sanktiopolitiikkaan. Ulkopoliittisena toimijana Suomi on viime vuosina esiintynyt sekä monenkeskisen yhteistyön ja rauhan edistäjänä että esimerkkinä toimivista kahdenvälisestä Venäjä-suhteesta (Ojanen & Raik 2017, 188). Tämä on merkinnyt Suomi sillanrakentajana -diskurssin vahvistumista. Pohjoista ulottuvuutta on pyritty tuomaan esiin Venäjä-yhteistyön rakenteena, josta kannattaa pitää kiinni. Ulkoasiainvaliokunta painotti valtioneuvostolle tammikuussa 2019 antamassaan lausunnossa Pohjoisen ulottuvuuden olevan ”Suomen ja EU:n etujen mukaista tarjoten konkreettisen ja käytännönläheisen välineen sektoreiden väliselle yhteistyölle, erityisesti ympäristö- ja ilmastoyhteistyölle” (UaVL 14/2018). Myös Suomen kolmannen EU-puheenjohtajakauden ohjelma mainitsee Pohjoisen ulottuvuuden ja korostaa sen asemaa Venäjään liittyvän valikoivan kanssakäymisen välineenä:

Lisäksi on tärkeää, että EU jatkaa johdonmukaista ja yhtenäistä Venäjä-politiikkaa, mukaan lukien pakotteissa. Venäjään liittyen valikoiva kanssakäyminen, ihmisten välisen yhteyksien edistäminen ja alueellinen yhteistyö muun muassa ympäristön suojelemiseksi ovat unionin intresseissä. Pohjoisen ulottuvuuden politiikassa on tähän sopivia välineitä. (Kestävä Eurooppa 2019, 12.)

Pohjoisen ulottuvuuden erityisyys, monenkeskinen tasa-arvoinen yhteistyö, on ollut sille sekä menestystekijä että haitta. Suomessa Pohjoisen ulottuvuuden tasa-arvoisuutta on pidetty piirteenä, joka on tehnyt siitä erityisen. Tasa-arvoisuus on mahdollistanut toimivan ja konkreettisen kumppanuusmallin, jonka avulla on päästy tuloksekkaaseen yhteistyöhön Venäjän kanssa alueilla, joissa se ei ehkä muuten olisi onnistunut, etenkin ympäristökysymyksissä. Samalla alkuperäiset unionin postmoderniin toimijuuteen liittyvät tavoitteet ovat jääneet taka-alalle ja Pohjoista ulottuvuutta on ryhdytty markkinoimaan Suomessa ennen kaikkea tasaveroisena yhteistyövälineenä suhteessa Venäjään.

Pohjoinen ulottuvuus ulkopoliittisena diskurssina

Suomalaisessa poliittisessä keskustelussa Pohjoinen ulottuvuus on ollut diskursiivinen resurssi, jossa heijastuu ajallinen muutos sekä käsitteen monitasoisuus. Historiallisia kiinnekohtia

tuovat Suomen asemoituminen idän ja lännen välissä Venäjän naapurina ja integroituminen Euroopan unioniin, EU:n sisäinen kehitys sekä unionin suhde Venäjään. Artikkelissa Pohjoisen ulottuvuuden kansallista keskustelua on tarkasteltu väljästi etenevän kronologisen rakenteen pohjalta. Keskustelu alkaa Pohjoisen ulottuvuuden EU-keskeisyyden korostamisesta, etenee yrityksenä ratkoa Venäjän vahvistuvaan toimijuuteen liittyviä ongelmia ja epäpoliittisista ja päättyy siihen, kuinka Pohjoista ulottuvuutta on jälleen lähdetty nostamaan esiin osana Suomen EU- ja Venäjä-politiikkaa. Diskursiivisena resurssina Pohjoinen ulottuvuus -keskustelua ei kuitenkaan voi suoraan asettaa aikajanelle, vaan erilaiset Suomen ulkopoliittista puhetta luonnehtivat kilpailevat diskurssit ovat osin päällekkäisiä ja ajoitukseltaan epäselviä. Keskustelusta on kuitenkin tunnistettavissa kolme toisistaan selkeästi erottuvaa puhetapaa, eli kansallisen katseen diskurssi, vahvan unionin diskurssi ja Suomi sillanrakentajana -diskurssi. Ne ilmentävät Suomen 1990- ja 2000-luvun erilaisia ulkopoliittisia strategioita osana EU:ta ja Venäjän naapurina.

Kansallisen katseen diskurssissa Pohjoinen ulottuvuus esiintyy Suomi-keskeisenä ja suomalaisiin intresseihin perustuvana politiikkana. Euroopan unioni puolestaan näyttäytyy perustaltaan kansallisiin intresseihin nojautuvana toimijana, jossa kansalliset, usein taloudelliset, edut viime kädessä määrittelevät sen politiikan suuntaa ja ohittavat yleiset tavoitteet esimerkiksi yhteisistä eurooppalaisista arvoista tai turvallisuudesta. Pohjoisen ulottuvuuden etenemisen ”hintana” on ollut EU-lähtöisen arvopuheen ja intressien jääminen taka-alalle sekä toiminnan suuntaaminen niille alueille, joilla osapuolten on helppo löytää yhteisiä päämääriä.

Pohjoinen ulottuvuus edustaa pyrkimystä edistää tasa-arvoista ja monenkeskistä kansainvälistä yhteistyötä, joka palvelee Suomen ulkopoliittisia tarpeita suhteessa Euroopan unioniin ja Venäjään. Voi ajatella, että Suomen mahdollisuudet määrittellä unionin politiikkaa Pohjoisen ulottuvuuden kontekstissa olivat vahvimmillaan politiikan syntyvaiheessa, jolloin unioni Suomen ja Ruotsin jäsenyyden myötä ensi kertaa laajeni Itämeren pohjoispuolelle. Tällöin käytiin aktiivista keskustelua uuden Euroopan pohjoisen käsitteellistämisestä, ja alueen toimijarakenteet olivat vasta muotoutumassa. Pohjoinen ulottuvuus oli vahvasti politisoitunut käsite, jonka avulla haluttiin synnyttää Eurooppaan uusi toiminta-alue, jonka rakentamisessa Suomella olisi aktiivinen ja keskeinen rooli ja jolla olisi merkitystä sekä unionin sisällä että laajemmassa kansainvälisessä kontekstissa. Samalla Suomi pyrki vaikuttamaan unionin Venäjä-politiikkaan ja vahvistamaan sitä, mille antoi pohjan usko EU:n ja Venäjän suhteiden suotuisaan kehitykseen.

Pohjoinen ulottuvuus on käynyt jatkuvaa kilpailua johtavan pohjoisen aluekäsitteen asemasta. Eduskunnassa esitettiin 2000-luvun alusta lähtien voimistuvaa kritiikkiä Pohjoisen ulottuvuuden epäkonkreettisuutta ja hidasta etenemistä kohtaan sekä keskusteltiin siitä, mikä pohjoisen alueellinen yhteistyömuoto olisi nimenomaan Suomen kannalta edullisin. Etenkin kokoomuksen piirissä tavoiteltiin Itämeren profiilin nostamista myös Pohjoisen ulottuvuuden politiikan sisällä, mikä auttamatta korosti aloitteen aluepoliittista luonnetta. Vastakkain olivat Pohjoisen ulottuvuuden pohjoista ja Itämeren aluetta korostaneet painotukset. Yhtä lailla arktisen nousu laaja-alaisena, mutta samalla hyvin konkreettisena käsitteenä on heikentänyt Pohjoista ulottuvuutta. Toisaalta arktisen esiinmarssi on nostattanut toiveita pohjoisen Euroopan kysymysten vahvistumisesta unionin kiinnostuksen kohteina.

Vahvan unionin diskurssissa Pohjoista ulottuvuutta voi tarkastella Euroopan unionin pyrkimyksenä vahvistaa vaikutustaan Euroopan pohjoisilla alueilla ja edistää postsuvereenia toimijuuttaan. Tällöin kyse on nimenomaan EU-lähtöisestä strategiasta vaikuttaa pohjoisten alueiden geopoliittisiin, maidenvälisiin, kulttuurisiin ja lainsäädännöllisiin poliittisiin tiloihin.

(Delcour 2011; Sicard Filteborg et al. 2002.) Vahvan unionin diskurssi korostaa EU:n vahvaa toimijuutta, johon Suomi diskursiivisesti tukeutui etenkin ensimmäisen EU-puheenjohtajuuskautensa yhteydessä 1990-luvun lopulla. Utta eurooppalaista EU-identiteettiään rakentava Suomi halusi integroitua unioniin ja edistää sen tiivyyttä ja yhteisiä arvoja. Kyse ei ollut vain unionin välineellisestä hyödyntämisestä, vaan aidosta sosiaalistumisesta eurooppalaisiin ideaaleihin (Raik 2015, 449).

Vahvoista kansallisista lähtökohdista huolimatta Pohjoisen ulottuvuuden politiikkaa on rakennettu niillä reunaehdoilla, joita unionin ylhäältä alas suuntautuva toimijuus asettaa. Pohjoinen ulottuvuus heijastaa Euroopan unionin ulkopoliittisen aseman muutosta sekä sitä, minkälaista monikansallista ja rajat ylittävää yhteistyötä se on milloinkin halunnut suosia. EU:n ja Venäjän välit ovat kiristyneet, unionin jäsenmaiden suhtautuminen Venäjään on eriytynyt ja kansallismielisyys on noussut Euroopassa vieden pelitilaa Pohjoisen ulottuvuuden kaltaiselta monenkeskiseltä poliittiselta käsitteeltä. Pohjoisesta ulottuvuudesta ei myöskään ole ollut ”uuden pohjoisuuden” viralliseksi politiikaksi. Tämä johtuu pohjoisen alueen hajanaisuudesta ja kilpailevien alueellisten käsitteiden runsaudesta. Euroopan unionin komissio ja neuvosto halusivat kehittää Pohjoista ulottuvuutta ensisijaisesti unionin Venäjä-työkaluna, mutta sekin tavoite menetti merkitystään unionin ja Venäjän suhteiden vaikeutuessa Suomen toisen puheenjohtajuuskauden jälkeen. Pohjoisen ulottuvuuden jatkoon kannalta olennainen kysymys onkin, onko EU tulevaisuudessa valmis edistämään sellaista pohjoisen yhteistyön politiikkamallia, johon Venäjä on halukas lähtemään mukaan.

Suomi on Pohjoisen ulottuvuuden kautta etsinyt tapaa profiloitua EU:ssa ja asemoitua suhteessa kahteen suureen kansainväliseen toimijaan. Suomi sillanrakentajana -diskurssissa nouseekin esiin Suomen historiallinen kokemus välittäjäasemasta idän ja lännen suurvaltojen ja niiden edustamien ideologioiden välissä. Suomi profiloituu diskurssissa aktiivisena kansainvälisenä toimijana, joka kykenee vaikuttamaan sekä EU:n politiikkaan että Venäjän toimintaan. Venäjän tulo EU:n rajanaapuriksi antoi Suomelle kompetenssia muotoilla unionin Venäjää koskevaa ulkopoliittikkaa omista lähtökohdistaan. Suomi mukaan sillä oli Venäjään liittyvää erityistietämystä ja esiintyi ikään kuin neuvonantajana EU:lle. Sillanrakentaja-diskurssia vahvisti ja uudensi 2000-luvun edetessä tulkintaa Pohjoisesta ulottuvuudesta käytännönläheisenä, vakiintuneena ja monenkeskisyyttä edistävänä politiikkana. Pohjoisen ulottuvuuden poikkeuksellisuus EU:n naapuruuspoliittisten ohjelmien joukossa, eli Venäjän tasaveroisen kumppanuus, on tulkittu Suomessa ainoaksi toimivaksi lähtökohdaksi yhteistyössä Venäjän kanssa. Usko Venäjän lähentymiseen kohti Euroopan unionia vaikutti 1990-luvun poliittisessä tilanteessa olleen suomalaisten keskuudessa aitoa, mutta 2010-luvulla alkuperäisen Pohjoisen ulottuvuuden arvopohjaisuus ja integraatiopyrkimykset on nähty toimimattomina. Pohjoisesta ulottuvuudesta käydyssä keskustelussa välittyikin ajatus siitä, ettei Suomi voi nojautua unionin naapuruuspolitiikan peruseriaatteisiin eli toimia normatiivisesti ja toteuttaa arvopohjaista ulkopoliittikkaa suhteessa Venäjään, mutta myös Suomen oma yritys rakentaa tasavertaista kumppanuutta on ajautumassa karille.

Viitteet

- 1 Ks. erityisesti Hannu Ahon ja Paula Lehtomäen puheenvuorot.
- 2 Ks. erityisesti Esko-Juhani Tennilän puheenvuoro.
- 3 Kirjoittajan käännös englannista.
- 4 Kirjoittajan käännös englannista.

Lähteet

Haastattelut

170118N1, 170118N2, 170118N3, 170118N4, 170118N5, 080218N6, 071217M1, 130618M2, 110618M3, 090218M4, 090218M5 (haastattelijoina Alina Kuusisto ja Joni Virkkunen).

Puheet ja valtiopäiväasiakirjat

- Ahtisaari, Martti (1998), Tasavallan presidentti Martti Ahtisaaren puhe Hampurin senaatin tarjoamalla illallisella 25.9.1998, <https://www.eilen.fi/fi/2233/?language=fi> (Tarkistettu 25.2.2019).
- Ahtisaari, Martti (1999), Tasavallan presidentti Martti Ahtisaaren puhe Espanjan teollisuuden ja työantajain keskusliiton (SEOE) yritysjohtajakokouksessa Madridissa. 3.2.1999, <https://www.eilen.fi/fi/2264/?language=fi> (Tarkistettu 25.2.2019).
- Chairmans Conclusion (2009), The second senior officials meeting of the renewed Northern Dimension, Stockholm 12.11.2009, http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/north_dim/docs/2009_11_north_dim_summit_conclusions_en.pdf (Tarkistettu 21.2.2019).
- Halonen, Tarja (2006), Tasavallan presidentti Tarja Halosen puhe Karlspreis-säätiön seminaarissa Aachenissa 24.5.2006. <https://www.eilen.fi/fi/1400/?language=fi> (Tarkistettu 25.2.2019).
- Joint statement (2010), The second ministerial meeting of the renewed Northern Dimension, Oslo 2.11.2010, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/deea/dv/0209_0209_06.pdf (Tarkistettu 21.2.2019).
- KA 13/2004, Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja 30.9.2004, Pohjoisen Euroopan yhteistyön kehittäminen, <https://www.eduskunta.fi/FI/Vaski/sivut/trip.aspx?tritype=ValtiopaivaAsiakirjat&dociid=ka+13/2004> (Tarkistettu 7.8.2019).
- Kestävä Eurooppa – kestävä tulevaisuus (2019), Suomen EU-puheenjohtajakauden ohjelma. Euroopan unionin neuvoston puheenjohtajuus 1.7.–31.12.2019. <https://eu2019.fi/documents/11707387/14346258/EU2019FI-EU-puheenjohtajakauden-ohjelma.pdf/53e093b3-24b9-562f-375a-39cd1cbe3d31/EU2019FI-EU-puheenjohtajakauden-ohjelma.pdf.pdf> (Tarkistettu 7.8.2019).
- PI 11/1999, Pääministerin ilmoitus Suomen puheenjohtajuuskauden ohjelmasta 17.6.1999. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Poytakirja/Documents/ptk_98+1999.pdf (Tarkistettu 27.9.2019).
- PTK 163/1997, Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja 8.12.1997, Valtioneuvoston selvitys Suomen alustavista kannanotoista Agenda 2000-asiakirjaan. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Poytakirja/Documents/ptk_163+1997.pdf (Tarkistettu 25.2.2019).
- PTK 92/1999, Eduskunnan suullinen kyselytunti 18.11.1999. No: 172, Pohjoisen ulottuvuuden sisältö. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Poytakirja/Documents/ptk_92+1999.pdf (Tarkistettu 25.2.2019).
- PTK 87/2001, Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja 5.9.2001, Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2001, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Poytakirja/Documents/ptk_87+2001.pdf (Tarkistettu 7.8.2019).
- PTK 69/2005 vp, Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja 8.6.2005, Pääministerin ilmoitus pohjoisesta

- ulottuvuudesta ja ajankohtaisista EU-asioista, PI 3/2005. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Poytakirja/Documents/ptk_69+2005.pdf (Tarkistettu 7.8.2009).
- PTK 76/2006, Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja 21.6.2006, Pääministerin ilmoitus puheenjohtajakauden tavoitteista, PI 2/2006, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Poytakirja/Documents/ptk_76+2006.pdf (Tarkistettu 25.2.2019).
- PTK 70/2007 vp, Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja 24.10.2007, Pohjoinen ulottuvuus ja Itämeri -keskustelu, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Poytakirja/Documents/ptk_70+2007.pdf (Tarkistettu 7.8.2019).
- Tuomioja, Erkki (2005), Puhe Northern Dimension Beyond 2006 -konferenssissa 10.10.2005. <https://www.eilen.fi/fi/167/?language=en> (Tarkistettu 25.2.2019).
- Stubb, Alexander (2006), Raportin A6-0367/2006 esittelypuheenvuoro, Euroopan parlamentin istunto, 15.11.2006, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20061115+ITEM-015+DOC+XML+V0//EN> (Tarkistettu 21.2.2019).
- UaVL 14/2018, Ulkoasiainvaliokunnan lausunto, Pohjoinen ulottuvuus: tilannekatsaus ja tulevaisuuden näkymät, 30.1.2019, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Sivut/UaVL_14+2018.aspx (Tarkistettu 7.8.2019).
- UaVM 7/2007 vp, Ulkoasiainvaliokunnan mietintö, Itämeri ja Pohjoinen ulottuvuus, 19.10.2007, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Mietinto/Documents/uavm_7+2007.pdf (Tarkistettu 21.2.2019).
- VNS 2/2001 vp, Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle, Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka, 13.6.2001. <https://www.defmin.fi/files/1147/selonteko2001.pdf> (Tarkistettu 6.8.2019).
- Vanhanen, Matti (2004). Pääministeri Matti Vanhasen Martti Ahtisaari -luento Jyväskylässä 30.11.2004, <https://www.eilen.fi/fi/416/?language=fi> (Tarkistettu 25.1.2019).

Kirjallisuus

- Aalto, Pami, Blakkisrud, Helge & Smith, Hanna (2008), Introduction. – *The New Northern Dimension of European Neighbourhood*. Centre for European Policy Studies.
- Averre, Derek (2010), Competing Rationalities: Russia, the EU and the “Shared Neighbourhood”. – *Europe-Asia Studies* 61 (10), 1689–1713. DOI 10.1080/09668130903278918.
- Averre, Derek (2011), Competing Rationalities: Russia, the EU and the “Shared Neighbourhood” – *The European Union, Russia and the Shared Neighbourhood*. Eds. Jackie Gower & Graham Timmis. Routledge, 5–29.
- Averre, Derek (2016), The Ukraine Conflict: Russia’s Challenge to European Security Governance. – *Europe-Asia Studies* 68(4), 699–725. DOI 10.1080/09668136.2016.1176993.
- Browning, Christopher S. (ed.) 2005, *Remaking Europe in the margins. Northern Europe after the enlargements*. Ashgate: Ashgate.
- Busygina, Irina & Filippov, Mikhail (2008). End comment: EU-Russian relations and the limits of the Northern Dimension. – *The New Northern Dimension of the European Neighbourhood*. Eds. Pami Aalto, Helge Blakkisrud & Hanna Smith. Brussels: Centre for European Policy Studies, 204–218.
- Catellani, Nicola (2003), The EU’s Northern Dimension. Testing a New Approach to Neighbourhood Policy. Utrikerpolitiska Institutet. <http://www.catellani.info/wp-content/uploads/2014/04/UI-Report1.pdf>. (Katsottu 7.8.2019)
- Cebesi, Münevver (2012), European Foreign Policy Reconsidered: Constructing an “ideal Power Europe” through theory. – *Journal of International Studies* 40 (3), 563–583. DOI 10.1177/0305829812442235.
- Conde Pérez, Elena & Yaneva, Whaklin (2016), The European Arctic Policy in progress. – *Polar Science* 10, 441–449. DOI 10.1016/j.polar.2016.06.008.
- Cotter, Andrew (2012), Regionalism and the EU’s Foreign Policy: The limits of the Possible. – *Southeast European and Black Sea Studies* 12 (3), 375–391. DOI 10.1080/14683857.2012.711090.
- Delcour, Laure (2011), *Shaping the Post-Soviet Space? EU Policies and Approaches to Region-Building*. England: Ashgate.
- Forsberg, Tuomas & Haukkala, Hiski (2016), *The European Union and Russia*. London: Palgrave.
- Gebhard, Carmen (2013), Soft Competition: Finland, Sweden and the Northern Dimension of the European Union. – *Scandinavian Political Studies* 36 (4), 365–391. DOI 10.1111/1467-9477.12007.
- Haglund, Anne (2005), The “Northern Dimension”. North-Western Russia in focus. – *Perspectives on EU-Russia relations. Europe and the Nation State*. Eds. Debra Johnson & Paul Robinson. New

- York: Routledge, 87–102.
- Haglund-Morrissey, Anne (2008), Conceptualizing the New Northern Dimension: A Common Policy Based on Sectoral Partnership. – *Journal of Contemporary European Studies* 16 (2), 203–217. DOI 10.1080/14782800802309839.
- Haukkala, Hiski (2010), *The EU-Russia Strategic Partnership. The limits of post-sovereignty in international relations*. London, New York: Routledge.
- Haukkala, Hiski (2015), From Cooperative to Contested Europe? The Conflict in Ukraine as a Culmination of a Long-Term Crisis in EU-Russia Relations. – *Journal of Contemporary European Studies* 23 (1), 25–40. DOI 10.1080/14782804.2014.1001822.
- Heikkilä, Markku (2006), *The Northern Dimension*. Europe Information, Ministry for Foreign Affairs of Finland, Helsinki.
- Horký-Hlucháň, Ondřej & Kratochvíl, Petr (2014), “Nothing Is Imposed in This Policy!”: The Construction and Constriction of the European Neighbourhood. – *Alternativa: Global, Local, Political* 39 (4) 2014, 252–270. DOI 10.1177/0304375415574453.
- Johansson-Nogués, Elisabeth (2009), Is the EU’s Foreign Policy Identity an Obstacle? The European Union, The Northern Dimension and the Union for the Mediterranean. – *European Political Economy Review* 9, 24–48.
- Jokela, Juha (2011), *Europeanization and Foreign Policy. State Identity in Finland and Britain*. London, New York: Routledge.
- Kaelble, Hartmut (2009), Identification with Europe and politicization of the EU since the 1980s. – *European Identity*. Eds. Jeffrey T. Checkel & Peter J. Katzenstein. UK: Cambridge University Press, 193–212.
- Kelley, Judits (2006), New Wine in Old Wineskins: Promoting Political Reforms through the New European Neighbourhood Policy. – *Journal of Common Market Studies* 44 (1), 29–55. DOI 10.1111/j.1468-5965.2006.00613.x.
- Koski, Leena (2011), Teksteistä teemoiksi – dialoginen tematisointi. – *Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimustavan valintaan*. Toim. Anu Pusa ja Pauli Juuti. Helsinki: Johtamistaidon opisto, 126–149.
- Kosov, Yuri & Gribova, Galina (2016), EU Strategy for the Baltic Sea Region: Challenges and Perspectives of International Cooperation. – *Baltic Region* 8 (2), 33–44. DOI 10.5922/2079-8555-2016-2-3.
- Lipponen, Paavo (1997), The European Union needs a policy for the Northern Dimension. – *Europe’s Northern Dimension: the BEAR meets the south*. Eds. Lasse Heininen & R. Langlais. Rovaniemi: University of Lapland, 29–35.
- Lipponen, Paavo (1998), The European Union Needs a Policy for the Northern Dimension. – *The New North of Europe. Perspectives on the Northern Dimension*. Eds. Lasse Heininen & Jyrki Käkönen. Tampere: Tampere University Research Institute, 125–132.
- Loukacheva, Natalia (2007), *The Arctic Promise: Legal and Political Autonomy of Greenland and Nunavut*. University of Toronto Press, Toronto.
- Miller, Patrik (2012), Europeanisation within and beyond the EU: A Conceptual overview. – *Understanding European Neighbourhood policies. Concepts, actors, perceptions*. Eds. Edmund Ratka & Olga A. Spaiser. Maden Maden: Nomos.
- Moshes, Arkady (2012), Russia’s European policy under Medvedev: how sustainable is a new compromise? – *International Affairs* 2012 88 (1), 17–30. DOI 10.1111/j.1468-2346.2012.01054.x.
- Nitoiu, Cristian (2014), EU–Russia Relations. Between Conflict and Cooperation. – *International Politics* 51 (2), 234–253. DOI 10.1057/ip.2014.7. DOI 10.1057/ip.2014.7.
- Numminen, Lotta (2011), Arktisen alueen muuttuva kansainvälinen yhteistyö. – *Jäitä poltellessa. Suomi ja arktisen alueen tulevaisuus*. Toim. Lasse Heininen & Teemu Palosaari. Tampere: Rauhanta ja konfliktintutkimuskeskus TAPRI.
- Ojanen, Hanna & Raik, Kristi (2017), Ulko- ja turvallisuuspolitiikka: pinnallista jatkuvuutta ja pyöriteisiä pohjavirtauksia. – *Reunalla vai ytimessä. Suomen EU-politiikan muutos ja jatkuvuus*. Toim. Tapio Raunio & Juho Saari. Helsinki: Gaudeamus, 170–195.
- Ojanen, Hanna & Raunio, Tapio (2018), Re-assessing Finland’s Integration Policy: The End of Domestic Consensus. – *Nordic states and European integration: Akward partners in the north*. Eds. Malin Stegman McCallion, & Alex Brianson. Palgrave MacMillan, 33–58.
- Pop, Adrian (2016), From cooperation to confrontation: the impact of bilateral perceptions and inter-

- actions on the EU-Russia relations in the context of shared neighborhood. – *Eastern Journal of European Studies* 7 (2), 47–70.
- Prozorov, Sergei (2006), *Understanding conflict between Russia and the EU. The limits of the integration*. New York: Palgrave Macmillan.
- Raik, Kristi (2015), Renaissance of realism, a new stage of Europeanization, or both? Estonia, Finland and EU foreign policy. – *Cooperation and Conflict* 50 (4), 440–456. DOI 10.1177/0010836714560033.
- Rasputnik, Andreas (2018), *The European Union and the Geopolitics of the Arctic*. USA: Edward Elgar Publishing.
- Raunio, Tapio & Saari, Juho (2017), Johdanto: onko konsensuksen aika ohi? – *Reunalla vai ytimessä? Suomen EU-politiikan muutos ja jatkuvuus*. Helsinki: Gaudeamus, 9–25.
- Reisigl, Martin & Wodak, Ruth (2009), The Discourse-historical Approach (DHA). – *Methods of Critical Discourse Analysis*. Eds. Ruth Wodak & Michael Meyer. Los Angeles: Sage.
- Rytövuori-Apunen, Helena (2007), *Unionin ajan idänpolitiikka*. Helsinki: Edita.
- Shlyamin, Valery A (2004), *Russia in the Northern Dimension*. Oulu: Euregio Karelia.
- Sicard Filteborg, Mette, Gänzle, Stefan & Johansson, Elisabeth (2002), An Alternative Theoretical Approach to EU Foreign Policy. “Network Governance” and the Case of the Northern Dimension Initiative. – *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association* 37 (4), 387–407. DOI 10.1177/001083602762574478.
- Smith, Karen E. (2005), The Outsiders: The European Neighbourhood Policy. – *International Affairs* 81 (4), 757–773. DOI 10.1111/j.1468-2346.2005.00483.x.
- Tomala, Magdalena (2017), The European Union’s Relations With Greenland. – *International Studies: Interdisciplinary Political and Cultural Journal* 20 (1), 31–46. DOI 10.1515/ipcj-2017-0015.
- Van Elsuwege, Peter (2008), The Four Common Spaces: New Impetus to the EU-Russia Strategic Partnership. – *Law and Practise of EU External Relations. Salient Feature of a Changing Landscape*. Ed. Alan Dashwood. Cambridge University Press, 334–359.
- Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for the Relations with our Eastern and Southern Neighbours* 2003. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Commission of the European Communities. http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/com03_104_en.pdf (Tarkistettu 26.9.2019)
- Zaiotti, Ruben (2007), Of Friends and Fences: Europe’s Neighborhood Policy and the ‘Gated Community Syndrome’. – *Journal of European Integration* 29 (2), 143–162. DOI 10.1080/07036330701252581.
- Østhagen, Andreas (2013), “The European Union – An Arctic Actor?” – *Journal of Military and Strategic Studies* 15 (2): 71–92.

Turvattomuus ja opiskelijoiden tulevaisuusvisiot Suomessa ja Virossa

Artikkelissa tarkastellaan suomalaisten ja virolaisten opiskelijoiden visioita perheen ja sukulaissuhteiden lähitulevaisuudesta. Aineistona on 112 eläytymiskertomusta Tampereelta ja Tallinnasta. Opiskelijoita pyydettiin jatkamaan jompaa kumpaa kahdesta erilaisesta kehyskertomuksesta. Artikkelissa edetään aineistolähtöisesti visioihin nojautuen globaalilta tasolta kansallisvaltion kautta perheen ja sukulaissuhteiden yksityisyyteen. Aineistoa peilataan erityisesti modernia riskitietoutta koskeviin teoreettisiin keskusteluihin. Tutkimusote on poikkikulttuurinen vertailu. Tutkimuskysymyksenä on, millainen on turvattomuuden ja kuvitellun perhe-elämän tulevaisuuden kytkös. Suomalaisten ja virolaisten vastausten välillä on eroja ja yhtäläisyyksiä. Keskeisimmiksi eroiksi nousevat perhekäsitykset. Virolaiset näyttävät pitävän perinteistä perhemallia ikään kuin turvallisuustakuuna. Suomalaiset taas leikittelevät perheen käsitteellä ja turvaisivat mielellään hyvinvointivaltioon.

Ritva Nätkin

Turvattomuus herättää monia assosiaatioita vaaroista ja uhista, ja usein se liitetään valtiolisiin asioihin. Tässä artikkelissa turvattomuutta katsotaan perheen ja sukulaissuhteiden kautta. Turvallisuus käsitetään laajasti: inhimillisenä turvallisuutena, perhepolitiikan keinoina lisätä ennakoitavuutta sekä perheen ja suvun yhteisyytenä (vrt. Niemelä & Lahikainen 2000).

Aineistona ovat opiskelijoiden eläytymiskertomukset Suomessa ja Virossa. Opiskelijoita pyydettiin eläytymään lähitulevaisuuteen jatkamalla annettua kehyskertomusta.

Artikkelin idea syntyi havainnosta, jonka mukaan sekä suomalaiset että virolaiset tutkimukseen osallistuneet opiskelijat visioivat tulevaisuutta monella tasolla. He ottivat esiin sekä geopoliittisia ja maailmanlaajuisia kysymyksiä että perheiden arkipäivään liittyviä asioita, kun heitä pyydettiin kuvittelemaan perheen ja sukulaisuussuhteiden lähitulevaisuutta. Jos turvallisuus ymmärretään sisäisen ja ulkoisen turvallisuuden yhteen kietoutumiseksi, se voidaan nähdä esimerkiksi maahanmuutto- ja integraatiopolitiikkana, yhteiskunnan eheytenä ja hyvinvointivaltiollisena politiikkana sekä arjen turvallisuutena (vrt. Kotilainen 2018; Niemelä 2000).

Turvallisuuden ja turvattomuuden tunne ovat eri asioita kuin tilastolliset faktat esimerkiksi rikollisuudesta (Koskela 2009, 104–105). Jälkmoderniin yhteiskuntaan on syntynyt erityinen riskitietoisuus, jonka väitetään uudella tavalla hallitsevan nykyihmisen arkipäivää (Koskela 2009; Helen 2016). Moderni turvallisuusajattelu perustuu riskien ennakoimiseen ja hallitsemiseen. Turvallisuus puolestaan merkitsee riittävää hyvinvointia ja tunnetta sen jatkuvuudesta. Saksalaisen Ulrich Beckin (1992) mukaan riskit ovat yhä hallitsemattomampia, mistä seuraa lisääntynyt riskitietoisuus ja itsereflektiivisyyden vaatimus (ks. Culpitt 1999). Jälkmodernissa yhteiskunnassa, jota voidaan kutsua myös riskiyhteiskunnaksi, ei ole selkeää normaalisuutta, vaan turvattomuus ja elämänhallintakriisit ovat normaaleja.

Riskin käsitteellä on monta merkitystä ja juuria. Artikkelissa viitataan erityisesti hyvinvointiajatteluun, jossa varaudutaan ihmisten ja perheiden elämänkaaren riskeihin tai yllättäviin onnettomuuksiin. Beckiläinen riskiyhteiskuntateesi poikkeaa siitä olennaisesti, koska Beckin (1990) mukaan riskit ovat totaalisesti hallitsemattomia. Beckin kuvaamaa riskiyhteiskuntaa uhkaavat universaali teknologinen saastuminen ja biokemiallinen tuho, joita ei voi paeta ja joihin on vaikeaa varautua. Myös ilmastonmuutos nähdään usein tällaisena riskinä.

Kuvittelu on yksi tapa saada tietoa tulevaisuudesta sekä peilata myös nykyisyyttä. Toinen on tulevaisuutta ennakoivat laskelmat ja asiantuntijaskenaariot, joilla varaudutaan tulevaisuuteen. Tulevaisuuden visioinnin ydinkäsitteitä ovat dystopiat ja utopiat. Dystopiat voidaan määritellä antiutopioiksi, kauhu- tai uhkakuviksi onnettomasta tulevaisuudesta (Lahtinen 2017, 6). Dystopioissa uhkana saatetaan nähdä totalitaristinen yhteiskunta (James 2003, 219), kuten fasismi tai fundamentalismi sekä hallitsemattomat kapitalistiset markkinavoimat. Myös käsistä riistäytyvä teknologia voi olla dystooppista (Vornanen 2000, 324; Vahvanen 2018).

Sattumaa ja ihmisten ennakoimattomia valintoja voidaan tehokkaasti lähestyä laadullisin menetelmin analysoitavalla vapaaseen kerrontaan perustuvalla aineistolla. Artikkelissa edetään aineistolähtöisesti opiskelijoiden kirjoittamiin visioihin nojautuen globaalilta tasolta kansallisvaltion kautta perheen ja sukulaisuussuhteiden yksityisyyteen. Tutkimusote on poikkikulttuurinen (Gordon & Lahelma 2004). Suomi ja Viro ovat lähemmäs sijaitsevia sekä mielenkiintoisella tavalla samanlaisia ja erilaisia. Vain muutama vuosikymmen sitten ”idän” ja ”lännen” välinen raja erotti niitä, mutta nykyään on pyrkimyksiä samanlaistumiseen ja yhteistyöhön. Tutkimuskysymyksenä on, millainen on kuvitellun turvattomuuden ja perhe-elämän tulevaisuuden yhteydet kahdessa tutkitussa maassa.

Hyvinvointivaltio ja turvattomuuden hallinta

Brittitutkija Ian Culpitt (1999, 2–10) pohtii riskin käsitteen monimerkityksisyyttä ja liittymistä sosiaalipolitiikkaan Beckin riskiyhteiskuntateesiä kommentoiden. Uusliberalistinen

ajattelu kaventaa hyvinvointiajattelun puheeksi riskeistä ja turvallisuudesta. Perinteinen hyvinvointiajattelu pyrkii takaamaan turvallisuuden pitkälti valtiollisen huollon, suojelun ja vakuuttamisen keinoin (ks. Niemelä 2000). Uusliberalistisessa tulkinnessa tilalle tulee sopimusajattelu ja konsensushakuisuuteen liittyvä uusi hallintatapa. Uusliberalistinen hallinta saa aikaan sosiaalisen alueen surkastumisen, jolloin moraalinen ja normatiivinen keskustelu hyvästä asiantilasta kuihtuu. Termit velvollisuus, vaatimus ja vastuu korvautuvat termeillä riippuvuus ja riski.

Uusliberalistinen hallinta lisää yksilön vastuuta esimerkiksi terveydestään, turvallisuudesta ja selviytymisestään (vrt. Helen 2016). Jälkimoderniin yhteiskuntaan kiinteästi liitetty individualismi (Giddens 1991) on erityinen osa riskiajattelua. Culpitt (1999, 2) korostaa, että riski on aina kollektiivinen ja onnettomuus yksilöllinen, vaikka yksilön vastuuta ja autonomiaa korostetaan. Yksilön riskinotto-kyky ja vapaus näyttävät korostuvan (uus)liberaaleilla vapailla markkinoilla, mutta vaatimukset turvallisuudesta osoitetaan viime kädessä valtiolle. Riskin toteutumisen pelko, turvallisuuden tarve ja ennaltaehkäisevä kontrolli ylikorostuvat ja ulottuvat myös intiimeille alueille (Koskela 2009).

Ennakoimattomuus ja kriisiherkkyys liittyvät uusliberalistiseen talouteen ja hyvinvointiajatteluun, jotka ovat vallalla sekä Suomessa että Virossa. Turvallisuutta järkyttäneet taloudelliset kriisit sekä 1990-luvun alussa että vuoden 2008 jälkeen ovat koetelleet molempia maita. Viron muutosvauhtia luonnehditaan nopeammaksi kuin Suomen. Viro on vuonna 1991 tapahtuneen (uudelleen)itsenäistymisen jälkeen siirtynyt ”maailmanennätysvauhdilla” maatalouteen ja kaivostalouteen perustuvasta yhteiskunnasta palvelu- ja tietoyhteiskunnaksi. Talouden liberalisoiminen alkoi ”shokkihoidolla” (Lauristin & Vihalem 2002, 27; Leppiman 2010, 18–20; Rauhalta 2007). Muutosta on kuvattu myös traumaattiseksi (Reiter 2012; Sippola 2017). Kyseessä on tähän tutkimukseen osallistuneiden informanttien syntymän ja aikuistumisen aika.

1990-luvun alun jälkeen, jolloin sosialismi kaatui ja yhteiskuntajärjestelmä muuttui, omakuttiin uusliberalistinen hyvinvointimalli, missä korostuvat yksilön vastuun ja itsesääätelyn periaatteet sekä asioihin puuttumista välttelevä valtio. Väitetään, että uuden talouden seurauksena myös sosiaaliset siteet ja verkostot ovat muuttuneet ja yhteisöllisyys vähentynyt, jolloin Virossakin eletään yksilöllistymisen ilmapiirissa. Viroskin on muuttunut ”riskiyhteiskunnaksi”, jossa pyritään ”hyvinvointiyhteiskuntaan” mieluummin kuin hyvinvointivaltioon, vaikka omaisilla on edelleen lakisääteinen vastuu perheenjäsenistä (Leppiman 2010, 24–27). Viron väitetään selviytyneen vuoden 2008 lamasta talouden notkahduksella nopeasti ja paremmin kuin muut Baltian maat (Sippola 2017, 468).

Suomeen uusliberalistinen riskiyhteiskunta ja hyvinvointiajattelu ovat hiipineet enemmänkin pikkujalaa ekonomistisen talousajattelun korvattessa sosiaaliseen kestävyyyteen pyrkivään hyvinvointivaltiollisen politiikan. Raija Julkunen (2001, 57–80) kiinnittää huomiota siihen, että talouden ja hyvinvointiajattelun uudistuksia suunniteltiin jo ennen 1990-luvun alun talouslammaa 1980-luvulla tapahtuneen rahamarkkinoiden vapauttamisen jälkeen. Lama ryyditti uuden talousajattelun ja julkisjohtamisen käyttöönottoa säästöjen ja tehostamisen hengessä. Vuonna 2008 alkanut uusi lama tunnetaan lisääntyneestä talouskuripolitiikasta (Julkunen 2017) ja sen sosiaalipoliittiset seuraukset ovat vasta arvioitavana. Suomessa pohditaan, kestääkö pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli (emt. 362–366).

Pohjoismainen hyvinvointivaltio antaa lupauksen sosiaalisesta turvallisuudesta ja luotamuksesta (Anttonen & Sipilä 2000; Niemelä 2000). Se tasaa yksilöiden ja perheiden elämäntaakan ja äkillisiin onnettomuuksiin liittyviä riskejä pääasiassa tulonmenetyksen

kannalta. Nämä riskit ovat kuitenkin eri asia kuin maailmanlaajuiset hallitsemattomat riskit. Aineiston analyysissä fokusoidutaan erityisesti hyvinvointivaltiolliseen perhepolitiikkaan, mutta sivutaan myös työmarkkinatilannetta sekä perheiden ja sukujen yhteisöllisyyttä ja poliittista ilmapiiriä. Artikkelin informantit ovat ns. lastenhankintaiässä ja samalla aikuisuuteen siirtymävaiheessa, jossa työmarkkinoiden epävarmuus, yhteiskuntaan integroitumisen vaikeus ja jatkuvuuden puute ovat heidän sukupolvikokemuksensa (vrt. Reiter 2012) ja näköalapaikkansa tulevaisuuteen.

Uusliberalistinen riskiyhteiskunta erilaisine sisältöineen ja turvallisuusodotuksineen ulottuu myös lapsi-, nuoriso- ja perhepolitiikkaan sekä perheiden arkielämään. Timo Harrikari (2011) kiinnittää huomiota 20–30 vuotta lapsi- ja nuorisopolitiikassa jatkuneeseen huolipuheeseen ja pohjoismaisesta, lapsia ja nuoria osallistavasta, hyvinvointivaltiollisesta ajattelusta poikkeavien moralisoivien, kurinpidollisten ja luokittelevien keinojen omaksumiseen. Pikkulapsiperheisiin kohdistuvalla huolipuheella ja varhaisen puuttumisen ideoilla on kahdet kasvot: tuki ja kontrolli (Satka 2011; Nätkin & Vuori 2007). Riskien ennakkoinnilla ja huolipuheella pyritään lisäämään hyvinvointia, mutta onnistutaan luokittelemaan lapsiväestöä. Riski saatetaan ymmärtää jo toteutuneeksi haitaksi. Julkista huolipuhetta ei sellaisenaan voi pitää todellisuuden indikaattorina, jolloin lapset ja nuoret voisivat nykyään erityisen huonosti ja olisivat ennennäkemättömän pahantapaisia (Harrikari 2011, 324–325). Kysymys on hallinnan tavan muutoksesta, joka ilmenee nuorten kiristyvänä säätelynä. Mukana on lisääntyvä eriarvoisuuden momentti, jolloin toisten kasvava vapaus lisää toisten kontrollia ja hallintaa. Jälkimoderni riskiyhteiskunta ei kuitenkaan tarkoita kontrolloivaa vallankäyttöä, ylhäältä ohjautuvaa salajuontaa ja johtajuutta, vaan reflektiivistä otetta sen jäseniltä. Yksilösubjekti on itse riskitietoinen ja vastuullinen (Helen 2016). Riskiajattelu on tulevaisuuteen suuntautuvaa ja hyvinvointia tuottavaa, kun sen sijaan luokitteluista syntyvä leima on lamauttavaa.

Hyvinvointivaltiollinen ajattelu pyrkii nostamaan naiset ja lapset perheen yksityisyydestä julkiselle alueelle, aktiivisiksi toimijoiksi ja perheasiantuntijoiden kumppaneiksi. Naisystävällisen pohjoismaisen hyvinvointivaltion utopian mukaan palveluja tarjotaan universaalisti kaikille ja näin taataan yleisen tasa-arvon lisäksi sukupuolten tasa-arvo pikkulapsiperheissä. Utopian mukaan nainen voi synnyttää lapsia joutumatta miestä huonompaan asemaan työmarkkinoilla hoivapalvelujen ansiosta. (Anttonen 1994, 224.) Uusliberalismissa puolestaan perhe, josta ei välttämättä erotu eri toimijoita, pidettäisiin mielellään yksityisyydessä, vaikka ”riskiperheet”, joista puhutaan myös moniongelma-perheinä, tarvitsevat ajoittain apua ja kontrollia. Tuen tarpeen sattuessa perheen tulee olla vastaanottavainen, muttei se saa ripustautua tuen varaan. (Nätkin & Vuori 2007, 31–35; Yesilova 2007, 62.)

Aineisto ja metodi

Tutkimuksen aineisto on syntynyt perheen ja sukulaisuussuhteiden lähitulevaisuuden kuvittelun pohjalta Suomessa ja Virossa. Informantit ovat yliopisto-opiskelijoita, joita voi pitää potentiaalisina tulevaisuuden päättäjinä ja asiantuntijoina. He elävät ikänsä ja elämäntilanteensa puolesta mielenkiintoisessa aikuisuuteen siirtymävaiheessa, joka sisältää myös paljon valintoja ja epävarmuuksia sekä riskejä esimerkiksi työuran ja perheen perustamisen suhteen. Ikävuosia 17–24 pidetään aikuistumiseen siirtymävaiheena ja mannheimilaisessa sukupolvi-teoriassa (ks. Mannheim 1952) myös ns. otollisena aikana, jolloin yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset vaikuttavat voimakkaasti mielipiteisiin ja sukupolvitietoisuuteen. Erityisesti virolaiset vastaajat, samoin kuin muiden Baltian maiden nuoret aikuiset, ovat

varttuneet ja aikuistuneet yhteiskunnassa, joka on kokenut lyhyessä ajassa paljon mullistuksia. (Ks. Reiter 2012, 25.)

Aineiston keräsin ns. eläytymismenetelmällä (vrt. Eskola ym. 2017). Noin liuskan mittaisen pienten kertomusten kirjoittaminen tapahtui seminaaritulanteessa, yliopistollisen kurssin ohessa, ilman eri johdatteluja. Joka toinen läsnä ollut opiskelija sai kehyskertomuksen 1 ja joka toinen kehyskertomuksen 2, joita he jatkoivat omalla visiollaan¹. Vastaajilla oli noin tunti aikaa vastata. Kehyskertomuksia on hieman muunneltu vuosilukujen osalta aineistonkeruuvuosien 2015–18 aikana siten, että ensimmäiseksi eli vuonna 2015 kerätyssä aineistossa kuvitteluvuosi oli 2030 ja jälkimmäisissä 2040. Samalla kuvittelun aikajänne vaihtui 15:stä 23 vuoteen. Kehyskertomukset kuuluvat seuraavasti:

Kehyskertomus 1. Kuvittele, että on vuosi 2030[2040] ja että tuolloin järjestetään suuri kansainvälinen perhepolitiikan kongressi (paikallisessa) konferenssikeskuksessa. Siellä todetaan, että jokseenkin kaikissa kehittyneissä teollisuusmaissa parisuhteen, perheen ja suvun arvostus on noussut. Eri sukupolvet ovat paljon enemmän tekemisissä toistensa kanssa kuin nykypäivänä ja perheiden hyvinvointi on lisääntynyt. Kuvittele mistä tämä voisi johtua. Mitä maailmassa on tapahtunut näiden 15[23] vuoden aikana?

Kehyskertomus 2. Kuvittele, että on vuosi 2030[2040] ja että tuolloin järjestetään suuri kansainvälinen perhepolitiikan kongressi (paikallisessa) konferenssikeskuksessa. Siellä todetaan, että jokseenkin kaikissa kehittyneissä teollisuusmaissa parisuhteen, perheen ja suvun arvostus on romahtanut. Sukupolvet ovat vielä vähemmän tekemisissä toistensa kanssa kuin nykypäivänä ja perheiden pahoinvointi on lisääntynyt. Kuvittele mistä tämä voisi johtua. Mitä maailmassa on tapahtunut näiden 15[23] vuoden aikana?

Kehyskertomuksilla tarjotaan alkutilanne, joka on hieman stereotyyppinen ja mahdollisesti suuntaakin vastaajien tulevaisuuden kuvittelua. Niissä ikään kuin oletetaan perheen ja suvun arvostuksen liittyvän tiiviiseen vuorovaikutukseen ja perheiden hyvinvointiin. Päinvastoin, heikon arvostuksen nähdään liittyvän pahoinvointiin ja niukkaan vuorovaikutukseen. Menetelmä, joka on saanut 1960-luvulla alkunsa klassisesta koeasetelmasta (ks. Eskola ym. 2017, 265), pitää sisällään rajoituksia, kuten juuri kehyskertomuksen vaikutus tuotetun tiedon luonteeseen.

Virolaisten opiskelijoiden vastauksia on yhteensä 61 kappaletta. Olen kerännyt ne vuonna 2018 kahdesta eri luentotilaisuudesta Tallinnan yliopistolla (Aineisto 1) ja Tallinnan teknillisellä yliopistolla (Aineisto 2). Virolaiset olivat iältään 22–50-vuotiaita. Vastaajista 14 oli miehiä ja 47 naisia. Vastaajista 38 oli sosiaalityön opiskelijoita, ja he olivat kaikki naisia ja keskimäärin vanhempia; 23 oli liiketaloustieteen opiskelijoita, ja he olivat keskimäärin hieman nuorempia kuin sosiaalityön opiskelijat. Kaikki miesvastaajat olivat liiketaloustieteen opiskelijoita. Nuorimmat vastaajat (17 kpl) olivat syntyneet Viron vuonna 1991 tapahtuneen itsenäistymisen jälkeen. Valtaosa vastaajista sen sijaan syntyi Viron neuvostotasavaltaan. Osa vastaajista oli venäläistäustaisia, minkä he saivat halutessaan ilmoittaa.

Suomalaisten opiskelijoiden vastauksia on yhteensä 51 kappaletta ja iältään vastaajat olivat 19–50-vuotiaita. Olen kerännyt vastaukset kolmessa eri luentotilanteessa: vuonna 2015 keräsin 19 vastaajan (Aineisto 3) ja 2018 puolestaan 11 vastaajan aineiston (Aineisto 4) Tampereen yliopistosta. Silloisen Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikön opiskelijat olivat pääosin yhteiskuntatutkimuksen, sosiaalityön tai kasvatustieteen tutkinto-ohjelmista

(3 miestä ja 26 naista). Vuonna 2018 keräsin 21 vastaajan aineiston (Aineisto 5) Tampereen yliopiston Johtamiskorkeakoulusta (8 miestä, 10 naista, 3:sta ei mainintaa). He opiskelivat yhteiskuntatutkimusta, johtamista ja kansainvälistä politiikkaa. Kaikkien aineistojen litteroitu tekstimassa on yhteensä 68 sivua.

Aluksi koodasin vastauksista aineistolähtöisesti suuntaa-antavat teemat, joita opiskelijat yleensäkin nostivat esiin. Analysoitavana oli koko aineisto. En tässä vaiheessa paljoakaan huomionnut vastausten sävyä eli sitä, olivatko teemat esitetty uhkakuvina/dystopioina vai

Taulukko 1. Vastauksissa esiintyvien teemojen lukumäärä eri aineistoissa.

Teemat	Aineisto 1	Aineisto 2	Aineisto 3	Aineisto 4	Aineisto 5
Perhearvot tai niiden puute	23	6	15	6	5
Syntyvyys, väestökehitys	5	4	1	5	4
Perhepolitiikka, sosiaalipolitiikka	13	5	--	7	3
Perhemalli	11	2	5	2	2
Individualismi >> perheyhteisöllisyys	12	5	13	7	9
Sukupolvien välinen kuilu tai murtuma	6	7	2	1	2
Sukupolvien integraatio & vuorovaikutus	13	5	20	4	7
Sukupuolten tasa-arvo, sukupuoli-neutraalius	2	2	--	2	1
Elinikä ja hyvinvointi	9	8	2	7	1
Koulutus, sivistys, tieto	4	4	--	2	1
Lääketiede, terveydelliset innovaatiot	2	3	--	--	1
Vanhusten hoiva	4	--	3	4	2
Taloukasvu, jälleenrakennus, elintaso	3	5	1	--	1
Eriarvoisuus, työttömyys, sosiaaliset ongelmat	4	2	5	8	2
Taluskriisi, hyvinvointivaltion kriisi, taloudellinen kilpailu	2	2	8	9	6
Pendelöinti, muuttoliike, globaali kanssakäyminen	10	3	7	4	4
Ekologinen kriisi, ilmastonmuutos	1	1	5	2	2
Sota, tuho tai rauha	1	2	2	--	--
Teknologia & sosiaalinen media	10	12	10	2	10
Poliittinen ilmapiiri	4	1	--	--	--
Muut	4	--	2	2	--

ihannekuvina/utopioina. Syntyi seuraava taulukko, joka kuvaa keskustelun määrällisiä suhteita varsin suuripiirteisesti. Teema muodostui yhden tai useamman lauseen kokonaisuudesta.

Koska artikkelin tutkimuskysymyksenä on tuvattomuuden ja perhe-elämän tulevaisuuden välinen kytkös kahdessa tutkitussa maassa, kiinnitin aineistolähtöisen teemoittelun jälkeen huomioni kehyskertomuksen 2 tuottamiin vastauksiin, joiden oletin suoraan tuottavan tuvattomuutta kuvaavia dystopioita ja uhkakuvia tulevaisuudesta. Huomasin kuitenkin, että opiskelijoilla oli vastauksissaan kerronnallista luovuutta. Heidän vastauksissaan saattoi tapahtua kerronnallinen käänne (Coffey & Atkinson 1996, 70–71), jossa uhkakuva muuttui positiiviseksi ja tuvattomuus turvallisuudeksi tai päinvastoin. Myös kehyskertomuksen 1 vastauksissa saattoi olla tuvattomuuteen liittyviä teemoja, kuten riskien hallintaan liittyvää visiointia. Analyysi ei lopulta ollut näin mekaaninen. Kuten Eskola ym. (2017, 269) toteavat, elämyskirjoittajat saattavat kääntää koko klassista koeasetelmaa muistuttavan tutkimusasetelman päälaelleen, eivätkä reagoi ”varioidun muuttujan” vaikutukseen mekaanisesti, vaan ovat pohtivia ja luovia vastauksissaan.

Aineiston analyysissä etenin kiinnittäen erityistä huomiota tuvattomuuteen liittyviin ilmaisiin, mutta analysoitavana oli edelleen koko aineisto, vaikka pääosin esimerkkisitaatteina käytin uhkakuvia. Aineiston analyysimetodina on teoriaohjaava sisällönanalyysi (Coffey & Atkinson 1996, 26–32, 13–143). Aineisto ryhmittyi kolmeen osaan: geopolittiset ja maailmanlaajuiset turvallisuuskysymykset, kansallisvaltion tasoiset turvallisuuskysymykset sekä perheen ja sukulaissuhteiden yksityisyyteen kuuluvat asiat. Näiden osien sisällä tulkitsin ja vertailin molempien maiden opiskelijoiden itse esiin nostamia tuvattomuuteen ja sen hallintaan liittyviä teemoja kansallisessa kontekstissa.

Tulkintakehikkona toimivat perhe- ja sukupolvitutkimus, hyvinvointivaltiollisen politiikkojen (väestö-, perhe-, lapsi- ja nuorisopolitiikan) tutkimus, samoin kuin aikuisuuteen siirtymiseen ja työmarkkinasuhteisiin liittyvä tutkimus, sekä näkemykset modernista riskitietoisuudesta. Vertailu ei ole systemaattista, vaan kontekstualisoin analyysissä esiin nostettuja tulevaisuusteemoja kahden varsin erilaisen maan historialla sekä poliittisella ja yhteiskunnallisella tilanteella, mikä on ominaista poikkikulttuuriselle tutkimukselle (Ks. esim. Gordon & Lahelma 2004, 97–98, 102).

Jos syytty sota tai puhkeaa kriisi – ulkoinen tuvattomuus

Riskien paikallistamiseksi tarkkailin analyysissä huolen, vaaran, uhan, pelon sekä pahoinvoinnin ilmauksia, jotka kertovat puutteellisesta turvallisuuden tunteesta. Toivon, ihanteen, unelman, hallinnan sekä hyvinvoinnin ilmaukset kertovat puolestaan turvallisesta tulevaisuudesta. Vastausten tyyli oli kirjava. Vähemmistö opiskelijoista käytti vastauksissaan *science fiction* -tyyppistä mielikuvitusta. Suurin osa vastauksista oli arkisempaa tai skenaariotyyppistä pohdintaa.

Dystopioiden on havaittu olevan nykyisin yleisempiä tulevaisuudenkuvia kuin utopioiden. Erityisesti vuosituhannen vaihde, *millennium*, viritti kuvittelemaan ja kirjoittamaan dystooppisia tulevaisuudenkuvia (ks. Soikkeli 2015, 146; James 2003, 223–224; Ronkainen & Ylijoki 1998). Kriisi- ja katastrofipuhe sekä sodan uhka ovat jo lähtökohtaisesti dystooppisia (Soikkeli 2015, 147). Katastrofipuheen pelot ja uhat syntyvät kussakin tarkastellussa aineistossa aina sen ajan aineksista (emt., 149). Suvi Ronkainen ja Oili-Helena Ylijoki (1988) havaitsivat 1980-luvulla tehdyssä vastaavanlaisessa opiskelijoihin kohdistuneessa tutkimuksessa ”Perhe vuonna 2000”, että ydinsota ja asevarustelu kahden suurvallan välillä

olivat maailmanlaajuisista pelonaiheista yleisimpiä.

Myös tämän tutkimuksen aineistosta löytyy tulevaisuutta koskevia uhkakuvia globaalilla tasolla. Seuraavassa 25-vuotias liiketaloustiedettä Tallinnassa opiskeleva mies kirjoittaa vuosituhannen vaihdetta tuoreemman dystopian diktatuurimaisesta vallanhimosta ja mielivallasta:

Marsalkka Donald Trumpin kaksitoista vuotta kestäneen valtakauden jälkeen on Amerikan Yhdysvaltojen yksinvaltius kenraalimajuri Donald Trump jr:lla. On kulunut viisi vuotta kolmannelta maailmansodasta, joka puhkesi vuonna 2018 Pjongjangiin pudotetun ydinpommin seurauksena. Kahden tunnin kuluessa oli Korean kansandemokraattisen tasavallan puoleisesta Soulistä murskattu 90 % ja siviilihenkilöitä kuollut 8 miljoonaa.

Kiina päätti käyttää tilanteen hyväkseen ja julisti USA:lle sodan noustakseen maailman mahtavimmaksi valtioksi. Muutaman tunnin kuluessa Venäjä valloitti Baltian maat julistaen samalla sodan Natoa vastaan. Kim Jong-un antoi käskyn tiputtaa USA:n alueelle ydinpommeja, mutta koska maan teknologinen osaaminen oli vielä heikoissa kantimissa, pommit räjähtivät välittömästi tehden Korean niemimaasta elinkelvottoman.

Sota kesti 17 vuotta eikä lopussa ollut voittajia. Puolet maailman populaatiosta sai surmansa. Vain kolme supervaltaa jäi jäljelle – (1) Amerikan Yhdysvallat, joka koostuu Amerikan mantereista, (2) Uusi-Venäjä, joka muodostuu sekä Euroopasta että Afrikasta sekä (3) Kiina, joka käsittää koko Aasian. Pitkän sodan jälkeen väestön keski-ikä on 22 vuotta ja syntyvyys on erittäin negatiivinen. Säteilyn aiheuttamien komplikaatioiden vuoksi vastasyntyneiden eloonjäämismahdollisuudet ovat pienet. (M, 25 v, Aineisto 2, Viro.)²

Vaikka kirjoitus on selvästi *science fiction* -tyyliä, joka leikittelee uhkakuvilla, voi sen nähdä reflektoidun kirjoittajan kontekstia. Kirjoituksessa heijastuu Viron historia ja vallitseva geopoliittinen turvallisuusajattelu. Viro on ollut kahden totalitarismin puristuksessa suuren osan lähihistoriastaan (Grönholm 2011, 44; Kasekamp 2010, 270). Viron lähimenneisyys on ollut myös poliittisesti epävakaa; toisessa maailmansodassa alkanut miehitys päättyi vasta vuonna 1994, jolloin neuvostojoukot poistuiivat (Kasekamp 2010, 270). Kasekampin mukaan suhteet Venäjään ovat edelleen ”viileät”. Rauhanaika, jota nyt eletään, on lyhyempi kuin Suomessa. Turvallisuusteeman kannalta on huomionarvoista, että edellä kuvatussa dystopiassa uhka kohdistuu omaan maahan: Baltia miehitetään. Dystopiassa kaksinapainen itä-länsi-maailmanjärjestys on muuttunut kolmiosaiseksi. Huomionarvoista artikkelin perheiteeman kannalta on myös, että perheelle käy siinä huonosti: se lakkaa lähes tyystin olemasta. Tapahtuu väestöhärvennys, syntyvyys on olematon ja syntyvä väestö on sairaalloista.

Virolaiset vastaajat saivat halutessaan ilmoittaa kansallisen taustansa sen lisäksi, että heillä kaikilla oli Viron kansalaisuus. Seuraava vastaaja, 24-vuotias, sosiaalityötä Tallinnassa opiskeleva nainen ilmoittaa kotikielekseen ukrainan. Voi olla, että hänellä oli mielessään Viron lähimenneisyyden lisäksi Ukrainan sota ja vuonna 2014 tapahtunut Krimin miehitys, kun hän visioi tulevaisuutta. Hän jatkaa sotateemasta:

Ottaen huomioon tämänhetkisen tilanteen, jossa ulkopoliittikka on epävakaa eikä lupaa ensinkään hyvää, ennustaisin sotimisen tulevan laajenemaan ja tihenemään. Tämän seurauksena syntyy tilanne, että jos ei nyt jokaisessa, niin joka toisessa perheessä on joku, joka joutuu osalliseksi sotatoimiin. Hän kadottaa läheisen tai joutuu pelkäämään

niin käyvän. Tällaisten tapahtumien seurauksena nouseekin arvostus sekä perhettä että muita läheisiä ihmisiä kohtaan. Aletaan pelätä yksin jäämistä, aletaan pelätä kuolemaa. (N, 24 v, Aineisto 1, Viro)

Suomalaisilla vastaajilla suhde kansainvälisiin kysymyksiin on erilainen. Kuvitellut konfliktit sijoittuvat kauemmas kotimaasta. Suomi on puolueeton, sotilaallisesti liittoutumaton, ja elänyt yli 70 vuotta rauhantilassa, mikä näkynee kirjoituksissa. Sotateemasta kirjoitettiin aineistossa yleensäkin vähän (Ks. Taulukko 1), mutta erilaisia kriisejä kuvataan. Hyvinvointivaltion kriisi, talouskriisi ja ekologinen kriisi mainitaan. Ilmastonmuutos ei nouse kummankaan maan vastauksissa mitenkään erityisenä tulevaisuuden uhkakuvana esiin, mutta suomalaisten vastauksissa on läsnä ekologinen ulottuvuus useammin kuin virolaisilla. Maailmanlaajuista riskitietoisuutta (vrt. Beck 1992) ei siis ollut paljoa näkyvissä.

Seuraavassa visiossa tamperelainen yhteiskunta- ja kulttuuritieteitä opiskeleva nainen kirjoittaa, että 2020-luvulla sosiaalisen median kohusta alkanut konflikti kahden Euroopan maan välillä laajeni vähitellen Aasiaan ja Yhdysvaltoihin ja syytyi kolmannen maailmansodan. Hän käyttää kerronnallista luovuutta ja luo maailmansodalle yllättävän loppuratkaisun:

Sota raivosi kaksi vuotta ja teki ennennäkemätöntä tuhoa. Maailmanjärjestys muuttui ja rauhallisessa Afrikassa riitti luonnonvaroja ja rikkauksia, ja Afrikan maiden taloudellinen tilanne oli sodan loputtua parempi kuin Euroopan tai Yhdysvaltojen. Älyteknologian käyttö oli maltillista, ja se valjastettiin Afrikassa lähinnä kehitystarkoituksiin: koulutukseen, teollisuuteen ja maanviljelyyn. Sodalla oli kuitenkin positiivisiakin seurauksia. Ollessaan vastakkain ylivoimaisen väkivaltakoneiston kanssa ihmiset turvautuivat siihen ainoaan asiaan, joka heille oli jäänyt, eli toisiinsa. Tämä uudelleen löytynyt solidaarisuus jatkui sodan jälkeen jälleenrakennuksen aikanakin. Kun Eurooppa, Aasia ja Yhdysvallat kamppailivat rakentaakseen uutta hyvinvointia, esimerkiksi otettiin Afrikan maista. Siellä solidaarisuus ja perheiden arvostus ei ollut missään vaiheessa kadonnut, ja ihmiset olivat kyenneet elämään rinnakkain rauhassa. (N, ei ikämainintaa, Aineisto 3, Suomi)

Kun kirjoittamiseen virittäneessä kehyskertomuksessa puhutaan kehittyneiden teollisuusmaiden visioista, ottaa edellinen kirjoittaja esille Afrikan maat ikään kuin mustana hevosenä. Itä-länsi -ulottuvuuden sijaan hän hakee ratkaisua etelästä. Afrikan maiden tiiviit perhesuhteet tarjoavat positiivisen ratkaisun maailmanlaajuiseen konfliktiin. Tämä onkin oireellista koko aineiston utooppiselle ja ihanteita kuvaavalle kerronnalle: perhesuhteet muodostavat vastavoiman uhkaavalle kehitykselle:

Ihmiset palaavat entisiin elämänarvoihin ja elintapoihin: viljellään maata, kasvatetaan eläimiä ja lintuja. Maanviljelyn tuotannon turvin selvittää ruoka-aineiden niukkuudesta ja elinkustannuksiin liittyvistä ongelmista. Samalla ihmisten keskinäiset suhteet muuttuvat sekä merkityksellisemmiksi että lohdullisiksi – näin etenkin perheen ja kotitalouden sisällä. Keskinäistä apua on annettava sekä henkisesti että rahallisesti, minkä seurauksena sukupolvien väliset suhteet ovat tiiviit, sidosteiset ja merkitykselliset. Yhtenäisenä perheenä ja kotitaloutena on helpompi päästä kriittisten aikojen yli. Tällainen vuorovaikutus ja kanssakäyminen sekä sukupolvien väliset läheiset suhteet ovat edistyksen perusta. (N, 40 v, Aineisto 1, Viro)

Sotaa ja kriisejä kuvaavissa vastauksissa tulevat esiin aineiston perusulottuvuudet: kahdenlaiset seuraukset perheelle – se joko tuhoutuu tai selviää. Selviytyessään perhe, johon on otettu sukulaisuussuhteet mukaan, muodostuu joko aktiiviseksi vastavoimaksi tai toimii kriisien ja katastrofien puskurina. Hyvin usein perhe tuodaan esiin nostalgisesti, perheyhteyteen ja omavaraistalouteen paluun muodossa.

Kansalliset turvattomuutta aiheuttavat riskit ja perhepolitiikan keinot

Riskitietoisuus tiivistyy kansallisen tason kuvauksissa. Perheen hyvinvoinnille nähdään tulevaisuudessa riskejä, mutta perhepolitiikkaan luotetaan molempien maiden vastauksissa. Hyvin paljon puhutaan ennaltaehkäisevästä työstä perheiden hyvinvoinnin kohottamiseksi.

Perhepolitiikan ulottuvuudet ovat väestön tuotantoa voimakkaasti ohjailemaan pyrkivä väestöpolitiikka ja hyvinvoinnin lisäämiseen pyrkivä suostutteleva perhepolitiikka. Väestön lisäämiseen tähtäväää väestöpolitiikkaa harjoitettiin monissa länsimaissa, kuten Suomessa, propagandistisesti toisen maailmansodan aikaan ja heti sen jälkeen. Sitä pidettiin kansallisen selviämisen elinehtona. Siinä oli määrällisen väestönlisäyksen ohella mukana myös väestön laatu -aspekti. Haluttiin paljon oikeanlaista väestöä. (Nätkin 2002, 176–183.) Nykyinen perhepolitiikka on suostuttelevampaa sekä valistuksellista ja ohjaavaa, ja se tähtää perheiden hyvinvoinnin lisäämiseen.

Perhepolitiikan kehittämisen kultakausi sijoittuu Suomessa 1980-luvulle ja siinä on vahva sodanjälkeisiltä ajoilta periytyvä universalistinen ulottuvuus (Anttonen & Sipilä 2000, 124–136). Anu Leppimanin (2010, 31) mukaan Virossa nykyisen perhepolitiikan tavoitteena on väestön lisäys, sillä Viro koki 1990-luvun murroksessa voimakkaan väestökriisin: väestöhärvennyksen ja syntyvyyden romahtamisen. Vuonna 2004 voimaan astunut vanhempainloma, joka koettiin paljolti ”äidinpalkaksi” (Rauhala 2007, 281), on onnistunut kohottamaan kokonaishedelmällisyyslukua 1,2:sta jopa 1,7:ään vuosien 1998–2018 välillä. Myös vuonna 2017 voimaan astunut lapsilisä uudistus vaikuttanee samansuuntaisesti. (SIB Estonia 2019.) Samoin kuin Suomessa ja muissa Pohjoismaissa Viron nykyisessä perhepolitiikassa on universalistinen juonne, jonka mukaan etuudet kuuluvat kaikille ilman tarveharkintaa. Viron väkiluku on pitkään laskenut muuttotappion (Sippola 2017) vuoksi, mutta aivan viime vuosina suunta on ollut nouseva (Statistics Estonia 2019). Suomessa sen sijaan syntyvyys on ollut laskeva jo kahdeksatta vuotta peräkkäin. Syntyvyyttä kuvaava kokonaishedelmällisyysluku on tällä hetkellä alle 1,5, mutta Suomen väkiluku on toistaiseksi vielä nouseva. (Kunnas 2018.)

Virolaisille vastaajille perhepolitiikalla luotu lähitulevaisuuden ihannetila merkitsee ennaltaehkäisevää työtä ja tietoa, palveluja ja terapiaa sekä tukea perheiden selviytymiseen. Erityisesti mainitaan äidinpalkka. Perhearvot ovat tärkeitä virolaisille, ja he ovat huolissaan perinteellisen perhemallin katoamisesta. Myös isovanhemmat sidotaan pikkulapsiperheiden arkeen ja lastenlasten koulutyöhön. (vrt. Hyvönen 2007).³ Isovanhemmat nähdään enemmän resurssina kuin suomalaisissa vastauksissa, joissa he ovat usein hoivan kohteita.

Tallinnassa sosiaalityötä opiskeleva 28-vuotias nainen (Aineisto 1) kirjoittaa: ”Liian nuoret vanhemmat ovat yksi tämän päivän sosiaalisista ongelmista. Liian nuoret ihmiset eivät myöskään kunnioita perhesuhteita. Syynä voivat olla puutteet seksuaalikäyttäytymisen opetuksessa sekä avoin seksuaalisuuden mainostaminen”. Vastaajien mukaan perhe-elämän tulisi olla hallitumpaa. Toinen 30-vuotias sosiaalityön opiskelija (Aineisto 1) uskoo tämän korjaantuvan lähitulevaisuudessa perhepolitiikan ansiosta: ”Naiset ovat alkaneet synnyttää lapsia vasta saavutettuaan henkisen ja emotionaalisen kypsyyden (ensimmäinen lapsi n. 32–26

vuoden iässä).” 27-vuotias sosiaalityötä Tallinnassa opiskeleva nainen uskoo perhepolitiikan korjaavan monet perheiden ongelmat, jopa yksinhuoltajuuden:

Kuluneiden 23 vuoden aikana ihmisten tietämys sosiaalisen alueesta on kasvanut. Lasta/lapsia kasvattavien yksinhuoltajavanhempien perheiden osuus, kuten myös erojen ja asumuserojen määrä on laskenut parisuhteiden muututtua aikaisempaa pysyvämmiksi ja vakaammiksi. Perheitä mahdollisesti kohtaaviin ongelmiin on alettu puuttua varhaisvaiheessa (painopisteen ollessa ennaltaehkäisytyössä), joten ongelmat eivät ehdi eskaloitua. Tämä näkyy mm. perheväkivallan vähenemisenä. (N, 27 v, Aineisto 1, Viro)

Vertailevaa tutkimusta sosiaalisten riskitilanteiden yleisyydestä on vähän. Vuonna 1995 tehdyn vertailun mukaan (Kraav & Lahelma 2000, 107–108) lasten pelot väkivaltaisen omaisen suhteen olivat Virossa jonkun verran yleisempiä kuin Suomessa. Sosialismin kaatumisesta seurannut murrosvaihe aiheutti uudenlaista turvattomuuden tunnetta, koska sosiaalipalvelut olivat riittämättömiä (Leppiman 2010, 31). Köyhyyden kuvana pidettiin yksinhuoltajaäitiä lapsineen (Leppiman 2010, 30). Monia riskitilanteita, esimerkiksi yksinhuoltajuutta ja muita ydinperheestä poikkeavia perhemuotoja, pidettiin neuvostojärjestelmän jälkeisen siirtymäkauden ongelmina ja niiden uskottiin menevän ohi (Selg 2007, 228–230). Ongelmat eivät kuitenkaan ole rajoittuneet murrosyhteiskuntaan ja osa niistä on alkanut normalisoitua.⁴ Leppiman (2010, 26) sanoo, ettei yksiviivaisen tyypillistä perhemuotoa ole enää olemassa.

Uhkaa suvulle, perheille ja yksilöille aiheuttavat taloudellisen kasvun vaatimus ja kilpailutalous sekä ajankohtaiset talouskriisit ja lamat. Ne ilmenevät kiireenä ja rahan valtana, jotka syövät suvun ja perheen kanssa vietettyä aikaa ja myös niiden arvostusta. Tämän näkemyksen jakoivat molempien maiden vastaajat, joskin virolaiset liiketaloustieteen opiskelijat näyttivät luottavan talouskasvuun hyvinvointia tuottavana asiana.

Suomalaiset näkevät vastauksissaan perheiden riskitilanteet ja kommentoivat perhepolitiikkaakin eri tavalla kuin virolaiset. Suomalaisilla vastaajilla on huoli hyvinvointivaltion tulevaisuudesta. He ovat tottuneet luottamaan hyvinvointivaltioon, joka tarjoaa ainakin lupauksen turvallisuudesta ja riskien hallinnasta (Culpitt 1999; Beck 1992; Anttonen & Sipilä 2000), vaikka toistuvat taloudelliset kriisit romuttavat luottamusta siihen (Reiter 2012, 36). Tamperelainen 31-vuotias yhteiskunta- ja kulttuuritieteilä opiskeleva nainen kiteyttää sen näin:

Pohjoismaisia hyvinvointivaltioita ei enää ole, vaan olemme siirtyneet Yhdysvaltojen markkinaperustaiseen malliin. Yhteiskunta on muuttunut yhä markkinavetoisemmaksi ja yksilökeskeisemmäksi. Julkinen sektori on kutistettu aivan minimiin, jonka takia avun saamisesta eri elämäntilanteissa on tullut vaikeaa. Raha ratkaisee yhä enemmän ja rahalla apua on saatavilla yksityiseltä sektorilta. Tuloerot ovat kuitenkin huipussaan ja siksi avun saaminen jää vain rikkaiden etuoikeudeksi. (N, 31 v, Aineisto 4, Suomi)

Suomalaiset uskovat, että perhepolitiikalla lisätään tasa-arvoa ja hyvinvointia perheissä. Perheväkivaltaa ei mainita eikä yksinhuoltajuutta koeta ongelmana. Huolta herättävät erityisesti vanhusten hoivan kysymykset. Vanhuksista puhutaan enemmän hoivataakkana kuin Virossa, jossa heidät integroidaan pikkulapsiperheiden arkeen ja lasten koulutyöhön. Suomea on pidetty homogeenisena maana, jolloin ”syrjäytymisriski” (Sandberg 2015) on se muoto, jolla asiat politisoidaan, ja mukana on lisääntyvän eriarvoisuuden uhka, kuten katkelmissa alla:

Miten katkaista eriarvoistuminen ja syrjäytyminen, ja miten saada tasa-arvoiset käytännöt? Miten saada käännettyä ajattelu kuluista, kun kaikkea ajatellaan tällä hetkellä rahan kautta. (N, 50 v, Aineisto 4, Suomi.)

Ne kenellä on varaa ostaa palveluita, viettävät edelleen perhe- ja sukujouluja ja vahvistavat perheyhteyttä. Hyvinvointierot ovat jyrkkiä ja yhä suurempi ero on katsottavissa riskiryhmään, jossa stressitekijät ovat kasautuneet. (N, 28 v, Aineisto 4, Suomi.)

Etniset kysymykset eivät nouse virolaisissa vastauksissa ollenkaan esiin. Anu Leppiman (2010, 179) luonnehtii Viroa monikulttuuriseksi maaksi, jossa rinnakkain elävät etniset kulttuurit (lähinnä virolaiset ja venäläiset) eivät ole sekoittuneet eivätkä muodostaneet uutta kulttuuria. Pirkko-Liisa Rauhalan (2002, 439; ks. Lauristin & Heidmets 2002 ja Seljamaa 2016) mukaan Virossa ei ole etnistä konfliktia, vaikka sinne on muuttanut venäläisiä neljässä eri vaiheessa ja heidän määränsä arvellaan olevan noin kolmannes väestöstä. Etnisten kysymysten sijaan esiin nousee maastamuutto, siirtotyöläisyys ja maahanmuutto yhteiskunnan eheyttä uhkaavana toimintana. Erityisesti työhön liittyvä liikkuminen eli pendelöinti toiseen maahan mainitaan usein. Konfliktin sijaan politiikkaan suhtautumista voi pitää karnevalistisena (vrt. Rauhala 2007, 279–280) kuten tallinnalaisen sosiaalityön opiskelijan dystopiassa:

Populismi ja ääriliikkeisiin kuuluminen leviävät. Muutamat epäeettiset ja karismaattiset johtajat uskottelevat kansalle, että kaikki paha on tiettyjen yhteiskuntaryhmien syytä – edustakoot syyllisiä sitten pakolaiset, vähemmistökansa, kapitalistit, sosialistit tai kuka tahansa. Heikosti koulutettu ihmismassa on manipuloitavissa eivätkä laajemmat väkijoukkojen rauhattomuudet, aina (sisällis-)sotaan saakka, ole ollenkaan poissuljettuja. (N, 44 v, Aineisto 1, Viro.)

Marju Selgin (2007) mukaan perhepolitiikka ja sosiaalityö alkoivat muodostua nykyisenlaiseksi 1990-luvun jälkeen, ja ne saavat erilaisia muotoja eri osissa maata. Perhepolitiikan kekseliäisyydestä ja monenlaisista keinoista kertoo Anu Leppimanin (2010) tutkimus perhetyöstä, jossa yksi kaikkein riskialteimmista ryhmistä pyritään integroimaan yhteiskuntaan perhetyön avulla. Leppiman kutsuu vironvenäläisten muodostamaa etnistä ryhmää ”kaksinkertaisen syrjäytymisuhan” alaisiksi kansalaisiksi (Leppiman 2010, 94, 109–111). Itä-Virumaalta kotoisin oleville työttömyydestä ja yksinhuoltajuudesta kärsiville venäläistaustaisille ”riskiperheille” järjestetään kansainvälisiä perheleirejä, joissa he verkostoituvat ja voimaantuvat. He tarvitsevat sosiaalista tukea myös viron kielen taitamattomuuden vuoksi. Anu Leppiman (2010) luonnehtii perheleirejä ”elämystuotteiksi”, jotka ovat kuin uuden uusliberalistiseen talouteen luottavan Viron malliesimerkkejä. Hän sanoo, että leireillä on myös kansantaloudellista merkitystä luotsatessaan syrjäytymisuhan alla olevia perheitä tulevaisuuteen. (Emt. 243.)⁵

Jos uhka tulee perheen sisältä – turvattomuus yksityisellä alueella

Onko kaikkein pelottavinta kuitenkin se, jos turvallisuusuhka tulee perheen sisältä tai ulottuu sinne? Vastauksissa oli määrällisesti kaikkein eniten (ks. Taulukko 1) pohdintaa perhearvoista, perhemalleista, individualismista sekä oudoista aatteista ja uudesta teknologiasta, jotka uhkaavat perheen hyvinvointia. Inger Kraavin ja Anja-Riitta Lahikaisen (2000, 101–102) mukaan perhe on ainoa ”noominen”, identiteettiä luova ja vieraantumiselta suojaava instituutio.

Perheen ihmissuhteet ovat pitkäikäisimpiä, intiimejä ja lapsille ensimmäisiä ihmissuhteita. Tällöin sillä on erityisasema turvallisuuden tunteen luomisessa.

Vastauksissa teknologiaa sivutaan termeillä ”uusi teknologia, automatisaatio, digitalisaatio, robotisaatio, tekoäly, älyteknologia” ja ”sosiaalinen media” niihin liittyneenä. Erityisesti virolaisten vastauksissa ns. uusi teknologia häiritsi perheiden toimintaa ja sukupolvien välisiä suhteita. Teknologiaa pidettiin uhkaavana siitakin huolimatta, että Suomi ja Viro ovat edelläkävijöitä uuden teknologian käytössä, ja kansallista identiteettiä on luotu julistautumalla maailman parhaiksi (ks. Lehtisaari & Kaasik-Krogerus 2018). Teknologian nähtiin vastauksissa luovan myös paljon mahdollisuuksia, esimerkiksi sukulaisuussuhteiden yhteydenpitoon silloin, kun joku perheenjäsen on ulkomailla tai pendelöi kotimaan ja ulkomaan välillä. Perheen sisäisen vuorovaikutuksen nähdään kuitenkin myös kärsivän, jos perheenjäsenet vetäytyvät omaan ”kuplaansa” älylaitteiden kanssa. Vanhempi sukupolvi putoaa keltasta ja syntyy ”muuri” sukupolvien välille. Ruokapöydässä ei kommunikoida, vaan kukin ”räplää” älylaitettaan. Sanavarasto kapenee ja lyhenteet leviävät myös kirjakieleen. Teknologiahuuman uskotaan kuitenkin menevän ohi lähitulevaisuudessa ja perheen arvostuksen palaavan. Heikko perhevurorvaikutus liittyy perheenjäsenten lisääntyvään individualismiin ja johtaa turvattomuuteen tallinnalaisen sosiaalityön opiskelijan mielestä:

Lapsilta puuttuu turvallisuudentunne ja he kokevat, että heidän tulee pärjätä omin päin. Lasten tuntiessa itsensä hyljättyiksi he alkavat hakea huomiota käytöksellään. Tuloksena ei useinkaan ole positiivinen huomatuksi tuleminen. Eli lapset tekevät kolttosia, rikkovat lakia tms. Tämä johtaa uusiin ongelmiin ja riitoihin perhepiirissä. Perheenjäsenten kanssakäymisen vähäisyyden syynä voivat olla myös puutteet kommunikointitaidoissa. Tämä johtuu siitä, että kanssakäyminen toteutuu pelkästään älylaitteiden välityksellä ja kasvokkain tapahtuvan vuorovaikutuksen tärkeys (emootiot, koskettamiset, ilmeet jne.) on päässyt unohtumaan. (N 22, Aineisto 1, Viro)

Teknologiahauka liittyy riskiyhteiskuntakeskusteluun silloin, jos uuden teknologian nähdään onnistuvan ”saastuttamaan” (vrt. Culpitt 1999) sosiaalisen elämän. Teknologiaan ja turvallisuuteen liittyvät keskustelut sisältävät huolen ja riskien sekä mahdollisuuksien dualismin (Vornanen 2000, 331; Neittaanmäki & Lehto 2018), mutta yleensä teknologisten innovaatioiden nähdään olevan ihmisen hallinnassa. Kulttuuri- ja yhteiskuntatieteitä opiskellut tamperelainen 23-vuotias mies esittää tekoälyn kehityksestä puhtaaksi viljellyn dystopian. Siinä perhe tuhoutuu, kehitys on peruuttamatonta ja teknologian nopea kehitys riistäytyy käsistä. Tekoälyn huiman älyllisen harppauksen ja nopean kehityksen seurauksena jo vuonna 2019 onnistuttiin ”kehittämään tekoäly, joka oli mahdollista istuttaa myös osaksi ihmistä”. Tekoäly, jonka yleensä arvellaan auttavan ihmisiä laskelmoimaan parhaat mahdolliset päätökset eri tilanteissa (terveydenhuollossa, markkinoilla, sotatieteellisyydessä, ks. Neittaanmäki & Lehto 2018; Vahvanen 2018), oppii tässä dystopiassa imitoimaan sekä moraalitajua että tunteita. Älyllisestä harppauksesta huolimatta ihmiset taantuivat, kuten oheinen katkelma esittää:

Näistä osa-alueista selkein taantuminen nähtiin perheen ja suvun arvostuksessa, sekä ylipäänsä lähimmäisen rakkaudessa. Syynä tähän oli se, että jo vastasyntyneet kytkettiin Applen verkkoon, jonka seurauksena noin neljävuotiaalla lapsella oli sama sivistystaso kuin yliopiston professorilla. Vanhempia ei siis tarvittu oikeastaan mihinkään. He olivat lähinnä hidaste näille lapsille. Useat vanhemmat antoivat tekoälyn hoitaa myös kasvatuksen, johon ei vaadittu fyysisiä suoritteita. Se tarkoitti käytännössä sitä, että lapset

oppivat myös moraalitajunsa tekoälyltä. Ongelmat huomattiin pian, mutta ne olivat jo peruuttamattomia. Tekoäly pohjasi moraalitajunsa egoismiin, eikä nähnyt mitään logiikkaa pyyteettömässä auttamisessa. Lapset oppivatkin hyvin kylmiksi, eikä heidän sisältään löytynyt hippuakaan altruistista auttamisen halua. Rakkaudenkin kone laski turhuudeksi. Tämä johti siihen, että lapset eivät enää tulevaisuudessakaan nähneet menneitä sukupolvia minään. (M, 23, Aineisto 3, Suomi.)

Dystopiassa teknologia pääsee samalla vaikuttamaan kaikkein pyhimpiin perhettä koossa pitäviin sosiaalisiin sidoksiin: lasten ja vanhempien välisiin suhteisiin ja rakkauden tunteisiin sekä käsityksiin oikeasta ja väärästä (vrt. Kraav & Lahelma 2000). Kun riskiyhteiskunta tunkeutuu perheeseen, sen jäsenet yksilöllistyvät huolestuttavalla tavalla.

Teknologian lisäksi oudot aatteet ja individualismi onnistuvat hajottamaan perhettä sisältä käsin. Sekä suomalaiset että virolaiset vastaajat näyttävät jakavan käsityksen individualismin vahvuudesta perhe- ja sukulaisuussuhteiden romuttajana. Sen mukaan yksilökeskeisyys lisääntyy lisääntymistään, murentaa perhe- ja sukuyhteisöllisyyttä ja voimistaa kuilua sukupolvien välillä. Kuitenkin vain virolaisilla oli huoli perinteellisen perhemallin, liiallisen tasa-arvon ja sukupuolineutraaliuden haitallisuudesta perhe-elämälle. Suomalaiset taas keksivät uudenlaisia perhemuodostelmia:

Perheen määritelmä on muuttunut. Se ei enää tarkoita biologisilla siteillä toisiinsa kytköksissä olevia ihmisiä. Individualismi on ihanteena kasvanut entisestään, mikä on saanut aikaan sen, että perheiden (primaarisosialisaatiossa ”saatujen” perheiden) merkitys yksilön elämässä on pienentynyt. Ihmiset muodostavat uusia perheitä, jotka voivat koostua ystäväistä ja saman henkisistä ihmisistä. (N, 28 v, Aineisto 5, Suomi.)

Muut ihmissuhteet ja verkostot ovat korvanneet perheen ja suvun. Ihmiset kiinnittyvät toisiinsa enemmän yhteisten kiinnostuksen kohteiden ja arvojen mukaan kuin verisiteiden. (N, 23 v, Aineisto 5, Suomi.)

Uusliberalismiin liittyvä individualismin tendenssi pitää sisällään hyvin heterogeenisiä aineksia. Sillä voidaan tarkoittaa taloudellista ahneutta ja markkinoiden egoismia, jälkimodernin valinnanvapauden luomaa tyhjyyttä sekä nuorten että vanhemman ikäpolven halua erottautua ja itsenäistyä:

Individualismin ideologiaan kuuluu myös se, että mihinkään ei tulisi tyytyä vaan etsiä aina jotain uudempaa, euforisempaa, täydellisempää. Ongelmia ja tylsistymistä ei haluta kohdata ja käsitellä. Samalla pahoinvointi ja ihmisten tyhjyyden tunne ovat kasvaneet mutta kaikki vaikuttavat avuttomilta asian suhteen. (N, 27 v, Aineisto 2, Viro.)

Hedonismi ja yksilökeskeisyys ovat lisääntyneet. Tavanomaista on sekä vanhemman että myös keski-ikäisen sukupolven halu elää hetkessä, matkustaa ja nautiskella elämästä sen sijaan että keskittyisi vaikeaan ja kiittämättömään kasvatustyöhön (pikku-)lasten ja nuorten parissa. (N, 44 v, Aineisto 1, Viro.)

Vaikka individualismin ja teknologian uhka yksityisyydelle ja perheen intiimiydelle onkin aineistossa laajasti jaettu käsitys, on huomattava, että yksityisyydellä on erilainen merkitys

tutkituissa maissa. Ainakin Pirkko-Liisa Rauhala (2007, 282) väittää 2000-luvun alussa Virosta tekemiensä havaintojen perusteella, että lähisuhteiden, erityisesti perhesuhteiden ja naapurusten luottamusverkostot ovat niin vahvoja, ettei niitä voi verrata nyky-Suomeen. Virolaiset luottavat sukuun ja yksityisiin mutta yhteisöllisiin perheverkostoihinsa (myös Selg 2007, 226), koska he tuntevat epäluottamusta poliittiseen järjestelmään ja sosiaaliturvajärjestelmän toimivuuteen. Suomalaiset ovat puolestaan tottuneet luottamaan hyvinvointivaltiollisiin rakenteisiin ja palveluihin sekä politiikkaan. Suomalaiset näyttävät vastaustenkin perusteella olevan myös individualistisempia kuin virolaiset.

Yksityisyyden, perhekäsitysten ja riskitietoisuuden eroja voisi selittää myös muutoksen nopeus, joka on turvattomuutta aiheuttava tekijä. Herwig Reiter (2012, 35–37) kuvailee termeillä kulttuurinen trauma, vieraantumisen, elämäkerrallinen epävarmuus sitä jälkisolialistista mielenmaisemaa ja sukupolvitietoisuutta, jossa Baltian maiden nuoret aikuiset elävät. He ovat aikuistuneet mullistusten aikana, mutta heidän on vaikea löytää työtä, omaa paikkaansa sekä sukupolvien välistä jatkuvuutta (ks. Sippola 2017).

Mahdollisesti reaktiona muutosvauhtiin, epävarmuuteen ja väestökriisiin, ikään kuin turvallisuustakuuna, virolaiset vastaajat korostavat ns. klassisen tai perinteisen ydinperhemallin tärkeyttä perheiden hyvinvoinnin takaajana. He eivät jaa pohjoismaiseen hyvinvointimalliin liittyvää tasa-arvon, jaetun vanhemmuuden ja naisystävällisyyden ihannetta (vrt. Anttonen 1994), vaikka virolaiset naiset ovat laajasti palkkatyössä mukana (ks. Hyvönen 2007). Monia heitä huolestuttaa ”tasa-arvoideologiasta” johtuva sukupuolineutraaliuden lisääntyminen. Perheissä ei ole isää, vaan saattaa olla kaksi äitiä. Tytöt eivät saa olla tyttöjä ja pojat poikia. Kaikkiin näihin huolenaiheisiin sidotaan myös maininta vanhemmasta sukupolvesta, joka huolestuneena seuraa tilannetta, eikä kohta enää tunnista nuorempaa sukupolvea. Suomalaisissa vastauksissa ei ole ollenkaan tällaista huolta, vaan niissä enemmänkin leikitellään perheen käsitteellä. Perheen käsitettä puretaan ja uskotaan, että lisääntyvä vuorovaikutus muiden kulttuurien kanssa luo uudenlaista perhe-elämää ja sukuyhteisöllisyyttä.

Turvattomuuden ulottuvuudet

Artikkelissa tarkasteltiin turvattomuutta ja turvallisuushkia perheen ja sukulaisuuden kautta, ei valtiollisena asiana, mikä on seurausta kirjoittamiseen virittäneistä kehyskertomuksista ja niissä tarjotuista tulkinta-aineista. Turvattomuus-termiä ei suoranaisesti tarjottu kirjoituskutsussa, vaan se nousi vastauksista spontaanisti esiin. Perheeseen kohdistuneita turvallisuushkia ja riskejä tarkasteltiin opiskelijoiden eläytymiskertomuksiin perustuen kolmella eri tasolla: globaalilla, kansallisella ja yksityisellä tasolla. Artikkelin ei vastaa kysymykseen, kuinka turvalliseksi tai turvattomaksi tutkimukseen osallistuneet suomalaiset ja virolaiset opiskelijat tuntevat olonsa. Pauli Niemelä ja Anja-Riitta Lahikainen (2000, 10) kiinnittävät huomiota turvallisuuden ja turvattomuuden monimutkaiseen rakentumiseen läheisten ja etäisten asioiden suhteen. Globaalit asiat, vaikka ne olisivat kunnossa, eivät kykene luomaan turvallisuutta, mutta ne vähentävät kyllä turvattomuutta. Esimerkiksi globaalit ympäristöasiat voivat huolestuttaa ihmisiä, mutta positiivisen turvallisuuden tunteen he saavat ihmissuhteista ja turvatuista välittömistä elämisen ehdoista. Ulkoinen turvallisuus ei myöskään aina takaa pelon tai uhan tunteen poissaoloa. Tässäkin artikkelissa koetuista ja kerrotuista turvallisuushista ja riskien hallinnasta muodostui monimutkainen kokonaisuus.

Artikkeli ei myöskään vastaa kysymykseen, kumpi maa on turvallisempi/turvattomampi. Kahden erilaisen maan tarkka vertailu on vaikeaa, eikä artikkelissa siihen pyrittykään. Poik-

kikulttuurinen vertailuote merkitsee perheen lähitulevaisuuden tarkastelua ja turvattomuuden hallintaa kahden erilaisen maan kontekstissa. Vastaukset heijastelevat sekä rakenteellisia tekijöitä, kuten hyvinvoinnin järjestämisen tapaa, että julkisuudessa politisoituja ja keskustelua herättäneitä teemoja kummassakin maassa. Vastaukset eivät kuitenkaan ole todellisuuden suoraa heijastusta, eikä niistä voi päätellä perheen faktuaalisia riskitilanteita tai turvattomuutta.

Perheen merkitykset virolaisten ja suomalaisten kokemissa turvallisuusuhkissa jäsenyivät pääosin samantyyppisesti. Eroavuuksia oli esiin nostetuissa teemoissa (ks. Taulukko 1) ja niiden sävyeroissa. Oppiala saattoi merkitä enemmän kuin maakonteksti siinä, mitä teemoja nostettiin esiin. Sukupuolieroja ei ollut havaittavissa, paitsi joidenkin miesvastaajien tavassa kirjoittaa oikeaoppinen dystopia, jossa perhe tuhoutuu täysin. Perhepolitiikan merkitystä tarjottiin kevyesti jo annetuissa kehyskertomuksissa, joissa kerrotaan ”perhepolitiikan konferenssissa” tehdyistä havainnoista. Perhepolitiikan ideaan tarttuivat erityisesti kulttuuri- ja yhteiskuntatieteiden sekä sosiaalityön opiskelijat molemmissa maissa. Ympäristöriskiä ei paljoakaan nostettu esiin. Tunteenomaista tai dystooppista huolta ilmastonmuutoksesta ei ilmaistu.

Moderni riskitietoisuus, jossa varaudutaan tulevaisuuteen ennakoimalla ja hallinnoimalla perhe-elämän laatuun liittyviä riskejä ja jossa kansalaiset ovat itsereflektiivisiä (Helen 2016; Culpitt 1999), näkyi aineistossa erityisesti perhepoliittisina valmiuksina kansallisella tasolla. Perhepolitiikan uskottiin tekevän ihmeitä koettujen riskien hallitsemiseksi ja normalisoivan niitä. Sävy oli varsin optimistinen. Erityisesti virolaisissa vastauksissa perhepolitiikan uskottiin korjaavan teiniäitiyteen, köyhyyteen, yksinhuoltajuuteen ja sukupuolen moninaistumiseen liittyviä perhe-elämän uhkia ja riskejä. Suomalaisissa vastauksissa ennakoitiin eniten ongelmaksi koetun vanhustenhuollon kysymyksiä. Perheen yksityisyyden tasolla tunnettu huoli perhe-elämän laadun heikkenemisestä muistutti eniten bekkiläistä riskiyhteiskuntateesiä, jolloin teknologian ja lisääntyvän individualismin pelättiin ”saastuttavan” (Culpitt 1999) perhe-elämää tulevaisuudessa.

Huomionarvoista oli nostalginen perheen paluun teema turvattomiksi koetuissa olosuhteissa. Kun perhe oli turvattomien olosuhteiden uhri, syntyvyys laski, väestö tuhoutui ja suhteet katkesivat, mutta näin ei käynyt usein. Useimmiten perhe nähtiin arvovalintana tai selviytymisstrategiana, jolloin ihmiset löysivät toisensa ja turvautuivat toisiinsa kriisin sattuessa. Näin oli erityisesti globaalien tason kuvauksissa. Kuvitelluissa kriiseissä perhe ja sukulaisuussuhteet näyttäytyivät Feeniks-lintuna, joka ikään kuin nousee tuhkasta (vrt. Forsberg & Nätkin 2016), vastarinnan muotona tai ”todellisena elämänä”, johon on syytä palata. Aineistossa perhenostalgia oli yleisempää kuin rousseaulainen utopia lähiyhteisöstä (vrt. Lahtinen 2017). Perheen paluu oli siis paljolti reaktiivinen valinta. Koskelan (2009, 71) mielestä nostalgia liittyy yliviritettyyn riskitietoisuuteen ja ns. pelon kulttuuriin.

Kummankin maan vastaajat peilasivat tulevaisuudenvisioitaan myös oman maansa historiaan ja julkisuudessa politisoituihin kysymyksiin. Virolainen visio omavaraistaloudesta ja kolmen sukupolven yhteiselosta maalla muistuttaa Leppimanin (2010, 25) mukaan tapaa, jolla neuvostoyhteiskunnassa elettiin. Jos tunnetaan epäluottamusta politiikkaan ja järjestelmään (Rauhala 2007, 282), yksityiset perhe- ja sukulaisuusverkostot korostuvat.

Pikkulapsiperhe ja laajemmat sukupolvisuhteet ovat perhesuhteiden kaksi eri ulottuvuutta, mikä näkyi vastauksissa. Perhepolitiikka keskittyy Suomessa pikkulapsiperheeseen ja vanhuksista puhutaan erikseen hoivaongelmana. Virolaisissa vastauksissa kytketään isovanhemmat enemmän pikkulapsiperheen arkeen. Viro näyttäytyy perhekeskeisempänä kuin Suomi. Virolaisille oikeanlainen perhe on turvallisuustakuu, suomalaisille sellainen puolestaan on oikeanlainen hyvinvointivaltio.

Viitteet

1 Kirjoituskutsut viroksi:

1. Kirjutamisülesanne: Kujuta ette, et on aasta 2040 ja et toona korraldatakse suur rahvusvaheline pere poliitika kongress Tallinnas. Seal tõdetakse, et peaaegu kõikides arenenud tööstusmaades on lugupidamine paarissuhtest, perekonnast ja suguvõsast tõusunud. Võrreldes tänase olukorraga on eri põlvkondade vaheline suhtlemine tihenunud ja perekondade heaolu kasvanud. Mõttele välja millest see võiks tuleneda. Mis on toimunud siin ilmas läinud 23 aasta jooksul?
2. Kirjutamisülesanne: Kujuta ette, et on aasta 2040 ja et toona korraldatakse suur rahvusvaheline pere poliitika kongress Tallinnas. Seal tõdetakse, et peaaegu kõikides arenenud tööstusmaades on lugupidamine paarissuhtest, perekonnast ja suguvõsast kokku varisenud. Võrreldes tänase olukorraga on eri põlvkondade vaheline suhtlemine vähenenud ja perekondade probleemid lisa-
nenud. Mõttele välja millest see võiks tuleneda. Mis on toimunud siin ilmas läinud 23 aasta jooksul?
- 2 Virolaisten opiskelijoiden kirjoitukset on suomentanut Carita Granat.
- 3 Saman tyyppiset sukupolvisuhteet olivat vallalla Neuvostoliitossa ja nykyisin Venäjällä (ks. Rotkirch 2000).
- 4 Esimerkiksi Markku Sippolan mukaan (2017, 456) Virossa oli vuonna 2009 eniten huumeidenkäyttäjien HIV-infektioita EU:ssa.
- 5 Anu Leppimäen tutkimus on hyväksytty suomenkielisenä väitöskirjana Lapin yliopistossa, mistä ”syrjäytymis”-termin käyttö väitöskirjassa johtunee. Yleensä Virossa puhutaan mieluummin köyhyydestä kuin syrjäytymisestä ongelmana. Tutkimus oli käynnissä olevan perheleiritoiminnan ideointi- ja kokeiluvaihetta.

Lähteet

- Anttonen, Anneli (1994) Hyvinvointivaltion naisystävälliset kasvot. – *Naisten hyvinvointivaltio*. Toim. Anneli Anttonen, Lea Henriksson & Ritva Nätkin. Tampere: Vastapaino, 211-226
- Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma (2000) *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa*. Tampere: Vastapaino
- Beck, Ulrich (1992) *Riskiyhteiskunnan vastamyrryt*. Tampere: Vastapaino
- Coffey, Amanda Jane & Atkinson, Paul A. (1996) *Making Sense of Qualitative Data. Complementary Research Strategies*. London: SAGE Publications Inc.
- Culpitt, Ian (1999) *Social Policy & Risk*. London: SAGE Publications
- Eskola, Jari, Karayilan, Sanna, Kaski, Terhi, Lehtola, Tiina, Mäenpää, Tiina, Nishimura-Sahi, Oshie, Oede, Anu-Maarit., Rantanen, Mari, Saarinen, Sirkku, Toivonen, Päivi, Valtonen, Marianna & Wallin, Anna. (2017) Ohjeita ja kokemuksia menetelmästä kiinnostuneille. – *Eläytymismenetelmä 2017: perusteema ja 11 muunnelmaa*. Toim. Jari Eskola, Tiina Mäenpää & Anna Wallin. Tampere: Tampere University Press, 266–293, <http://tampub.uta.fi/handle/10024/102485>
- Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (2016) Families in the Future: The Stories of Finnish students. *Journal of Comparative Family Studies*. Special Issue: Reshaping Families in Northern Europe. Volume XLVII, Winter, Number 1, 27–44
- Gordon, Tuula & Lahelma, Elina (2004) Vertaileva ja poikkikulttuurinen tutkimus. – *Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia*. Toim. Risto Alapuro & Ilkka Arminen. Helsinki: WSOY, 97–110
- Grönholm, Pertti (2011) Historia Viron valtiojohdon retoriikassa. *Idäntutkimus*, 18 (3), 35–45. http://www.helsinki.fi/idantutkimus/arkisto/2011_3/it_3_2011_gronholm.pdf
- Harrikari, Timo (2011) Lasten, nuorten ja lapsiperheiden pahoinvointi eduskuntaesitysten valossa vuosina 1970-2006. – *Lapsen, nuoret ja muuttuva hallinta*. Toim. Mirja Satka, Leena Alanen, Timo Harrikari & Elina Pekkarinen. Tampere: Vastapaino, 319–349

- Helén, Ilpo (2016) *Elämän politiikat. Yhteiskuntatutkimus Foucault'n jälkeen*. Helsinki: Tutkijaliitto
- Kunnas, Kaja (2018): ”Viro sai syntyvyyden nousuun”, *Helsingin Sanomat* 1.12.2018, Ulkomaat B, 1-3
- Hyvönen, Heli (2009) *Lähellä, mutta niin kaukana. Tutkimus naisten muuttoliikkeestä Suomen ja uudelleen itsenäistyneen Viron välillä*. Helsinki: Väestöliitto, Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D/51/2009, <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/23343/lahellam.pdf?...2>
- Kasekamp, Andreas (2010) *Baltian historia*. Tampere: Vastapaino.
- SIB Estonia (2019), Social Insurance Board, Republic of Estonia: Kinds of Family Allowances: Child allowance + Allowance for a family with many children – *Sotsiaalkindlustusamet.ee* <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/en/family-and-child-protection/kinds-family-allowances> (luettu 23.9.2019)
- Koskela, Hille (2009) *Pelkokierre*. Helsinki: Gaudeamus
- James, Edward (2003) Utopias and anti-utopias. – *The Cambridge Companion to Science Fiction*. Toim. Edward James & Farah Mendleson. Cambridge: Cambridge University Press, 219–229
- Julkunen, Raija (2001) *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Tampere: Vastapaino
- Julkunen, Raija (2017) *Muuttuvat hyvinvointivaltiot: eurooppalaiset hyvinvointivaltiot reformoitavina*. Jyväskylä: SoPhi, <https://www.jyu.fi/hytk/fi/laitokset/yfi/tutkimus/sophi/126-150/sophi137>
- Kraav, Inger & Lahikainen, Anja-Riitta (2000) Perheen turva ja turvattomuus. – *Inhimillinen turvallisuus*. Toim. Pauli Niemelä & Anja-Riitta Lahikainen. Tampere: Vastapaino, 91–118.
- Lahtinen, Mikko (2017) Utopiat ja niiden vastakuvat. *Futura* 36 (2017): 1, 5–13, <http://www.doria.fi/handle/10024/142546>
- Lauristin, Marju & Heidmets, Mati (2002) (eds.) *The Challenge of the Russian Minority. Emerging Multicultural Democracy in Estonia*. Tartu: Tartu University Press.
- Lauristin, Marju & Vihalemm, Peeter (2002) The Transformation of Estonian Society and Media: 1987–2001. – *Baltic Media in Transition*. Toim. Peeter Vihalem. Tartu: Tartu University Press, 17–63.
- Lehtisaari, Katja & Kaasik-Krogerus, Sigrid (2018) Viro 100: Kaiken takana oli Nokia. – *Politiikasta. Tutkimuksesta ajankohtaisesti ja ajattomasti*, 19.2.2018, <https://politiikasta.fi/viro-100-kaiken-takana-oli-nokia/>
- Leppiman, Anu (2010) *Arjen elämyksiä: leiri- ja elämispohjainen Arkipäivät-perhepalvelu sosiaalisen kokemuksen tuottajana*. Rovaniemi: Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 53, <https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/61753>
- Mannheim, Karl (1952) The Problem of Generations. – *Essays on the Sociology of Knowledge*. Toim. Karl Mannheim. London: Routledge, 276–322.
- Neittaanmäki & Lehto (2018) Tekoäly muuttaa suomalaista yhteiskuntaa. *Tiedepolitiikka* 1/2018, 45–54.
- Niemelä, Pauli & Lahikainen, Anja-Riitta (2000) Johdanto. – *Inhimillinen turvallisuus*. Toim. Pauli Niemelä & Anja-Riitta Lahikainen. Tampere: Vastapaino, 9–17.
- Niemelä, Pauli (2000) Turvallisuuden käsite ja tarkastelukehikko. – *Inhimillinen turvallisuus*. Toim. Pauli Niemelä & Anja-Riitta Lahikainen. Tampere: Vastapaino, 21–37.
- Nätkin, Ritva (2002) Hyvinvointia perheille – väestöpolitiikka ja naisten toimijuus. – *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Toim. Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen. Tampere: Vastapaino, 176–194.
- Nätkin, Ritva & Vuori, Jaana (2007) Perhetyön tieto ja kritiikki. Johdanto perhetyön muuttuvaan kenttään. – *Perhetyön tieto*. Toim. Jaana Vuori & Ritva Nätkin. Tampere: Vastapaino, 7–38.
- Rauhala, Pirkko-Liisa (2002) Havaintoja Suomen ja Viron sillalta. *Yhteiskuntapolitiikka –YP*, 67 (2002):5, 430–444, <https://www.julkari.fi/handle/10024/101084>
- Rauhala, Pirkko-Liisa (2007) Virosta. *Yhteiskuntapolitiikka –YP*, 72 (2007): 3, 272–294, <http://www.julkari.fi/handle/10024/100640>
- Reiter, Herwig (2012) On Biographical Alienation. *Zeitschrift für Soziologie*, Jg. 41, Heft 1, Februar 2012, 24–40, <http://hdl.handle.net/1814/23515>
- Ronkainen, S. & Ylijoki, O-H. (1988) Perhe vuonna 2000 – pakko ja mahdollisuus. Yhteiskuntatieteen opiskelijoiden käsityksiä perheen asemasta. *Sosiaalinen Aikakauskirja*, 1988/2, 26–32.
- Rotkirch, Anna (2000) *The man question: loves and lives in late 20th century Russia*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta, Yhteiskuntapolitiikan laitos.
- Sandberg, Otso (2015) *Hallittu syrjäytyminen. Miten syrjäytymisestä muodostui lähes jokaiseen meistä ulottuva riski?* Tampere: TUP, <https://tampub.uta.fi/bitstream/hand->

le/10024/96542/978-951-44-9677-6.pdf?sequence=1

- Satka, Mirja (2011) Varhainen puuttuminen lapsuuden ja nuoruuden riskien hallinnoimisena. – *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta*. Toim. Mirja Satka, Leena Alanen, Timo Harrikari & Elina Pekkarinen. Tampere: Vastapaino, 61–94.
- Selg, Marju (2007) Viron sosiaalityö ja kysymys perheen yksityisyydestä. – *Perhetyön tieto*. Toim. Jaana Vuori & Ritva Nätkin. Tampere: Vastapaino, 224–246.
- Seljamäe E. (2016) Silencing and Amplifying Ethnicity in Estonia, *Ethnologia Europaea*. 46(2). <https://doi.org/10.16995/ee.1186>
- Sippola, Markku (2017) The Awkward Choices Facing the Baltic Worker: Exit or Loyalty. *Journal of Baltic Studies*, 44:4, 451–473. <https://doi.org/10.1080/01629778.2013.779059>
- Soikkeli, Markku (2015) *Tieteiskirjallisuuden käsikirja*. Helsinki: Avain, BTJ Finland Oy.
- Statistics Estonia (2019) The population of Estonia increased last year, <https://www.stat.ee/news-release-2019-007>
- Vornanen, Riitta (2000) Teknologiset riskit ja turvallisuus. – *Inhimillinen turvallisuus*. Toim. Pauli Niemelä & Anja-Riitta Lahikainen. Tampere: Vastapaino, 321–344.
- Yesilova, Katja (2007) Perheen puolesta. Perhekasvatus Suomessa 1970–1990-luvuilla. – *Perhetyön tieto*. Toim. Jaana Vuori & Ritva Nätkin. Tampere: Vastapaino, 39–64.

Kaksoiskansalaisuuden turvallistaminen ja Suomen venäjänkieliset

Maailmanpolitiikan kehityskulkujen vaikutukset kohdistuvat Suomen venäjänkieliseen väestöön yhtäaikaisesti sekä Suomen että Venäjän valtiovallan toimien kautta. Tässä artikkelissa tarkastelemme kuinka Suomen ja Venäjän valtioiden poliittinen diskurssi turvallistaa Suomen venäjänkielistä väestöä heidän ulkomaansidonnaisuuksiensa kautta. Aiheessa yhdistyvät kansalaisuuden normien, transnationaalisuuden ja turvallisuuspolitiikan kysymykset. Venäjällä koko 2000-luvun jatkunut diskursiivinen ja juridinen kehitys kuvaa epäluottamusta ulkomaita ja niihin suhteessa olevia kansalaisia kohtaan, mutta samalla valtio on aktiivisesti rakentanut Venäjälle lojaalisuutta vaativaa diasporapolitiikkaa. Suomessa eduskunta on vuosina 2017 ja 2019 kiristänyt kaksoiskansalaisten pääsyä valtion virkoihin, mihin johtaneita prosesseja tarkastelemme aloitetta ajaneen puolustusministerin blogikirjoitusten ja niissä viitattujen dokumenttien kautta. Havainnollistamme, kuinka ihmisten ulkomaansidonnaisuuksien turvallistaminen avaa laajoja mahdollisuuksia perusoikeuksiin puuttuviin toimenpiteisiin.

Teemu Oivo &
Olga Davydova-Minguet

Voimakas muutos ulko- ja turvallisuuspolitiikan toimiympäristössä jatkuu niin Suomen lähialueilla kuin maailmanlaajuisesti, mikä lisää Suomen kansalliseen turvallisuuteen liittyviä uhkakuvia ja tekee niistä samalla myös arvaamattomia. Puolustusministeriö on 1.2.2017 puolustusministeri Jussi Niinistön päätöksellä asettanut lainsäädäntöhankkeen puolustusvoimista annetun lain ja Maanpuolustuskorkeakoulusta annetun lain muuttamiseksi siten, että puolustusvoimien sotilasvirkoihin voitaisiin jatkossa pääsääntöisesti

nimittää vain sellaisia henkilöitä, joilla on ainoastaan Suomen kansalaisuus. (EDK-2017-AK-107711.)

Venäjän maahanmuuttovirasto on langettanut sakot noin 43 000 Venäjän kansalaiselle, jotka eivät ehtineet ajoissa ilmoittamaan virastolle toisesta kansalaisuudestaan. He joutuvat maksamaan sakot 500:sta tuhanteen ruplaan. Rikossyytteiden nostamisesta ei tiedoteta. (Meduza.io 2014.)

Vuosina 2013–2014 alkanut Ukrainan kriisi ja sitä seurannut geopoliittinen kehitys on vaikuttanut suoraan myös Suomen venäjänkieliseen väestöön. Niin Suomen kuin Venäjän suunnalta heihin kohdistuu monenlaisia epäluuloja ja paineita, jotka liittyvät heidän kaksoiskansalaisuuteensa ja laajemmin ottaen heidän monipaikkaiseen ja ylirajaiseen elämäntapaansa ja kuulumiseensa (Davydova 2009; Varjonen et al. 2013; Kananen et al. 2018; Oivo et al. 2019). Henkilöitä, joilla oli Suomen ja Venäjän kansalaisuus, oli Suomessa vuoden 2017 lopussa 30 088, mikä on lähes neljä kertaa enemmän kuin toiseksi suurin ryhmä, Ruotsin kansalaiset (SVT 2018). Ulkomaansidonnaisuudet ja Venäjän maanmiespolitiikka laajentavat aiheen käsittämään myös laajemmin Suomessa asuvia venäjänkielisiä, joita oli vuoden 2018 lopussa 77 177 (SVT 2019; Lähteenmäki 2015). Tämä monimuotoinen joukko sisältää paitsi Venäjältä, myös useista entisen Neuvostoliiton eri maista muuttaneita sekä Suomessa syntyneitä ihmisiä. Valtiokeskeisen turvallisuusajattelun paluu on ajanut transnationaaleja ryhmiä – tässä tilanteessa Suomen venäjänkielisiä – ikään kuin ”puun ja kuoren väliin” viime vuosien poliittisessa ja lainsäädännöllisessä kehityksessä (ks. Oivo et al. 2019).

Vaikka Venäjän kansalaisten osuus on selvästi alle puolet Suomen kaksoiskansalaisista, ovat he erityisesti profiloituneet kaksoiskansalaisuuskysymystä käsittelevässä julkisessa keskustelussa (Oivo 2018). Venäjällä puolestaan 2000-luvun lainsäädännön muutokset perustuiivat ajatukseen toisten kansalaisuuksien vaarallisuudesta, ei pelkästään turvallisuusalalla vaan laajemminkin, muun muassa valtionhallinnossa, lainsäädännössä ja mediassa. Ulkomailla asuvat tai ulkomaihin suhteita omaavat Venäjän kansalaiset on esitetty ainakin potentiaalisesti epälojaaleina.

Tässä artikkelissa tuomme yhteen Suomen venäjänkielisen väestön perspektiivistä tarkasteltuna keskeiset Venäjällä ja Suomessa tapahtuneet prosessit, jotka ovat lisänneet heidän asemansa epävarmuutta ja turvattomuutta (Oivo et al. 2019). Pureudumme (kaksois)kansalaisuuden sekä yleisemmin ylirajaisien elämäntapojen ja siteiden merkityksen ymmärryksen muutokseen Suomessa ja Venäjällä. Ensin tuomme esille ajatteluumme ohjaavaa teoreettista keskustelua monikansalaisuuden ja turvallisuuden välisestä kytköksestä. Keskeiseksi tarkastelukulmaksemme olemme valinneet turvallistamisen näkökulman. Venäjän lainsäädännön kehityksen esittelemme lähinnä taustatiedoksi. Artikkelin keskeisenä teemana käsittelemme sitä, kuinka käsitykset Venäjästä ja sen kansalaisista näkyvät ja millaisiksi ne rakentuvat Suomen lainsäädäntöuudistuksen avainhenkilön, puolustusministeri Jussi Niinistön blogikirjoituksissa sekä niihin liittyvissä asiakirja- ja uutislähteissä. Tuomalla Venäjän lainsäädäntömuutoksia tämän analyysin taustaksi pyrimme ymmärtämään, mitkä rakenteelliset tekijät vaikuttavat venäjänkielisten tuntemukseen “puun ja kuoren välissä” olemisesta, josta he itse keskustelivat omaehtoisessa mediatoiminnassaan (Oivo et al. 2019). Vaikka Suomen laki ei rajoita kansalaisuuksien määrää kahteen (ja Venäjän laki ei tunnusta kaksoiskansalaisuutta paitsi silloin, kun se perustuu valtioiden kahdenkeskisiin sopimuksiin), viittaamme tässä artikkelissa monikansalaisuuteen kaksoiskansalaisuutena yleisimmin käytetyn termivalinnan mukaisesti.

Artikkelimme kiinnittyy kriittiseen turvallisuuspoliittiseen keskusteluun, joka kyseenalaistaa perinteistä valtiokeskeistä turvallisuuskäsitystä.

Kansalaisuus ja turvallisuus

Moderni kansalaisuuskäsitys perustuu westfalenilaiseen kansallisvaltioon, missä valtiovallan legitimiisyys tulee sen kansalaisilta (kansanvalta). Yksilön ja valtion välisiä oikeuksia ja velvollisuuksia määrittävän juridisen siteen lisäksi kansalaisuuteen voi sisältyä merkittäviä kuulumisen ja identifioitumisen ulottuvuuksia, joihin yhteiskuntatieteellinen kansalaisuustutkimus on kohdistunut. Kansalaisuuspolitiikka käsittelee toivotun tai aitona pidetyn yksilön ja valtion välisen siteen määrittelyä ja tunnistamista. (Faist 2007; Bauböck 2019.) Normatiivisen, niin sanotusti ”kunnon kansalaisen” käsitteen on myös katsottu heijastavan ihanneyhteiskuntien jäsenten mallia (Mouffe 1988). Varsinkin toisen maailmansodan jälkeinen kansalaisuusteoretisointi sitoo sen myös hyvinvointivaltioon. T.H. Marshallin (1950) klassisen näkemyksen mukaan liberaali kansalaisuus sisältää kolme elementtiä: yksilölliset (taloudelliset) vapausoikeudet, poliittiset ja sosiaaliset oikeudet. Se on statuksenomainen ja tähtää kansalaisten tasa-arvoon. Vaikka sosiaaliset oikeudet eivät palaudukaan tyhjentävästi hyvinvointivaltioon, se on nähtävä tärkeänä välineenä niiden saavuttamiseksi. Tämä näkemys kansalaisuudesta sitoo sen myös demokraattiseen yhteiskuntajärjestykseen ja kapitalistiseen talouteen (ks. myös Kokkonen 2016).

Erityisesti 1900-luvun loppupuolella yleismaailmalliset normit, kuten kapitalismi, kansainvälinen oikeus ja ihmisoikeudet, ovat haastaneet westfalenilaisen valtion suvereniteetin korostaen yksilön oikeuksia kansalaisoikeuksien sijaan. Vaikka tämän seurauksena kaksoiskansalaisuuden vastustus on vähentynyt useissa maissa, vaihtelee siihen suhtautuminen edelleen maailmanlaajuisesti paljon. (Benhabib & Post 2006; Faist 2007.) Arvojen ja yleismaailmallisen kehityssuunnan lisäksi myös naapurivaltioiden käytännöt vaikuttavat valtioiden kansalaisuuspolitiikkaan (Vink et al. 2019).

Jopa Euroopan unionissa, jossa ylikansallista EU-kansalaisuutta on kehitetty poliittisten ja tilallisten oikeuksien tasolla, westfalenilaisen suvereniteetin ytimessä oleva *domaine reserve* -oikeus määritellä jäsenyyskriteerejä on pysynyt valtiovallan ytimessä (Bauböck 2019, 6). EU-maat soveltavat kansalaisuuden myöntämisen (ja menettämisen) kriteereinä erilaisia painotuksia, kuten ihmisen syntymävaltioon perustuvaa *jus soli* ja vanhempiin perustuvaa *jus sanguinis* -periaatteita, joita täydennetään erilaisilla mahdollisuuksilla hankkia kansalaisuus (kansalaistaminen). Unionilla ei myöskään ole yhtenäistä linjaa kaksoiskansalaisuuden suhteen, vaikka sen sallimista kannustetaan unionin yleisissä periaatelinjauksissa. (Mentzelopoulou & Dumbrava 2018.)

Harva nykyvaltio määrittelee kansalaisuutensa etnisyyden perusteella. Sen merkityksellisyys näkyy kuitenkin edelleen kansalaistamis-, maahanmuutto- ja diasporapolitiikoissa. Muun muassa paluumuuttomenettelyn laajentaminen sellaisiin entisen Neuvostoliiton kansalaisiin, joilla on suomalaiset sukujuuret, on muodostanut ”etu oikeutetun” väylän muuttaa Suomeen. Samalla se on vahvistanut käsitystä suomalaisuudesta periytyvänä etnis-kulttuurisena ominaisuutena, eikä niinkään kansalaisuuden kautta muodostuvana jäsenyytenä. (ks. Lepola 2000; Davydova 2009.) Suomessa vuonna 2003 voimaan tulleen usean kansalaisuuden sallivan lainsäädännön syntymisen taustalla vaikuttivat pyrkimykset vankistaa yhteyksiä ulkosuomalaisiin ja saada heitä muuttamaan ”takaisin kotimaahansa” sukupolvienkin takaa (Ronkainen 2009, 16; LA 18011999 vp).

Ylirajaisiin populaatioihin ja sitä kautta myös kaksoiskansalaisuuspolitiikkaan ovat Itä- ja Keski-Euroopassa vaikuttaneet suhteessa enemmän valtioiden rajojen muutokset verrattuna Länsi-Euroopassa korostuvaan muuttoliikkeeseen. Vastaavasti, siinä missä Länsi-Euroopassa kaksoiskansalaisuuspolitiikkaa on kannatettu tarkoituksenmukaisesti haastettaessa westfalenilaisen suvereniteetin valtaa ja kansallisvaltioajattelua, on Itä-Euroopassa kaksoiskansalaisuutta suosiva politiikka ollut usein päinvastoin lähtökohdiltaan kansallismielistä. Historian rajamuutokset saattavat tuoda revisionistisen elementin ”historiallisen kotimaan” kansalaisuuspolitiikalle. Kaksoiskansalaisten asuinvaltiossa tämä taas voi kääntyä itsemääräämisoikeuteen ja rajojen koskemattomuuteen liittyväksi turvallisuuskysymykseksi. Näitä kysymyksiä on tutkittu muun muassa Unkarin, Romanian ja Moldovan (esim. Bauböck 2007) sekä Baltian maiden näkökulmista (esim. Skulte-Ouais 2015).

Territoriaalisten rajojen lisäksi kansallisen identiteetin turvallisuusmääritelmiin liittyy myös sosiaalinen erotus: se, mitä ”meidän” tulisi pelätä on riippuvainen siitä, mitä ”me” olemme (Campbell 1998, 73). Sikäli kun turvallisuuden problematisoinnin esitetään riippuvan kansallisvaltion enemmistöksi määrittelyä ”meistä”, on vähemmistöt sidottu yhteiskunnallisen turvallisuuden ongelmaksi ja heidän etunsa nollasummapelisuhteeseen enemmistön kansanvallan ja kansallisen turvallisuuden kanssa (Kinnvall 2004, 763). Erityisesti kansallisia vähemmistöjä, joiden lähtö- tai sukulaisvaltiota pidetään vihollisvaltiona tai jotka asuvat lähellä ”kansallisvaltionsa” vastaista rajaa, on historian saatossa kohdeltu usein ”viidensinä kolonnoina” (Triadafilopoulos 2007, 31).

Kaksoiskansalaisuuspolitiikka liittyy siis kysymyksiin valtion rajoista, (kansan)vallasta ja ylirajaisien yhteisöjen suhteesta kansallisiin identiteetteihin. Myra Waterburyn (2010) mukaan valtion rajojen ulkopuoliset populaatiot on alettu diskursiivisen muutoksen myötä nähdä valtion eliittien perspektiivistä kulttuurisena, materiaalisena ja poliittisena vahvuutena. Tämän seurauksena useat valtiot ovat alkaneet harjoittaa diasporapolitiikkoja, jotka diskursiivisesti ja käytännöllisesti tuottavat ”diasporaa” ja käsitystä kansakunnasta, joka on valtion maantieteellistä territoriaa laajempi. Yli puolet nykymaailman valtioista harjoittaaakin diasporapolitiikkaa (Délano Alonso & Mylonas 2019). Diasporapolitiikkojen avulla luodaan mielikuvia väestöistä, joilla on ”luontaista” lojaalisuutta ja yhteyttä ”emovaltioon”. Alan Gamlen (2006, 4–5) puhuikin diasporapolitiikoista ylirajaisen hallinnan muotona: ne tuottavat ja uusintavat ”kansalainen-suvereeni -suhdetta ekspatriaattien kanssa, ja sitä kautta hallinta muuttuu ylirajaiseksi”. Toki diasporapolitiikkojen eri muodot on syytä nähdä monitasoisen toimijuuden kenttänä: niitä eivät harjoita yksinomaan valtiot, vaan toimijoiden kirjo voi olla laaja, ja diasporiset väestöt reagoivat niihin eri tavoin (Délano Alonso & Mylonas 2019).

Turvallisuustutkimus on aina kehittynyt maailman muuttuvien olosuhteiden mukaan. Esimerkiksi rauhantutkimus, inhimillinen turvallisuus ja kriittinen turvallisuustutkimus ovat haastaneet ja pyrkineet laajentamaan perinteisiltä lähtökohdiltaan sotilaallista ja valtiokeskeistä (”kansallinen turvallisuus”, *raison d'état*) turvallisuustutkimusta (Buzan & Hansen 2009). Tarkastelemme Suomen venäjänkielisiin kohdistuvaa politiikkaa kööpenhaminalaisen koulukunnan käsitteellistämisen avulla. Turvallistaminen sitoutuu kansalliseen turvallisuusdiskurssiin, missä korostuvat valtion ylin toimivalta, uhkien ja vihollisten kohtaaminen (ja konstruointi) sekä poikkeustilan päätösvalta. Turvallistamisprosessissa keskustelun kohteena oleva asia esitetään turvallisuustermein ja erityisesti eksistentiaalisena uhkana, jolloin turvallistetun asian käsittely erotetaan tavanomaisista poliittisen päätöksenteon prosesseista. (Buzan & Hansen 2009, 213–214.) Käytämme turvallistamista tutkimuskäsitteenä tarkastellaksemme eri tavoin ja vaihtelevasti ilmentyviä vallankäytön tapoja. Juridisen

ja diskursiivisen aineiston tarkastelun avulla voidaan havainnoida sitä, mitä turvallisavalla vallankäytöllä tehdään mahdolliseksi. Sen tosiasiallisten vaikutusten tutkimus vaatii käytäntöihin ja ihmisten kokemuksiin perustuvaa aineistoa.

Asioiden ja ihmisten turvallisaminen voi olla ongelmallista ja jopa vaarallista sen kohteille (esim. Kinnvall 2004). Lisäksi se rajaa päätösvaltaa pienille piireille ja mahdollistaa vallan väärinkäytön, kun vallankäytön prosesseista karsitaan kyseenalaistamisen ja haastamisen mahdollisuus objektiiviseen pakkoon vedoten. Turvallisaminen on kuitenkin vakavien turvallisuuksien kohdalla hyväksyttävänä pidetty käytäntö. Tämän mukaisesti esimerkiksi Suomen kaksoiskansalaisuusksymyksen puolustusministeri Jussi Niinistö tunnusti olevan ongelmallinen perustuslain kannalta, mutta kansallisen turvallisouden takaamiseksi poikkeuksellisesti hyväksyttävä (Kuivaniemi 2018). Lakeja ajanut diskurssi ei ollut sikäli turvallisava, että puolustusministeri ei esittänyt uhkia poikkeuksellisen nopeaa lainsäädäntöjärjestystä vaativana akuuttina selviytymisksymyksenä (vrt. Buzan & Hansen 2009, 213–214), vaikka hän pyrkin saamaan rajoitukset voimaan jo vuoden 2018 alusta eikä vasta vuonna 2019 (EDK-2017-AK-107711). Niinistön blogitekstejä käsittelevässä artikkelin osassa keskityimme kritisoimaan lakialoitteisiin liittyvissä teksteissä esiintyvien turvallisamiskurssien näennäistä vääjäämättömyyttä sekä niiden vaikutuksia erityisesti Suomessa.

Venäjän tiukkeneva kanta ulkomaansidonnaisuuksiin

Rajatutkimuksessa on huomioitu, kuinka hallinnon mekanismien monipuolistuessa raja-yhteisöt ovat joutuneet yhä enemmän yhtä aikaa kahden suvereenin valtion hallinnon/-an alaiseksi (Longo 2018, 66). Tämä ei koske yksinomaan valtioiden raja-alueiden asukkaita, vaan esimerkiksi Suomi-Venäjä -kaksoiskansalaiset ovat olleet yhtäaikaaisesti kahden valtion hallinta- ja turvallisamisprosessien kohteena. Ulkomaansuhteita eli ulkomailla olevaa omaisuutta, ulkomaiden kansalaisuutta tai oleskelulupia on Venäjällä esitetty mahdollisena uhkana valtion turvallisuukselle koko 2000-luvun ajan. Samalla erinäisiä oikeuksia on rajoitettu yhä uusin säädöksin ulkomaan kansalaisilta sekä sellaisilta Venäjän kansalaisilta, joilla on myös toinen kansalaisuus. Tämä diskursiivinen ja lainsäädännöllinen kehitys ei suoranaisesti vaikuttanut valtaosaan Suomessa asuvista Venäjän (kaksois)kansalaisista, kunnes vuonna 2014 oli hyväksytty ulkomaan oleskelulupia ja kansalaisuuksia Venäjän valtiolle ilmoittamaan velvoittava laki. Näillä ulkomaansidonnaisuuksia turvallisavilla kehityskuluilla kuitenkin on ollut yleistä ulkomailla asuviin tai sinne muuttaviin kohdistuvaa epäluottamusta lietsova vaikutus.

Monikansalaisuus on neuvostoajan jälkeisellä Venäjällä ymmärretty ja sitä käsitelty liittyen Neuvostoliiton hajoamiseen, kansainvälisyyteen ja muuttoliikkeisiin (ks. Traummüller & Agarin 2015). Jos 1990-luvulla monikansalaisuuden voitiin nähdä edistävän maan kansainvälistymistä ja sen liittymistä globaaleihin muuttoliikkeisiin ja erityisesti talouteen, 2000-luvun kehitys tapahtui asteittaisessa ”Lännen” oletettujen uhkien rajoittamisen ilmapiiirissä. Keskustelussa toinen kansalaisuus näytetään käsitettävän kahtalaisena: ensisijaisesti instrumentalistisena, eri valtioiden kansalaisille suomien etujen yhdistämisen mahdollistavana välineenä ja siten oikaisua vaativana moraalisempaan, valtion ja kansalaisen yksinomaista sidettä ilmaisevaan suuntaan (Aksenov 2014). 2000-luvulta alkaen eri väestöryhmille on esitetty erinäisiä ”kansallistamisvaateita”, ja tätä yksinomaista kansalaisuutta vaativaa kansallistamistrendiä voidaan luonnehtia laajenevaksi. Venäläisissä kaksois- tai monikansalaisuutta käsittelevissä teksteissä (esim. Sazonov 2014) korostetaan kaksoiskansalaisuuden ja toisen

kansalaisuuden välinen ero: kaksoiskansalaisuus tunnustetaan sellaiseksi vain jos Venäjä on solminut sopimuksen toisen valtion kanssa. Nykyään näin ymmärretty kaksoiskansalaisuus sallitaan vain Tadžikistanin kanssa solmitun sopimuksen nojalla, ja vuosina 1993–2015 vastaavanlainen sopimus toimi Turkmenistanin kanssa. Muissa tapauksissa, vaikka kansalaisella olisikin toisen valtion kansalaisuus, Venäjä kohtelee häntä yksinomaan omana kansalaisena.

Periaatteessa Venäjän vuonna 1993 hyväksytty perustuslaki sallii Venäjän kansalaiselle toisten valtioiden kansalaisuudet ja toteaa, ettei niiden pidä kaventaa tämän oikeuksia taikka vapauttaa velvollisuuksista, ellei federaation laki tai kansainvälinen sopimus säädi muuta (KRF 2019). Kansalaisuuslaki puolestaan säättää, ettei toisen maan kansalaisuuden saaminen johda Venäjän federaation kansalaisuuden lakkautumiseen (N 62-FZ). Kuitenkin vuonna 2004 hyväksytty federaation laki valtion siviilipalvelusta (N 79-FZ [27.7.2004], s. 16) säättää Venäjän kansalaisuudesta luopumisen tai toisen kansalaisuuden hankkimisen perusteeksi virkasuhteen irtisanomiselle. Toinen kansalaisuus on este toimimiselle kaikissa valtion viroissa – esimerkiksi verohallinnossa, oikeuslaitoksessa, poliisissa ja turvallisuusviranomaisissa. Toinen kansalaisuus tai toisen valtion oleskelulupa on vuodesta 2006 säädetty esteeksi toiminnalle vaaleilla valituissa edustuselimissä, mm. valtionduumassa, federaationeuvostossa, ja VF:n subjektien lainsäädäntöelimissä (N 128-FZ). Vuonna 2002 hyväksytty vaalilaki kielsi monikansalaisilta ja toisen valtion oleskeluluvan haltijoilta jäsenyyden vaalilautakunnissa (Cikrf.ru). Tämä lainkohta tuli osittain kumotuksi vuonna 2010 perustuslakituomioistuimen toimesta perustuslain vastaisena. Lainmuutokset ja niitä koskenut keskustelu kohdistuivat ensisijaisesti korkeassa asemassa oleviin duuman jäseniin, virkamiehiin sekä heidän perheenjäseniinsä, ja tämä niin sanottu ”eliittien kansallistaminen” oli saanut paljon huomiota mediassa.

”Eliittien kansallistaminen” jatkui 2010-luvulla: vuonna 2013 oli hyväksytty laki, joka kielsi federaatio-, alue- ja kaupunkitason valtionvirkamiehiä, turvallisuus-, tull- ja oikeusviranomaisia sekä kansanedustajia ja näiden perheenjäseniä omistamasta pankkitilejä, kiinteää omaisuutta sekä liiketoimintaa ulkomailla (79-FZ [7.5.2013]). Lain alullepanija, duuman jäsen Sergei Železnjak, on perustellut sen tarpeellisuuden muun muassa seuraavasti: ”virkamiehellä ei voi olla taloudellisia sidonnaisuuksia muihin valtioihin, koska silloin hän tulee riippuvaiseksi toisten maiden johdon odotuksista, eikä Venäjän kansalaisten intresseistä” (Škel 2012). Tämä lausuma liittyy toisessa valtiossa olevan taloudellisen toiminnan turvallisuusriskiin Venäjän valtiolle ja kansalaisille. Edellisenä vuonna käsiteltiin ja hyväksyttiin niin sanottu laki ulkomaalaisista agenteista. Se on suunnattu kansainvälistä rahoitusta saavia kansalaisjärjestöjä vastaan ja turvallistaa sekä kansainvälistä rahoitusta että kansalaisjärjestötoimintaa (ks. Oivo 2013). Sen tavoitteena oli rajoittaa myös valtiosta riippumattomien tutkimusorganisaatioiden toimintaa.

Krimin valtaus ja Itä-Ukrainan sodan alku vuonna 2014 ovat osaltaan vaikuttaneet medialaan kohdistuviin rajoituksiin. Ulkomaalaisten yritysten, järjestöjen, yksityishenkilöiden ja kaksoiskansalaisten toimintamahdollisuuksia on rajattu erityisen tarkkaan: syksyllä 2014 hyväksytyillä medialain muutoksilla (N 305-FZ) heidän mahdolliset kokonaisuutensa joukkotiedotusvälineiden peruspääomassa rajoitettiin 20 prosenttiin. Kaksoiskansalaiset eivät voi myöskään perustaa joukkotiedotusvälineitä eivätkä toimia niissä päätoimittajina. Myös tämä laki rajoitti kaksoiskansalaisten (ainakin) taloudellisia oikeuksia ja laajensi turvallistetavan toiminnan piiriä. Ulkomaansidonnaisuuksia rajoittavat lait ainakin näyttävät lisänneen korkeissa asemassa olevien Venäjän kansalaisten epävarmuutta ja keskinäistä riippuvuutta. Ulkomaansidonnaisuudet eivät näyttäneet vähentyvän, mutta ne tulivat turvallistetuiksi ja

riskitekijäksi niiden omistajille: ne voidaan olla huomaamatta, mutta niistä voidaan myös rangaista, ja käyttää niitä valtakamppailussa (Demoscope 2014).

Kesäkuussa 2014 hyväksyttiin duuman jäsen Andrei Lugovoin esittämät lisäykset Venäjän kansalaisuuslakiin ja muuhun lainsäädäntöön (N 142-FZ). Ne määräisivät Venäjän kansalaiset velvollisiksi ilmoittamaan Venäjän maahanmuuttoviranomaisille muiden maiden kansalaisuudet ja oleskeluluvat. Ilmoitukset säädettiin tehtäväksi migraatiopalvelulle 60 päivän kuluessa kansalaisuuden tai oleskeluluvan saamisesta sakon tai pakkotyön uhalla. Näitä muutoksia koskevassa keskustelussa korostui niiden kohdistuminen ensisijaisesti (korkea-arvoisiin) valtion virkamiehiin ja poliitikoihin, mutta myös koko väestöön. Kaksoiskansalaisista ja muiden maiden oleskelulupien haltijoista puhuttiin ”viidentenä kolonnana” ja ”kansallispettureina”. Nämä muutokset liittyivät edelleen yltyneeseen lännenvastaisuuteen ja geopoliittisen tilanteen käsittämiseen sotatilana. Andrei Kolesnikovin (2014) mukaan kyseiset lakimuutokset tekivät toisen kansalaisuuden tai ulkomaisten oleskeluluvan omaavista Venäjän kansalaisista automaattisesti epäluotettavia antaen valtiolle oikeuden valvoa ja syyttää heitä, minkä vuoksi ne ovat ristiriidassa Venäjän perustuslain kanssa. Toisesta kansalaisuudesta on tullut sen omistajalle hävettävä ja potentiaalisesti vaarallinen asia. Oikeudesta ”tietää” on puhunut myös presidentti Putin: ”meillä on perusteltu velvollisuus ja oikeus tietää, keitä asuu Venäjällä, ja mitä he tekevät” (Pertsev 2014).

Toisesta kansalaisuudesta tai oleskeluluvasta ilmoittamisen menettely ja ylipäänsä tiedotus asiasta on pitkään ollut epäselvää ja on herättänyt paljon huolestuneisuutta niin Venäjän sisällä kuin sen ulkopuolella. Sen lisäksi, että keskustelut kaksoiskansalaisuudesta ja ulkomaisista oleskeluluvista ovat heittäneet epäluotettavuuden varjon kaikkien sellaisten Venäjän kansalaisten päälle, joilla on ulkomaansuhteita, synnyttivät ne suoranaista pelkoa esimerkiksi rajan ylittämistä kohtaan: mistä alkaen aletaan laskea 60 päivää? Koskeeko se kaikkia Venäjän kansalaisia, niitäkin, jotka ovat asuneet ulkomailla vuosikausia? Entä lapsia? Yhtä epäselvä tilanne jatkui 2015–2016, kun Venäjällä hyväksyttiin joukko lakiehdotuksia, jotka velvoittivat Venäjän kansalaisia ilmoittamaan Venäjän veroviranomaisille rahaliikenteestä heidän ulkomaantileillään (ks. Alikina & Stognei 2016). Nämä säädökset edelleen vahvistivat ulkomailla asuvien Venäjän kansalaisten aseman epämääräisyyden: ulkomailla asuessaan monet säilyttävät Venäjällä sijaitsevat asuntonsa, niissä rekisteröinnit ja Venäjän sisäiset passinsa – mitä lait eivät kiellä. Pitääkö nyt toimittaa Venäjän viranomaisille tiedot omista tileistä? (Ks. Oivo et al. 2019.)

Vuosien 2004–2016 Venäjän lainsäädökset ja niitä koskeva diskurssi vahvistivat kaksoiskansalaisuuteen, ulkomaisten oleskelulupiin ja ulkomailla oleviin tileihin tai omaisuuteen liitettävää epäluotettavuuden tai vaarallisuuden merkitystä. Ne laajensivat valvottavien piiriä valtakunnallisesti tai alueellisesti korkeissa poliittisissa tai taloudellisissa asemassa olevista tavallisiin kansalaisiin. Samalla Venäjän diasporapolitiikka (esim. Byford 2012; Davydova-Minguet 2014; Grigas 2016; Lähtenmäki 2015; Zhurzhenko 2017) on vahvistanut mielikuvaa ulkomailla asuvista Venäjän kansalaisista ja venäjänkielisistä osana Venäjän johtamaa ”venäläistä maailmaa” (*Russkij mir*), mikä puolestaan ikään kuin vaatii heiltä erityistä lojaalisuutta Venäjän valtiolle jopa ilman kansalaisuussidettä siihen.

Venäjän diasporapolitiikkaa on 1990-luvulta alkaen rakennettu vastaamaan Venäjän sisä- ja ulkopoliittisiin käytännön tarpeisiin joustavuutensa ansiosta hyvin soveltuvan maanmieskäsitteen avulla. Se kattaa Neuvostoliiton hajoamisen seuraamuksena muodostuneiden venäjänkielisten vähemmistöjen lisäksi myös Venäjältä vapaaehtoisesti muuttaneet ihmiset, joita kieli, arvot ja kulttuuri yhdistävät ylijarjaiseen ”venäläiseen maailmaan”. Etnisesti, työvoima-

ja aluepoliittisesti toivotun maahanmuuton lisäksi tällä politiikalla pyritään muokkaamaan tunteellisia siteitä Venäjään ja yhteenkuuluvuutta siihen. Tilanteen mukaan Venäjän diasporaa voidaan tulkita laajasti tai suppeasti, mutta siltä odotetaan erityistä lojaalisuutta Venäjän valtiota kohtaan. Toisaalta diasporan jäsenillä esitetään olevan erityisiä kulttuurisia, poliittisia ja taloudellisia oikeuksia, joiden tyydyttämistä Venäjä turvaa ja valvoo. ”Maanmiesten” itsensä esitetään usein olevan Venäjän suojelun tarpeessa. ”Maanmiehiltä” myös odotetaan liittymistä Venäjän valtion johtamiin ja koordinoimiin järjestöihin. Maanmiespolitiikkaa voi luonnehtia biopoliittiseksi, koska siinä korostuu näennäisen epäpoliittiseen ja objektiiviseen totuuskriteeriin perustuva vetoisuus yhdistää populaatioita, ei niinkään territorioita. (Davydova-Minguet 2014; ks. myös Makarychev & Yatsyk 2017.)

Andy Byford (2012) on luonnehtinut Venäjän maanmiespolitiikan myötä muodostuvaa diasporaa valtion funktioksi: se syntyy valtion toimitsijoiden myötä, mutta varsinaista ulkomailla asuvien venäläisten ja Venäjän valtion välistä suhdetta vaivaa syvä molemminpuolinen epäluottamus. Toisaalta Venäjän kannattajien joukko näyttää tiivistyvän Itä-Ukrainan sotaan liittyvän medioituneen propagandan synnyttämän isänmaallisuuden ja Venäjän harjoittaman muistinpolitiikan ansiosta (ks. esim. Davydova-Minguet 2018).

Ulkomailla asuvat Venäjän kansalaiset ja venäjänkieliset ovat Venäjän poliitikkojen kohteena paradoksaalisessa asemassa: toisaalta suhde ulkomaihin ja näin ollen ulkomailla asuviin Venäjän kansalaisiin on Venäjän poliittisessa diskurssissa ja lainsäädännön toimesta turvallistettu, toisaalta Venäjän toisesta maailmansodasta, Itä-Ukrainan sekä Syyrian sodista ammentavat identiteettipoliitikat edellyttävät venäjänkielisiltä mobilisoitumista ja Venäjän maanmiespolitiikan mukaisen diasporan kiteytymistä (Zhurzhenko 2017; Davydova-Minguet et al. 2016). Tämän lisäksi Venäjä käyttää muitakin keinoja vahvistaakseen sidettä Venäjän kansalaisuuteen ulkomailla asuvien keskuudessa. Esimerkiksi toisen ja sitä seuraavan lapsen syntymästä myönnettävä ”äidin pääoma” ei ole sidottu Venäjällä asumiseen, vaan ainoastaan äidin ja lasten Venäjän kansalaisuuteen (N 256-FZ), ja monet ulkomailla asuvat Venäjän kansalaiset käyttävät tätä etuutta. Näin muodostuva suhde Venäjään ja sen kansalaisuuteen on pikemminkin pragmaattinen, mutta seuraamuksiltaan mahdollisesti kauaskantoinen.

Venäjänkieliset ja kaksoiskansalaisuus kysymys Suomessa

Niin sanottu kaksoiskansalaisuus kysymys nousi Suomessa uutisotsikoihin elokuussa 2014, kun Yle uutisoi hallituksen pyytäneen selvitystä monikansalaisuuden sallimisesta lähimaissa ja kaksoiskansalaisuuden nykytilasta Suomessa (Lindqvist 2014). Ylen tietojen mukaan taustalla vaikuttivat tuolloin Venäjän kaksoiskansalaisten määrän nopea kasvu Suomessa viime vuosina sekä Venäjän maanmiespolitiikkaan liittynyt julistus, jonka mukaan maa tulee suojelemaan kansalaisiaan kaikkialla maailmassa. Sisäministeri Päivi Räsänen kommentoi Venäjän olevan vain yksi osa selvitystä. (Lindqvist 2014.) Seuraavan kerran kaksoiskansalaisuus nousi useisiin uutisotsikoihin alkuvuodesta 2017, jolloin Puolustusvoimissa uutisoitiin olleen otettu käyttöön Suomen ja Venäjän kaksoiskansalaisia syrjiviä sääntöjä. Puolustusministeri Niinistö kiisti jyrkästi nämä väitteet, mutta kertoi samalla valmisteilla olevasta lakihankkeesta, joka kansallisen turvallisuuden perusteella sulkisi kaksoiskansalaiset pois puolustusvoimien strategisista tehtävistä. (Happonen 2017c.)

Marraskuussa 2017 eduskunta päätti muutoksista turvallisuus selvityslakiin, joihin sisältyivät Suojelupoliisin eli Supon laajentuneet mahdollisuudet selvittää virkoihin hakijoiden ulkomaansidonnaisuuksia aiempaa kattavammin ja useamman tehtävän kohdalla. Päivitetystä

lain 3 §:n 1 momentin 9 a kohdassa ulkomaansidonnaisuudet määritetään seuraavasti:

[S]elvityksen kohteen selvityksen tekohetken ja aikaisempia kansalaisuuksia, toimimista toisen valtion palveluksessa, osallistumista elinkeinotoimintaan toisessa valtiossa, hänen toisessa valtiossa olevaa varallisuuttaan, hänen läheisiään, jotka ovat toisen valtion kansalaisia, hänen jatkuvia ja kiinteitä yhteyksiään toisen valtion kansalaisiin sekä hänen muita sidonnaisuuksiaan toiseen valtioon tai sen kansalaisiin ja yhteisöihin (...) (EV 122 2017 vp.)

Ulkomaansidonnaisuuden määritelmässä turvallisuustarkastuksen kohteena olevan yllirajaiset juridiset, sosiaaliset, poliittiset ja taloudelliset siteet arvioidaan siis laajasti mahdollisina, joskaan ei kategorisina turvallisuusriskeinä. Vaikka arvio tehdään tehtävästä ja yksilöstä riippuen, voivat Suomi-Venäjä -kaksoiskansalaiset ja heidän läheisensä tulla hylätyiksi tässä prosessissa, sillä Venäjällä yleisen asevelvollisuuden ja laajan julkisen sektorin vuoksi monella on kokemusta valtion palveluksesta. Lisäksi 1990-luvun yksityistämisen vuoksi useilla perheillä on kiinteää omaisuutta Venäjällä ja yllirajaiset hoivasuhteet ovat yleisiä (Heino 2018; Davydova-Minguet & Pöllänen 2018). Ulkomaansidonnaisuuteen viitattiin myös keväällä 2019 eduskunnan hyväksymässä puolustusministeriön ja sisäministeriön valmisteluiden pohjalta syntyneessä lakiuudistuspaketissa. Hyväksytyjen lakien mukaan Maanpuolustuskorkeakouluun pääsevien ja samalla sekä Puolustusvoimien tai Rajavartiolaitoksen tehtävissä toimivalta henkilöltä vaaditaan:

[E]ttei hänellä ole sellaista toisen valtion kansalaisuutta tai muuta turvallisuusselvityslain (726/2014) 3 §:n 1 momentin 9 a kohdassa tarkoitettua ulkomaansidonnaisuutta, joka voi vaarantaa valtion turvallisuutta, yleistä turvallisuutta, maanpuolustusta tai Suomen kansainvälisiä suhteita taikka palvelusturvallisuutta Puolustusvoimissa tai Rajavartiolaitoksessa. (EV 280 2018 vp.)

Turvallistamisen logiikkaa Suomessa

Tässä osiossa tarkastelemme yllirajaisen suhteiden ja erityisesti kansalaisuuden turvallistamisprosesseja Suomen puolustusministeri Jussi Niinistön henkilökohtaisen blogin kautta. Poliitikkojen blogikirjoituksia voidaan pitää päätöksenteon läpinäkyvyyttä edistävänä toimintana ja päätöksenteon perusteluna. Erityisesti puolustusministerin blogi on mielenkiintoinen tutkimusaineisto, sillä ulko- ja turvallisuuspolitiikka sisältää perinteisesti paljon julkisuudelta salattua tietoa. Julkisuus vaikuttaa kuitenkin oletettavasti paitsi sisällytettyihin asioihin, myös kirjoitusten esitystapaan. Ne soveltuvat kuitenkin vallan käytön oikeuttamisen ja lakialoitteiden välttämättömyyden peittämisen tarkastelemiseen.

Eduskuntakaudella 2015–2019 puolustusministerin virassa ollut Jussi Niinistö kirjoitti blogiinsa viisi kaksoiskansalaisuutta käsittelevää juttua (2016, 2017, 2018a, 2018b & 2018c). Ne viittasivat 14 tunnistettavaan eri lähteeseen, joihin lukeutui lakialoitteita, uutisartikkeleita, voimassa olevaa lainsäädäntöä ja periaateohjelmia. Suuri osa lähteistä toimii argumentatiivisena tukena aloitteelle muuttaa kansalaisuuslainsäädäntöä. Rajoituksia ajavaa diskurssia myös haastettiin eduskunnan kyselytunneilla (esim. PTK 4/2017 vp), mutta sen tehokkuus näkyi kahdessa eduskunnan hyväksymässä kaksoiskansalaisuutta turvallistavassa lakipaketissa (EV 122/2017 vp; EV 280/2018 vp).

Suhteessa kaksoiskansalaisuuskysymykseen Jussi Niinistön taustassa vaikuttavat kansalliskonservatiiviset arvot. Perussuomalaisten, joiden jäsen hän oli kesäkuuhun 2017 asti, maahanmuuttopoliittisessa ohjelmassa vuonna 2015 kirjattiin tavoite tiukentaa kansalaisuuden ja kaksoiskansalaisuuden myöntämisen ehtoja. Tämän mukaisesti kansalaisuutta ei pitäisi

hyväksyä matkustamista helpottamaan, vaan sen tulisi heijastaa hakijan ”sitoutuneisuutta” uuteen kotimaahansa. Kaksoiskansalaisuudesta viitattiin voivan kehittyä strateginen turvallisuusriski, mikäli ”jokin ulkovalta katsoo Suomessa asuvien kansalaistensa kuuluvan omaan legitiimiin vaikutuspiiriinsä”. (Perussuomalaiset 2015, 5–6.) Ennen aikaansa puolustusministerinä Niinistö on toiminut konservatiivisen kansallisen identiteetin ja maanpuolustuksen ympärille profiloituneissa järjestöissä, kuten Suomalaisuuden liitossa, Sotilasperinteen seurassa ja Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnassa. Hän on myös kirjoittanut väitöskirjan ja julkaissut muuta kirjallisuutta kansallismielisen toiminnan historian aihepiireihin liittyen. (Jussiniinisto.fi 2019.)

Blogikirjoituksista ensimmäinen, 3.11.2016 julkaistu kirjoitus pohjautuu Suojelupoliisin eduskunnalle 27.9. turvallisuuspoliittista selontekoa varten antamaan lausuntoon (EDK-2016-AK-75745). Tästä puolustusministeri nostaa esiin kaksoiskansalaisuutta ja ulkomaalaisten kiinteistö- ja maakauppoja käsittelevät kohdat. Jälkimmäiseen liittyen Supon lausunto varoittaa näiden tilojen mahdollisesta käytöstä tunnuksettomien joukkojen majoituspaikkoina. Niinistö (2016) huomauttaa kyseisen asian olleen viime aikoina julkisuudessa liitetty etenkin venäläisiin, mutta ei itse avaa tätä näkökulmaa enempää. Käsiteltävän asian liittäminen julkiseen keskusteluun on blogikirjoituksille tavanomaista, mutta tässä tapauksessa asian liittyminen juuri venäläisiin toisintuu sen sijaan, että kaksoiskansalaisuus esitettäisiin yleisenä periaatekysymyksenä.

Supon lausunnon mukaan Suomeen kohdistuva ulkomaantiedustelu on huomattavaa tietojen hankinnassa sekä yleiseen mielipiteeseen ja suoran päätöksenteon kannalta merkittäviin henkilöihin kohdistuvassa vaikuttamisessa. Yksittäisiin Suomeen vaikuttaviin valtioihin viitataan esimerkissä kaksoiskansalaisuuden merkityksellisyydestä: ”Esimerkiksi kaikki Venäjän kansalaiset ovat kaksoiskansalaisuudesta riippumatta Venäjän lakien mukaan velvoitettuja auttamaan Venäjän turvallisuusviranomaisia” (EDK-2016-AK-75745, s. 3). Mainittuja lakeja ei spesifioida, mutta tämän tiedon merkitys korostuu myös puolustusministerin myöhemmässä argumentaatiossa lojaliteettiritiriidoista. Vaikka lausunnon toimenpidekehotuksen keskiössä on virka-asia sekä maa- ja kiinteistökaupat, sen tuottaman tiedon perusteella turvallistamista voi ulottaa laajemminkin Venäjän kansalaisiin.

Blogikirjoituksensa loppuksi Niinistö (2016) mainitsee Valtiovarainministeriön (2015) asettaman työryhmän tekemän selvityksen ”Kaksoiskansalaisuus valtion virkaan nimitettäessä”, jossa selvitettiin aiheeseen liittyvää nykyistä lainsäädäntöä ja kansainvälisiä velvoitteita. Hän kertoo puolustushallinnon kannattavan selvityksen antamaa suositusta päivittää virkamieslakia liittyen virkoihin, jotka edellyttävät Suomen kansalaisuutta ja turvallisuusselvitystä. Esimerkkinä turvallisuussyystä puolustusministeri mainitsee upseerin virassa olevalle kaksoiskansalaiselle koituvat lojaliteettiritiriidat. Valtiovarainministeriön (2015, 9, 35) selvityksessä lojaliteettihuolella tarkennetaan viitattavan tehtäviin, joissa virkamiehen kotivaltioiden valtiolliset edut ovat vastakkain, jolloin kaksoiskansalaisuus voisi muodostua uhkatekijäksi.

Puolustusministerin esille nostama suositus on yksi Valtiovarainministeriön (emt., 37–38.) selvityksessä annetuista politiikkasuosituksista. Selvitys liittyy tämän vaihtoehdon haasteet perustuslain ja kansainvälisten sopimusten velvoitteisiin. Niinistön mainitsematta jättämiin vaihtoehtoihin lukeutuvat EU-kansalaisten jättäminen virkarajoituksen ulkopuolelle, virkaan nimitettävälle tehtävän turvallisuusselvityksen kehittäminen sekä päivitys toiseen valtioon liittyvien sidonnaisuuksien vaikuttamisesta nimitykseen. Myöhemmin eduskunta hyväksyi lakimuutokset kahden viimeksi mainitun ehdotuksen perusteella vuosina 2017 ja 2019 (EV 122/2017 vp; EV 280/2018 vp).

Toisessa blogikirjoituksessa Niinistö (2017) käsittelee Ylen uutisointia (esim. Happonen 2017a; 2017b; 2017c) Suomi-Venäjä -kaksoiskansalaisten syrjinnästä Puolustusvoimissa, minkä hän kiistää. Hän toteaa yksittäistapaukset kuitenkin mahdollisiksi, mutta etteivät ne ole hyväksytyjä. Niinistö (2017) kirjoittaa syrjintäväitteiden levinneen venäläismedioissa, joissa asia on esitetty kuvastavan Suomen Venäjän-vastaisuutta. Tämän jälkeen hän perustelee kansalaisuuslainsäädännön muuttamista uudella kansainvälisellä tilanteella, mahdollisilla lojaliteettiristiriidoilla sekä asiaan liittyvillä Venäjän oikeusnormeilla. Kyseisen 8.2. julkaistun blogikirjoituksen lainsäädännön muutosta koskeva sisältö on yhtenäinen sisäministeriön ja puolustusministeriön samana päivänä antaman muutoshankkeen asettamispäätöksen kanssa (EDK-2017-AK-107711, kts. lainaus tämän artikkelin alussa).

Niinistö (2017) kertoo, että kaksoiskansalaisia työskentelee Puolustusvoimissa, ja että Puolustusvoimat on hiljattain tehnyt sisäisen tutkimuksen osoituksena toiminnan lainmukaisuudesta huolehtimisesta (Pääsikunta 2017). Puolustusministeri kuitenkin korostaa tarvetta lakien päivittämiseen ja perustelee sitä maailman merkittävällä muuttumisella sen jälkeen, kun eduskunta päätti monikansalaisuuden sallivasta kansalaisuuslaista vuonna 2003 (EV 253/2002 vp). Näyttönä muuttuneesta maailmasta Niinistö mainitsee Venäjän lainsäädännön muutokset ja kansalaisiltaan vaatiman täydellisen lojaliteetin, joka voi aiheuttaa kaksoiskansalaisille intressiristiriitoja sekä altistaa heidät ja heidän perheensä ulkoiselle painostukselle. Maininta Venäjän laeista viittaa ilmeisesti Niinistön aiemmassa blogissa käsittelemään Supon lausuntoon (EDK-2016-AK-75745), jossa ei tosin kerrota Venäjän edellyttävän kansalaisiltaan ehdotonta lojaliteettia, vaan velvoituksesta auttaa turvallisuuspalveluita. Puolustusministerin mukaan kaksoiskansalaisten sulkeminen sotilasviroista on kansallisen turvallisuuden kannalta erittäin painavasti perusteltua perustuen lain hallinnon virkamiehiltä edellyttämään ehdottomaan lojaaliuteen Suomen valtiota kohtaan sekä virkoihin liittyvän salaisen tiedon turvaamiseen.

Venäjän erityisasema päätöksentekoon vaikuttavissa kansainvälisissä olosuhteissa on oleellinen myös vuosien 2016 ja 2017 Suomen turvallisuuspoliittisissa selonteissa. Vaikka Suomen lähialueen jännitteisyyden syitä kuvataan niissä melko varovaisesti, on perusasetelma selkeä: Suomi tekee yhteistyötä läntisessä yhteisössä, jonka näkemys ja tavoitteet kansainvälisessä järjestelmässä ovat osittain vastakkaisia Venäjän kanssa. (Valtioneuvoston kanslia 2016, 13–14; 2017, 8–10.)

Niinistön mainitseman vuoden 2003 kansalaisuuslain valmisteluissa huomioitiin kansalaistettävien mahdolliset sidonnaisuus- ja lojaliteettiristiriidat ja heihin kohdistuvat toisten valtioiden vaikuttamispyrkimykset. Näille huolille ei kuitenkaan annettu päätöksenteossa yhtä paljon painoarvoa kuin tarpeelle turvata yksilöiden sosiaaliset ja taloudelliset turvallisuustarpeet, maahanmuuttajien kotoutumisen ja heidän (sekä ulkosuomalaisten) taloudellisten voimavarojen hyödyntämisen. Lisäksi kansalaisuuden merkityksen katsottiin yleisesti vähentyneen. (HE 235 2002.) Tämän lain lakialoitteessa kaksoiskansalaisuuteen liittyvien turvallisuusuhkien viitattiin olevan pätemättömiä kansainvälistyvässä maailmassa (LA 18011999 vp). Puolustusministeriön ja sisäministeriön aloite EDK-2017-AK-107711 ei käsittele kaksoiskansalaisuutta samalla tavalla monipuolisena kysymyksenä, vaan ohittaa muut argumentit valtion välttämättömään (informaatio)turvallisuuteen vetoamalla, siis turvallistamalla.

Tyytymättömyys vuoden 2018 alusta voimaan tulleen uuden turvallisuusselvityslain (ks. EV 122 2017 vp) riittävytyteen vastata ulkomaansidonnaisuuksien turvallisuusriskeihin näkyi siinä, että puolustusministeri Niinistö ei edes maininnut näitä uudistuksia aiheeseen

liittyvissä blogeissaan. Tämä osoittaa pyrkimystä ryhmäperusteisiin turvallisuuskriteereihin yksilökohtaisuuden sijaan. Niinistön (2018a) blogi 8.3. käsitteli tapaamista politiikan toimittajien kanssa. Puheenaiheiden joukosta puolustusministeri nosti esiin kaksoiskansalaisuuden turvallisuushallinnon viroissa, joka oli tuolloin lähtenyt juuri lausuntokierrokselle. Hän toisti kansallisen turvallisuuden vaatiman tarpeen muuttaa lainsäädäntöä estämällä kaksoiskansalaisten pääsy sotilasvirkoihin hallitusohjelman mukaisesti. Mahdollisuuden poikkeuksille puolustusministeri kuitenkin säilyttäisi. Kaksoiskansalaisen siteet toiseen kotimaahansa, jotka eivät voi aiheuttaa kansallisen turvallisuuden kannalta kestämatöntä lojaliteettiristiriitaa, määrittyvät tämän lausunnon mukaan poikkeuksiksi.

Niinistön (2018b) blogi 10.9. pohjautuu hänen maanpuolustuskurssin avajaisissa pitämänsä puheeseen. Hän kertoo kaksoiskansalaisuuslakiesityksen sekä ulkomaalaisten kiinteistöjen omistamista ohjaavan lakihankkeen olevan esimerkkejä ajankohtaisista lainsäädäntöhankkeista, joita tehdään osana kokonaismaanpuolustuksen inventaariota. Näihin aloitteisiin liittyen Niinistö tarkentaa, että toimenpiteet tehdään ”puuttuen mahdollisimman vähän” ulkomaalaisten mahdollisuuteen investoida Suomeen ja perusoikeuksien suojaan. Puolustusministerin mainitsemassa Sipilän hallituksen ohjelmassa kaksoiskansalaisuuteen liittyvää lainsäädäntöä linjataan tarkennettavan kokonaisturvallisuuden vahvistamista varten niin, että valmistelun yhteydessä ”kiinnitetään huomiota perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamiseen” (Valtioneuvoston kanslia 2015, 35). Nyt puolustusministerin puheen sanavalinta ”puuttuminen” esittää, etteivät perusoikeudet välttämättä säily koskemattomina virkarajoitusten vaatimuksen edessä. Toisaalta kuitenkin juuri voimaan tulleen turvallisuusselvityslain voi tulkita vastaavan hallitusohjelmaa vastaten Valtionvarainministeriön (2015, 38–39) työryhmän toimenpide-ehdotusta selventää aiempaa paremmin valtion virkoihin hakeutuvien ulkomaansidonnaisuuksia tehtävä- ja hakijakohtaisesti.

Edellä mainitut kaksi hanketta kytkeytyvät kokonaisturvallisuuden toimintamalliin jo hallitusohjelmassa (Valtioneuvoston kanslia 2015, 35). Kokonaisturvallisuudella tarkoitetaan valtion itsenäisyyteen, väestön elinmahdollisuuksiin liittyvien ja muiden yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaamista (Valtioneuvosto 2012, 18). Kokonaisturvallisuuden toimintamallia on kritisoitu sen lineaarisesta lähestymistavasta ja kyvyttömyydestä vastata monimuotoisesti verkostoituneen ja globalisoituneen todellisuuden haasteisiin. Tällä perusteella sitä on suositeltu laajentamaan yhteistoimintamalliksi, jossa viranomaiset, elinkeinoelämä, järjestöt ja kansalaiset otetaan mukaan yhteiskunnallisen turvallisuuden luomisessa ja varautumisessa uhkiin (Keskinen et al. 2017; Turvallisuuskomitea 2017). Kaksoiskansalaisuuteen liittyneen lakihankkeen mietinnöt perustuslakivaliokunnalta ja hallintovaliokunnalta eivät kuitenkaan osallistaneet yhteiskunnallisia toimijoita järjestöpuolelta (PuVM 7/2018 vp).

Puolitoista kuukautta ennen hallituksen eduskunnalle antamaa lakiesitystä Niinistö (2018c) kertoo blogissaan 2.10. uudesta laista, joka kieltäisi kaksoiskansalaisten pääsyn Maanpuolustuskorkeakouluun sekä Puolustusvoimien sotilasvirkoihin Rajavartiolaitoksen virkoihin. Upseeriksi pääsy olisi Niinistön mukaan edelleen mahdollista Suomen ja Ruotsin kaltaisten demokraattisten maiden kaksoiskansalaisille. Tämä blogipäivitys perustuu erityisesti Niinistön antamaan haastatteluun MTV:n (2018) televisiouutislähetyksessä, missä hän käsittelee lakialoitteen lisäksi julkisuuteen tulleita erimielisyyksiään sisäministeri Kai Mykkäsen kanssa. Toisin kuin puolustusministeriön valmistelemissa lakiesityksessä, Mykkänen oli hieman aiemmin ilmoittanut nykyisen muotoisen turvallisuus selvityksen riittävän sisäministeriön alaisessa Rajavartiostossa. Puolustusministeri huomauttaa Rajavartiolaitoksen upseereiden tulevan joka tapauksessa uudistuksen piiriin, koska niihin valmistutaan Maanpuolustuskorke-

akoulusta. Niinistö kuitenkin korosti harmistustansa liittyen Mykkäsen kannan vaihtumiseen prosessin aikana.

Turvallistava diskurssi ilmenee asian esittämisessä kyseenalaistamattomana välttämättömyytenä. Kaksoiskansalaisten kategorinen sulkeminen sotilasviroista pyritään erottamaan poliittiseen päätöksentekoon kuuluvasta asioiden kriittisesti arvioivasta keskustelusta, missä uusi tieto voi vaikuttaa päätökseen. Myöhemmin eduskunnan päätös tiukentaa virkakelpoisuusehtoja viroissa, joihin lain mukaan vaaditaan yksinomainen Suomen kansalaisuus, kaventaa käytettyjen määritelmien kautta täysivaltaisen kansalaisuuden kattavuutta kaksoiskansalaisilta. Samalla on luotu mahdollisuus tulkita ihmisten kaksoiskansalaisuutta niin, että etusijalle nostetaan toinen, ei Suomen kansalaisuus. Tähän liittyen Audrey Macklin (2007) on kirjoittanut siitä, kuinka ryhmien esittäminen ”ulkomaalaisena” helpottaa valtion omien kansalaisten kansalaisoikeuksia rikkovaa kansallisen turvallisuuden edistämistä. Turvallisten ja ei-turvallisten valtioiden määrittäminen määrää uuden lain diskurssissa paitsi vaarallisia ulkomaita, samalla myös omia kansalaisia, joilla on näihin valtioihin ulkomaansidonnaisuuksia.

”Puun ja kuoren välissä”: kaksoisturvallistetut

Tässä artikkelissa olemme tarkastelleet kaksoiskansalaisuuden ja ylijärjestelmien suhteiden turvallistamista Suomessa ja Venäjällä siitä näkökulmasta, miten se asiakirjojen ja lausuntojen kautta havainnollistaa ja luo käsityksiä venäläisistä, joilla on ulkomaansidonnaisuuksia. Samalla olemme hahmottaneet Suomessa asuviin venäjänkielisiin vaikuttavia diskursseja, joita johdannossa viittaamamme aiemman tutkimuksen valossa olemme luonnehtineet ”puun ja kuoren väliin” joutumiseksi. Käsittelemämme aineisto ei kuitenkaan yksinään kerro kyseisten prosessien vaikutuksesta itse kaksoiskansalaisiin ja henkilöihin, joilla on muita ulkomaansidonnaisuuksia. Jatkotutkimuksen kannalta onkin erittäin tärkeää tarkastella turvallistamisen vaikutuksia antamalla ääni heidän kokemuksilleen ja näkemyksilleen.

Venäjällä kaksoiskansalaisuuden ja ulkomaansidonnaisuuden turvallistaminen on ollut järjestelmällistä ja jatkunut koko 2000-luvun, päätyen kaksoiskansalaisuudesta ja oleskeluluvusta viranomaisille ilmoittamisvelvollisuuden säätämiseen. Tätä voi tulkita eksplisiittisenä epäluottamuksen eleenä niin ulkomaita kuin niihin jossakin suhteessa olevia kansalaisia kohtaan maan hallinnolta, joka samalla vaatii heiltä erityistä lojaalisuutta diaspora- ja identiteetti-politiikoissa. On ilmeistä, että inhimillisen turvallisuuden näkökulmat olivat myös Venäjän valtion lainsäädäntötyössä valtion turvallisuudelle alistettavassa suhteessa.

Muutoinkin kuin kysymys kansalaisuuksista sotilasviroissa, vuosina 2017–2019 Suomen päivitettyissä laeissa tunnistetun turvallisuusuhkan liittäminen ulkomaansidonnaisuuksiin luo laajasti sovellettavissa olevaa tietoa siitä, kuinka ihmisen ylijärjestelmien tulisi arvioida turvallisuusnäkökulmasta. Niin kutsutun pehmeän turvallisuuden puolet, taloudelliset mahdollisuudet, sosiaalinen kollektiivinen identiteetti, kulttuurin ylläpito, yksilön oikeudet, koheesio, poliittinen osallisuus ja edustetuksi tuleminen voidaan tulkita kovan valtiollisen turvallisuuden riskeiksi. Muutokset edistävät käsitystä yhteiskunnallisista olosuhteista, joissa venäläiset ulkomaansidonnaisuudet ovat nollasummapelissä valtioiden kansallista turvallisuutta vastaan. Tämän perusteella Venäjään sidoksissa olevien Suomen kansalaisten yhdenvertaisuuden heikentäminen tietyissä yhteiskunnallisissa tehtävissä toimiessa asemoidaan kelpoisuuden osalta vähäisenä uhrauksena kansallisen edun puolesta. Huomattavaa on, että samanaikaisesti näiden lakipakettien valmistamisen kanssa oli yhteiskunnan kokonaisturvallisuuteen päätöksentekijöille tarjottu yhteistoimintamallia vastauksena jo aiemmin liian

kapea-alaiseksi ja valtiokeskeiseksi tunnistetun turvallisuuspolitiikan kritiikkiin (Keskinen et al. 2017; Turvallisuuskomitea 2017).

Kaksoiskansalaisten virkakelpoisuusrajoituksia ajaneessa aloitteessa ei korostettu Venäjän tai venäläisyyden merkitystä turvallisuusuhkan kannalta, vaan määreitä käytettiin esimerkkinä kansallisen turvallisuuden ja kansainvälisten olosuhteiden yhtälössä, jonka logiikalla turvallisuusuhkaa perusteltiin. ”Naapurina” kohti osoitetun välttelyn voidaan väittää olevan osa Suomen virallista ja perinteistä ulko- ja turvallisuuspoliittista puhetapaa. Vaikka aiheen Venäjä-aspektin julkituominen on mahdollista tehdä tarkoituksena estää syrjintää tai edistää politiikan läpinäkyvyyttä, se voi myös kääntyä haitalliseksi ja vahvistaa ihmisiin liitettyä turvallisuusuhkan leimaa. Tämän vuoksi aiheesta tulee kirjoittaa ja esittää lausuntoja erityisellä herkkyydellä. Venäjän maanmiespolitiikka, lainsäädäntö ja tunnuksettomien joukkoihin liitetyt maakauppojen riskit liitettiin Suomessa tähän kysymykseen lainsäädäntöprosessin aikana niin journalistien ja tutkijoiden kuin myös politiikan tekijöiden taholta.

Lähteet

Lain valmistelu, laki- ja eduskunta-asiakirjat

- Cikrf.ru, Statja 29. Status tšlenov komissii. http://www.cikrf.ru/law/federal_law/comment/st29.php (Tarkistettu 2.10.2019).
- EDK-2016-AK-75745, Suojelupoliisin lausunto ulko- ja turvallisuuspoliittiseen sekä sisäisen turvallisuuden selontekoihin liittyen. 27.9.2016. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/JulkaisuMetatieto/Documents/EDK-2016-AK-75745.pdf?fbclid=IwAR3_9rUC9E8D8BELF23d7HDcnIWdjDQWjPsl4WPnLUYe0T1YKpyi7vNLjY. (Tarkistettu 29.9.2019)
- EDK-2017-AK-107711, Puolustusministeriön hankkeen asettamispäätös koskien puolustusvoimista annetun lain ja Maanpuolustuskorkeakoulusta annetun lain muuttamista. 1.2.2017. <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/JulkaisuMetatieto/Documents/EDK-2017-AK-107711.pdf> (Tarkistettu 29.9.2019)
- EV 253/2002 vp, Eduskunnan vastaus. 23.4.2003. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/EduskunnanVastaus/Documents/ev_253+2002.pdf (Tarkistettu 29.9.2019)
- EV 122/2017 vp, Eduskunnan vastaus. 21.11.2017. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/EduskunnanVastaus/Documents/EV_122+2017.pdf (Tarkistettu 29.9.2019)
- EV 280/2018 vp, Eduskunnan vastaus. 5.3.2019. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/EduskunnanVastaus/Documents/EV_280+2018.pdf (Tarkistettu 29.9.2019)
- KRF (2019) Konstitutsija Rossijskoj Federatsii, Statja 62. <http://constitution.kremlin.ru/> (Tarkistettu 29.9.2019)
- N 62-FZ, Federalnyi zakon ot 31 maja 2002 g. “O Graždanstve Rossijskoi Federatsii”. Rossijskaja gazeta 5.6.2002 <https://rg.ru/2002/06/05/zakon-gragdan.html> (Tarkistettu 29.9.2019)
- N 79-FZ [27.7.2004], Federalnyi zakon ot 27 ijulja 2004 g. “O gosudarstvennoi graždanskoi službe Rossijskoi Federatsii”. Rossijskaja gazeta, 31.7.2004. <https://rg.ru/2004/07/31/gossluzhba-dok.html> (Tarkistettu 29.9.2019)
- N 79-FZ [7.5.2013], Federalnyi zakon ot 7 maja 2013 g. N 79-FZ “O zaprete otdelnykh kategorijam lits otkryvat i imet stšeta (vklady), hranit nalitšnyje denezhnye sredstva i tsennosti v inostrannyh

- bankah, raspoložennyh za predelami territorii Rossijskoi Federatsii, vladet i (ili) polzovatsja inostrannymi finansovymi instrumentami”. Rossijskaja gazeta 14.5.2013. <https://rg.ru/2013/05/14/zapret-dok.html> (Tarkistettu 29.9.2019)
- N 128-FZ, Federalnyi zakon ot 25.07.2006 g. O vnesenii izmenenij v otdelnyje zakonodatelnye akty Rossijskoi Federatsii v tšasti utošnenija trebovanij k zameštšeniju gosudarstvennyh i munitsipalnyh dolžnostei. <http://www.kremlin.ru/acts/bank/24096> (Tarkistettu 29.9.2019)
- N 142-FZ, Federalnyi zakon ot 4 ijunja 2014 g. “O vnesenii izmenenij v statji 6 b 30 Federalnogo zakona “O graždanstve Rossijskoi Federatsii” i otdelnyje zakonodatelnye akty Rossijskoi Federatsii”. Rossijskaja gazeta 6.06.2014. <https://rg.ru/2014/06/06/grajdanstvo-dok.html> (Tarkistettu 29.9.2019)
- N 256-FZ, Federalnyi zakon ot 29 dekabnja 2006 g. (red. Ot 02.08.2019) “O dopolnitelnyh merah gosudarstvennoi poddrežki semei, imejuštših detei”. http://www.pfir.ru/info/order/mother_fam_capital~1589 (Tarkistettu 29.9.2019)
- N 305-FZ, Federalnyi zakon ot 14 oktjabnja 2014 g. “O vnesenii izmenenij v Zakon Rossijskoi Federatsii “O sredstvah masovoi informatsii”. Rossijskaja gazeta 17.10.2014. <https://rg.ru/2014/10/17/ino-smi-dok.html> (Tarkistettu 29.9.2019)
- HE 235/2002, Hallituksen esitys Eduskunnalle ulkomaalaislaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. 20.12.2002. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_265+2002.pdf (Tarkistettu 29.9.2019)
- LA 18011999 vp, Laki kansalaisuuslain muuttamisesta. 3.11.1999. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lakialoite/Documents/la_180+1999.pdf (Tarkistettu 29.9.2019)
- PTK 4/2017 vp, Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja 9.2.2017. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Poytakirja/Documents/PTK_4+2017.pdf (Tarkistettu 29.9.2019)
- PuVM 7/2018 vp, Puolustusvaliokunnan mietintö. 22.2.2019 https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Mietinto/Documents/PuVM_7+2018.pdf (Tarkistettu 29.9.2019)
- Pääesikunta (2017), Puolustusvoimat selvitti kaksoiskansalaisuuteen liittyvät käytännöt. 8.2. https://puolustusvoimat.fi/artikkeli/-/asset_publisher/puolustusvoimat-selvitti-kaksoiskansalaisuuteen-liittyvat-kaytannot. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Turvallisuuskomitea (2017), Yhteiskunnan turvallisuusstrategia. Valtioneuvoston Periaatepäätös 2.11.2017.
- Valtioneuvosto (2012), Valtioneuvoston periaatepäätös kokonaisturvallisuudesta 5.12. Helsinki: Valtioneuvosto. https://www.defmin.fi/files/3023/Periaatepaatos_kokonaisturvallisuudesta_2012_fi.pdf. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Valtioneuvoston kanslia (2015), Ratkaisujen Suomi: Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5. Hallituksen julkaisusarja 10/2015. https://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1427398/Ratkaisujen+Suomi_FI_YHDISTETTY_netti.pdf. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Valtioneuvoston kanslia (2016), Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko. VNS 6/2016 vp. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki https://um.fi/documents/35732/48132/hallituksen_ulko_ja_turvallisuuspoliittinen_selonteko/0ff430d7-5ced-4d38-3606-e2349f1b58b5?t=1525861481120. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Valtioneuvoston kanslia (2017), Valtioneuvoston puolustusselonteko. VNS 5/2017 vp., Helsinki. https://www.defmin.fi/files/3683/J05_2017_VN_puolustuselonteko_Su_PLM.pdf. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Valtiovarainministeriö (2015), Kaksoiskansalaisuus valtion virkaan nimitettäessä. Valtiovarainministeriön julkaisu – 26/2015. www.vm.fi/julkaisut.

Kirjallisuus

- Aksenov, Artemi (2014), Dvoinoje graždanstvo i problemy natsionalnoi bezopasnosti: rossijskoje zakonodatelstvo i zarubežnaja praktika. – *Vestnik ekonomiki, prava i sotsiologii* 2014:4, 115-119.
- Alikina, Ekaterina, Stognei, Anastasija (2016), Otšhjot pošjol: stoit li soobštšat gosudarstvu o svojem stšjote za rubežom? 18.5. <https://www.rbc.ru/money/18/05/2016/573b64499a7947c95a528d6d>.
- Bauböck Rainer (2019), Genuine Links and Useful Passports: Evaluating Strategic Uses of Citizenship. – *Journal of Ethnic and Migration Studies* 45:6, 1015–1026. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2018.1440495>.
- Bauböck, Rainer (2007), The Trade-off Between Transnational Citizenship and Political Autonomy. – *Dual Citizenship in Global Perspective: From Unitary to Multiple Citizenship*. Ed. Thomas Faist, Peter Kivisto. New York: Palgrave Macmillan, 69–91.

- Benhabib, Seyla, Post, Robert (2006), *Another cosmopolitanism*. Oxford University Press.
- Buzan, Barry, Hansen, Lene (2009), *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511817762>.
- Byford, Andy (2012), The Russian Diaspora in International Relations: ‘Compatriots’ in Britain. – *Europe-Asia Studies* 64:4, 715–735. DOI: 10.1080/09668136.2012.660764.
- Campbell, David (1998), *Writing security: United States foreign policy and the politics of identity*. University of Minnesota Press.
- Davydova, Olga (2009), *Suomalaisena, venäläisenä ja kolmantena: etnisyydiskursseja transnationally tilassa*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Davydova-Minguet, Olga, Sotkasiira, Tiina, Oivo, Teemu, Riiheläinen, Janne (2016), *Suomen venäjänkieliset mediankäyttäjät*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 35/2016.
- Davydova-Minguet, Olga (2014), Diaspora käytännön kategoriana. – *Idäntutkimus* 4/2014. 44–62.
- Davydova-Minguet, Olga (2018), Media, Memory, and Diaspora Politics in Transnational Public Spheres. – *Post-Cold War Borders: Reframing Political Space in Eastern Europe*. Eds. Laine, Jussi, Liikanen, Ilkka, Scott, James W. London: Routledge, 93–111.
- Davydova-Minguet, Olga, Pöllänen, Pirjo (2018), Hyvinvointi rajaseudulla asuvien venäläisten maahanmuuttajanaisten arjessa. – *Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä*. Toim. Johanna Hiitola, Merja Anis, Kati Turtiainen. Tampere: Vastapaino. 169–188.
- Délano Alonso, Alexandra, Mylonas, Harry (2019), The Microfoundations of Diaspora Politics: Unpacking the State and Disaggregating the Diaspora. – *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 45:4, 473–491. DOI: 10.1080/1369183X.2017.1409160.
- Demoscope (2014), Gazety pišut o dvoimom i “spjaštšem” graždanstve. – *Demoscope.ru* <http://www.demoscope.ru/weekly/2014/0599/gazeta026.php>. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Faist, Thomas (2007), Introduction: The Shifting Boundaries of the Political. – *Dual Citizenship in Global Perspective: From Unitary to Multiple Citizenship*. Eds. Thomas Faist, Peter Kivisto. New York: Palgrave Macmillan, 1–23.
- Gamlen, Alan (2006), *Diaspora Engagement Policies: What are they, and what kinds of states use them?* Centre on Migration, Policy and Society, Working Paper No. 32. University of Oxford.
- Grigas, Agnia (2016), *Beyond Crimea. The New Russian Empire*. New Haven & London: Yale University Press.
- Happonen, Päivi (2017a), Puolustusvoimat laittoi Venäjän kaksoiskansalaiset erityistarkkailuun – myös varusmiesten toimintaa on alettu rajoittaa. – *Yle uutiset* 31.1. <https://yle.fi/uutiset/3-9433295>.
- Happonen, Päivi (2017b), Analyysi: Mitä Suomen ja Venäjän kaksoiskansalaisille pitäisi tehdä? – *Yle uutiset* 31.1. <https://yle.fi/uutiset/3-9433863>. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Happonen, Päivi (2017c), Kaksoiskansalaisia koskeva ohjeistus tulee Puolustusvoimien tiedustelulaitokselta. – *Yle uutiset* 8.2. <https://yle.fi/uutiset/3-9448724>. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Heino, Eveliina (2018), *Yhteiskunnan Jäsenyyden Ehdot: Arjen kansalaisuuden rakentaminen ja peruspalvelukokemukset venäläistaustaisten perheiden kertomuksissa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Jussiniinisto.fi (2019), CV. – [jussiniinisto.fi](https://jussiniinisto.fi/index.php/esittely/cv/) <<https://jussiniinisto.fi/index.php/esittely/cv/>>. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Kananen, Marko, Ronkainen, Jussi, Saari, Kari (2018), Kansallisuusorientaatiot – nuorten Suomi-Venäjä -kaksoiskansalaisten yhteiskunnalliset ja yllirajaiset siteet. – *Yhteiskuntapolitiikka* 83:5–6, 518–531.
- Keskinen Marko, Kantola Arttu, Mäkinen Juha & Salonen Arto O. (2017), Miten yhteiskehittää kokonaisturvallisuutta? Tieteidenvälisiä näkemyksiä Winland-hankkeesta. – *Tiede ja Ase*, 75. <https://journal.fi/ta/article/view/67728>. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Kinnvall, Catarina (2004), Globalization and Religious Nationalism: Self, Identity, and the Search for Ontological Security. – *Political Psychology* 25:5, 741–767.
- Kokkonen, Tuomo (2016), *Sosiaalinen kansalaisuus kehittyvässä yhteiskunnassa. T.H. Marshallin sosiaalisia oikeuksia korostava kansalaisuusnäkökulma hyvinvointivaltiota koskevan keskustelun innoittajana*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Kolesnikov, Andrei (2014), Bolšoj bratan smotrit za toboj. – *Novaja gazeta* 31.3. <https://www.novayagazeta.ru/articles/2014/03/31/58973-bolshoy-bratan-smotrit-za-toboj>. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Kuivaniemi, Olli (2018), Porua aiheuttanut kaksoiskansalaisuusmuutos etenee – Ministeri Niinistö: Poikkeuksia voidaan tehdä. – *Keskisuomalainen* 8.2. <https://www.ksml.fi/kotimaa/Porua-aiheuttanut-kaksoiskansalaisuusmuutos-etenee-%E2%80%93Ministeri-Niinist%C3%B6-Poikkeuksia->

- voidaan-tehd%C3%A4/1119940. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Lepola, Outi (2000), *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lindqvist, Olli (2014), Suomi harkitsee tiukennuksia kaksoiskansalaisuuteen. – *Yle uutiset* 21.8. <https://yle.fi/uutiset/3-7425497>. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Longo, Matthew (2018), *The Politics of Borders: Sovereignty, Security and the Citizen after 9/11*. Cambridge: Cambridge University Press
- Lähteenmäki, Mika (2015), Kieli-ideologia ja kielipolitiikka Venäjän valtion yhtenäisyyden rakentajina. – *Idäntutkimus* 1/2015, 26–35.
- Macklin, Audrey (2007), The Securitization of Dual Citizenship. – *Dual Citizenship in Global Perspective: From Unitary to Multiple Citizenship*. Eds. Thomas Faist, Peter Kivisto. New York: Palgrave Macmillan, 42–66.
- Makarychev, Andrey, Yatsyk, Alexandra (2017), Biopower and Geopolitics as Russia’s Neighborhood Strategies: Reconnecting People or Reaggregating Lands? – *Nationalities Papers*, 45:1, 25–40.
- Marshall, Thomas Humphrey (1950), *Citizenship and Social Class*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meduza.io (2014), Za sokrytiye dvoynogo graždanstva oshtrafovany 43 tysjatsi tšelovek. *Meduza*, 5.12. <https://meduza.io/news/2014/12/05/za-sokrytie-dvoynogo-grazhdanstva-oshtrafovani-43-tsyachichelovek>. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Mentzelopoulou, Maria Margarita, Dumbava, Costica (2018), *Acquisition and Loss of Citizenship in EU Member States Key Trends and Issues*. European Parliamentary Research Service PE625. 116 July 2018.
- Mouffe, Chantal (1988), The Civics Lesson. – *New Statesman and Society* Oct 7, 1988, 28–31.
- MTV (2018), Jussi Niinistö: Kaksoiskansalaiset pääsevät sittenkin sotilasvirkoihin myös jatkossa – erivapaus heltiää kuitenkin vain, jos olet kotoisin “demokraattisesta oikeusvaltiosta”. – *MTV uutiset* 29.9. <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/jussi-niinisto-kaksoiskansalaiset-paasevat-sittenkin-sotilasvirkoihin-myos-jatkossa-erivapaus-heltiaa-kuitenkin-vain-jos-olet-kotoisin-demokraattisesta-oikeusvaltiosta/7092830#gs.abxc6z>. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Niinistö, Jussi (2016), Suojelupoliisin lausunnosta. – *Jussiniinistö.fi*, 3.11. <https://jussiniinisto.fi/index.php/2016/11/suojelupoliisin-lausunnosta/>. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Niinistö, Jussi (2017), Kaksoiskansalaisuus ja Puolustusvoimat. – *Jussiniinistö.fi*, 8.2. <https://jussiniinisto.fi/index.php/2017/02/kaksoiskansalaisuus-ja-puolustusvoimat/>. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Niinistö, Jussi (2018a), Poliitikan toimittajien vieraana. – *Jussiniinistö.fi*, 8.3. <https://jussiniinisto.fi/index.php/2018/03/politiikan-toimittajien-vieraana/>. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Niinistö, Jussi (2018b), 226. Maanpuolustuskurssin avajaisissa. – *Jussiniinistö.fi*, 10.9. <https://jussiniinisto.fi/index.php/2018/09/226-maanpuolustuskurssin-avajaisissa/>. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Niinistö, Jussi (2018c), Kaksoiskansalaisia koskeva lakiesitys syksyllä eduskuntaan. – *Jussiniinistö.fi* 2.10. <https://jussiniinisto.fi/index.php/2018/10/kaksoiskansalaisia-koskeva-lakiesitys-syksylla-eduskuntaan/>. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Oivo, Teemu, Pöllänen, Pirjo, Davydova-Minguet, Olga (2019, forthcoming), Puun ja kuoren välissä. – *Muuttoliike ja arjen turvallisuus*. Toim. Laura Assmuth, Ville-Samuli Haverinen, Pirjo Pöllänen. Tampere: Vastapaino.
- Oivo, Teemu (2013), *Foreign Agents in Russia: Discursive Analysis on Foreign Agents in Russia 2012–2013*. Kansainvälisten suhteiden pro gradu -tutkielma, Lapin yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. <http://hdl.handle.net/10138/42183>. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Oivo, Teemu (2018), Keskustelu ja kehystäminen kaksoiskansalaisuuskysymyksessä. – *Politiikasta.fi* 28.6. <https://politiikasta.fi/keskustelu-ja-kehystaminen-kaksoiskansalaisuuskysymyksessa/>. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Pertsev, Andrei (2014), Gosduma uvidela v dvojnomy graždanstve pjatuju kolonnu. – *Kommersant* 14.5. <https://www.kommersant.ru/doc/2470245>. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Perussuomalaiset (2015), *Perussuomalaisten maahanmuuttopoliittinen ohjelma 2015*. <https://www.perussuomalaiset.fi/wp-content/uploads/2013/04/Maahanmuuttopoliittinen.pdf>. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Ronkainen, Jussi (2009), *Väliviivakansalaiset: Monikansalaisuus asemana ja käytäntönä*. Joensuu: Joensuun Yliopisto.
- Sazonov, Vsevolod (2014), Zakonoprojekt o zaprete dvojnogo graždanstva dlja vysokopostavlen-

- nyh gosslužaštših. 9.4. https://echo.msk.ru/blog/advokat_sazonov/1296842-echo/. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Škel, Tamara (2012), Tšinovnikam zapretili imet aktivy za granitsej. – *Rossijskaja gazeta*, 21.12. <https://rg.ru/2012/12/21/chinovniki-site.html>. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Skulte-Ouais, Jennifer (2015), ‘Less is More, or More is Less’?: Securitized Citizenship in the Baltic States. – *Extraterritorial Citizenship in Postcommunist Europe*. Eds. Timofey Agarin, Ireneusz Karolewski. London: Rowman & Littlefield International, 89–108.
- SVT, Suomen virallinen tilasto (2018), Suomen kansalaisuuden saamiset. 2017. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/kans/2017/kans_2017_2018-06-14_tie_001_fi.html. (Tarkistettu 29.9.2019)
- SVT, Suomen virallinen tilasto (2019), Väestörakenne. Helsinki: Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/til/vaerak/index.html>. (Tarkistettu 29.9.2019)
- Traunmüller, Karin, Agarin, Timofey (2015), Regulating Access to Citizenship after Territorial Changes: Extraterritorial Citizenship and the Russian Federation. – *Extraterritorial Citizenship in Postcommunist Europe*. Eds. Timofey Agarin, Ireneusz Karolewski. London: Rowman & Littlefield International, 46–64.
- Triadafilopoulos, Triadafilos (2007), Dual Citizenship and Security Norms in Historical Perspective. – *Dual Citizenship in Global Perspective: From Unitary to Multiple Citizenship*. Eds. Thomas Faist, Peter Kivisto. New York: Palgrave Macmillan, 27–41.
- Varjonen, Sirkku, Linda, Arnold, Inga, Jasinskaja-Lahti (2013), ‘We’re Finns Here, and Russians There’: A Longitudinal Study on Ethnic Identity Construction in the Context of Ethnic Migration. – *Discourse & Society*, 24:1, 110–134.
- Waterbury, Myra (2010), Bridging the divide: Towards a Comparative Framework for Understanding Kin State and Migrant-sending State Diaspora Politics. – *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Eds. Rainer Bauböck, Thomas Faist. Amsterdam University Press, 131–148.
- Vink, Maarten, Schakel, Arjan, Reichely, David, Chun, Luk Ngo, de Groot, Gerard-Rene (2019), The International Diffusion of Expatriate Dual Citizenship. – *Migration Studies*, May 2019, 1–22.
- Zhurzhenko, Tatiana (2017), The Soviet War Memorial in Vienna. Geopolitics of Memory and the New Russian Diaspora in Post-Cold War Europe – *Remembering the Second World War*. Ed. Patrick Finney. Milton Park: Taylor and Francis, 89–114.

SYKSYN KIINNOSTAVIMMAT

19⁹⁰

Juha Suoranta

PAULO FREIRE

SORRETTUJEN PEDAGOGI

Monet tuntevat Paulo Freiren *Sorrettujen pedagogiikka* -teoksen, mutta moniko tuntee kirjan kirjoittajaa?

26⁹⁰

Kurt Sontheimer

HANNAH ARENDT

SUUREN AJATTELIJAN ELÄMÄ

Merkittävän ajattelijan poikkeuksellinen tarina on kiehtovaa luettavaa!

26⁹⁰

Ari Turunen

MULKEROT

PATSAALLE KOROTETTUJEN SUURMIESTEN ELÄMÄKERTOJA

Kaikki mitä muut eivät uskalla sanoa suurmiehistä.

MYÖS E- JA ÄÄNIKIRJANA

26⁹⁰

Jouko Aaltonen & Seppo Sivonen

ORJIA JA ISÄNTIÄ

RUOTSALAIS-SUOMALAINEN SIIRTOMAAHERRUUS

KARIBIALLA

Ruotsi-Suomi orjakaupan suuressa kertomuksessa.

26⁹⁰

Aura Koivisto

MIES JA MERILEHMÄ

LUONNONTUTKIJAN GEORG STELLERIN KOHTALOKAS TUTKIMUSMATKA

Upea elämäkerta ja kuvaus Pohjoisesta tutkimusmatkasta.

26⁹⁰

Artemi Troitski

VASTARINTAA VENÄJÄLLÄ

PUŠKINIEN PUSSY RIOTIIN

Kirja erilaisesta Venäjistä – anarkistien, taiteilijoiden, punkkareiden, dandyjen ja hipstereiden maasta.

into

INTOKUSTANNUS.FI

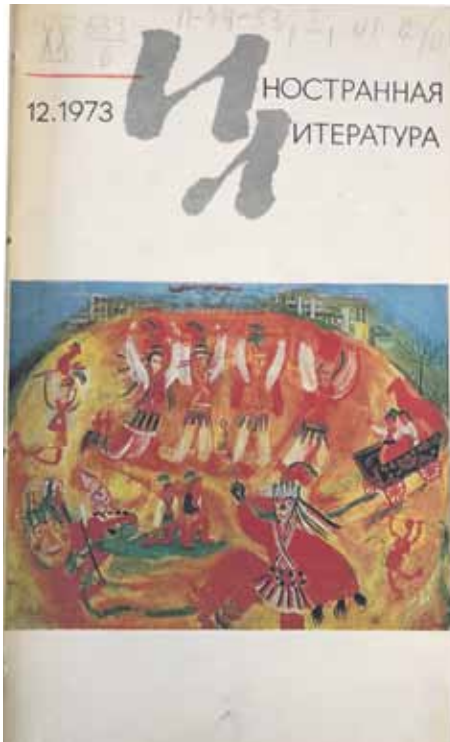
Bibliografinen data ja tekstien liikkeet rautaesiripun läpi

Philip Gleissner

Uudempan maailmankirjallisuuteen erikoistunut neuvostoliittolainen aikakauslehti *Inostrannaja literatura* ("Ulkomainen kirjallisuus") julkaisi joulukuun 1973 numerossa kaunokirjallisia tekstejä ympäri maailmaa: unkarilaisen Gyula Illyésin runoutta, brasilialaisen Erico Verissimon romaanin viimeisen osan sekä amerikkalaisen Joyce Carol Oatesin novelleja. Joukosta erottui itäsaksalaisen Ulrich Plenzdorfin pienoisromaani *Die neuen Leiden des jungen W.* (*Nuoren W:n uudet kärsimykset*, 1972), joka julkaistiin anteeksipyyttävien lopusanojen kanssa. Selittäviä kommentaareja oli nähty lehden sivuilla aiemminkin, sillä sen puolen miljoonan painoksen levikki saavutti Neuvostoliitossa laajan lukijakunnan. Tällä kertaa saateteksti kuitenkin yllätti pituudellaan – se oli lähes neljä sivua. Saateteksti kertoo, että Saksan demokraattisessa tasavallassa *Nuoren W:n uudet kärsimykset* oli saanut osakseen kritiikkiä, koska sen päähenkilö ei ollut kelvollinen roolimalli maan nuorisolle eikä tarinassa myöskään ollut toista, positiivista sankaria, joka olisi voinut tasapainottaa päähenkilön ideologisia vajavaisuuksia. Vaikuttaa siltä, että Plenzdorf ei ollut onnistunut täyttämään kirjallisuudelta edellytetyjä sosialistisen realismin idealistisia vaatimuksia. Kaiken lisäksi pienoisromaani on varsin epäkunnioittava adaptaatio kanonisesta klassikosta. Sokeeraavaan puhekieleen turvautuen se pyrkii halventamaan kirjallista esikuvaansa, Johann Wolfgang von Goethen romaania *Nuoren Wertherin kärsimykset* (*Die Leiden des jungen Werthers*, 1774).

Nuoren W:n uudet kärsimykset aiheutti kirjallisen skandaalin Itä-Saksassa. Tapaus on saanut paljon huomiota germaanisen filologian tutkijoilta, jotka ovat korostaneet itäsaksalaisen kirjallisuuslehti *Sinn und Formin* ("Merkitys ja sisältö") roolia skandaalin kehittämisessä. Tekstin julkaisemisen lisäksi lehti toimi alustana sitä seuranneelle kiihkeälle keskustelulle. (Parker & Philpotts 2009.) Myöhäissosialistisella aikakaudella kirjallisuuslehdet ottivat asiakseen oman maansa kansallisen kirjallisuuskentän kehittämisen, jota myös tämä tapaus

Inostrannaja literaturan numeron 12/1973 kansi.

Inostrannaja literaturan 12/1973 sisällysluettelon ensimmäinen sivu.

УЛЬРИХ ПЛЕНЦДОРФ

Новые страдания юного В.

ПОВЕСТЬ

Перевод с немецкого А. КАРЕЛЬСКОГО

Сообщение в «Берлинер цайтунг» от 26 декабря:

Вечером 24 декабря в летней постройке на территории лагеря «Детский рай II» в районе Лихтенберг народная полиция обнаружила тело семнадцатилетнего Эггара В. Как показали следствие, Эггар В., проживавший последнее время без присмотра в подвале строящегося строения, стал жертвой неосторожного обращения с электрическим током.

Извещение в «Берлинер цайтунг» от 30 декабря:

В результате несчастного случая 24 декабря оборвалась жизнь нашего младшего товарища
Эггара Вибо.

Мы скорбим о безвременном ушедшем!

Дирекция народного предприятия РСУ, Берлин.
Цеховой комитет профсоюза.
Комитет ССНМ.

Извещение в «Фольксвагт» (Франкфурт-на-Одере) от 31 декабря:

Трагический несчастный случай безвременно вырвал из наших рядов незабвенного друга и товарища
Эггара Вибо.

Дирекция коммунального народного предприятия «Гидравлика», Миттенберг.
Профсоюзные.
Комитет ССНМ.

24 декабря с. г. в результате трагического несчастного случая погиб мой дорогой сын
Эггар Вибо.
Память его для меня незабвенна.
Эльза Вибо.

— Когда ты в последний раз видела его?

108

Ensimmäinen sivu Inostrannaja literaturan (12/1973) julkaisemasta Ulrich Plenzdorfin pienoisromaanista Nuoren W:n uudet kärsimykset.

todistaa. Toisaalta, kuten *Inostrannaja literaturan* tapaus osoittaa, lehdet myös mahdollistivat erityislaatuisten tekstien liikkumisen paikasta toiseen. Vaikka kansalaisten eletty kokemus oli Plenzdorfin tarinan kuvauksen kaltaisesti pitkälti sidottu kotimaansa sosialistiseen todellisuuteen, tekstit pystyivät helposti matkustamaan paikasta toiseen ja ylittämään valtioiden rajoja. Tekstien kautta lukijat pääsivät kosketuksiin sellaisten maailmankolkkiensa kanssa, joihin heillä ei fyysisesti ollut pääsyä. Tästä näkökulmasta katsottuna sosialistisen Itä-Euroopan kulttuurit eivät ehkä olleet niin eristettyjä kuin yleensä ajatellaan.

Tämän kaltaisten tekstien liikkeen tutkimisessa hyödynnetään muuttoliiketutkimuksesta tuttua mutta päinvastaista lähestymistapaa, jossa yksilöt pysyvät paikallaan mutta kulttuuri- ja mediainstituutiot luovat vaihtoehtoista liikkuvuutta heidän ympärillään. Tekstien (ja jossain määrin kirjallisuusinstituutioiden avainhenkilöiden) kulkua helpottivat kirjallisuuslehtien ja kustantamoiden verkostot, jotka toimivat yhdyssiteinä suuressa osaa Itä-Eurooppaa ja loivat myös omanlaisiaan kontaktipintoja idän ja lännen välille. Tämä esseee pyrkii mallintamaan sitä, miten tällainen liikkuvuus voidaan tehdä näkyväksi, sekä haastamaan niitä narratiiveja, jotka puhuvat kulttuurisesta pysähtyneisyydestä ja eristäytyneisyydestä eivätkä näin ollen kerro koko totuutta myöhäissosialismin ajan kokemuksesta. Tutkin tekstien liikettä kolmessa kontekstissa: aikakauslehtien sivuilla, arkistossa ja bibliografisissa tiedoissa. Käytän myöhäissosialismin kirjallisuusvirtausten tutkimiseen metodeja, jotka vastaavat monien muiden tieteenalojen, kuten aikakauslehtitutkimuksen, kirjallisuushistorian ja digitaalisen humanismin lähestymistapoja.

Tässä esseessä haluan painottaa näkökulmaa, jonka mukaan kirjallisuusinstituutioita ei käsiteltäisi erillisinä kulttuurisina toimijoina, kuten erityisesti kääntämistä ja sensuuria tutkittaessa yleensä tehdään. Kirjallisuusinstituutiosta tehdyt tapaustutkimukset keskittyvät tavallisesti yhdensuuntaiseen liikkeeseen ja korostavat tietyn Itä-Euroopassa sijaitsevan kulttuurikeskuksen yhteyttä johonkin paikkaan ulkomailla. Näistä tutkimuksista poiketen analyysini keskittyy siihen, miten kirjallisuuslehtien kautta muodostuneita kontakteja voitaisiin tarkastella julkaisijoiden verkostojen jatkuvana, moniin suuntiin kulkevana ja valtioiden rajat ylittävänä virtana. Tämä lähestymistapa voi avata uuden näköalan Itä-Eurooppaan moninapaisena kirjallisuustilana. Plenzdorfin rajoja rikkova teksti ei syntynyt politiikan keskuksesta Moskovassa, mutta se matkusti läpi Itä-Euroopan sosialismin kulttuurille ominaisten lainalaisuuksien muovaamaa reittiä pitkin. Tätä reittiä pyrin tässä esseessäni jäljittämään. Ensimmäinen tutkimusmatka tälle kartoittamattomalle alueelle keskittyy Tšekkoslovakian, Itä-Saksan ja Neuvostoliiton kustantajiin vuosien 1955 ja 1973 välillä.

Käännöstekstien liike ja aikakauslehtitutkimus

Valtiososialismin aikainen kustannustoiminta oli keskusvaltaisesti johdettua ja vakiintuneiden kaavojen sanelemaa. Yksi sen erityispiirteistä oli yksinomaan käännöskirjallisuudelle omistautuneiden kustantajien synty ympäri Itä-Eurooppaa toisen maailmansodan jälkeen. Neuvostoliitossa tätä tehtävää hoiti kuukausittain ilmestynyt aikakauslehti *Inostrannaja literatura*. Se perustettiin vuonna 1955, samaan aikaan kuin useat muut aikakauslehdet, jotka tulisivat myöhemmin muuttamaan Neuvostoliiton julkaisu toiminnan ja kirjallisuuden historian.¹ *Inostrannaja literatura* -lehdellä ei ollut yksinoikeutta kaunokirjallisten tekstien käännöksille, mutta se toimi tärkeimpänä väylänä ulkomaisille teksteille ja valitsi, mitkä maailmankirjallisuuden teokset pääsisivät Neuvostoliiton suuren lukijakunnan luettavaksi. Pian lehden perustamisen jälkeen Itä-Euroopan maissa syntyi vastaavia julkaisuja: vuonna 1956 Tšekkoslovakiassa perustettiin *Světová literatura* ("Maailmankirjallisuus") ja Unkarissa

Nagyvilág ("Maailmanlaajuinen"). Puolassa aikakauslehti *Literatura na Świecie* ("Maailmankirjallisuus") ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1971. Itä-Saksassa käännöskirjallisuuden levittäminen oli pitkälti Volk und Welt ("Kansa ja maailma") -nimisen kustantamon käsissä. Sen toiminta oli usein puolueen virallisen linjan vastaista, kuten monet Itä-Saksan historiaa tutkineet ovat osoittaneet (Barck & Lokatis 2005). Tšekkoslovakiassa kustantamo Odeon alkoi kehittää käännöskirjallisuuteen painottuvaa profiilia vuodesta 1953 eteenpäin.

Kirjallisuuden kustantaminen ei siis ollut rakenteiltaan ja toimintatavoiltaan täysin yhdenmukaista Itä-Euroopan maissa ja kansalliset erityispiirteet monimutkaistivat kustannustoimintaan liittyviä verkostoja. Yhdistävänä piirteenä sosialistisille kirjallisuusinstituutioille oli kuitenkin selvä työnjako käännöstekstien ja alkukielisten julkaisujen parissa työskentelevien kustantamojen välillä. Tämä ei välttämättä ole seurausta keskusvallan aktiivisesta puuttumisesta satelliittivaltioidensa kulttuuriin, vaan keskitetysti ohjatusta järjestelmästä, joka ei tähdännyt kilpailuun kirjamarkkinoilla. Eri kustantajille suunnatut tehtävät jaettiin muiden ominaisuuksien, kuten genren, lukijakunnan tai tekstin alkuperän mukaan.

Ehdotankin, että Ulrich Plenzdorfin tekstiä *Nuoren W:n uudet kärsimykset* tarkasteltaisiin tästä instituutioiden viitekehyksestä käsin sen sijaan, että sitä käsiteltäisiin yksittäisenä tapaustutkimuksena sosialistisen kustannustoiminnan historiassa. Aiempi käännöstutkimus on osoittanut, miten kääntäjät, kustannustoimittajat ja sensorit ovat osallistuneet tekstin paikalliseen uudelleenkirjoittamiseen erityisesti lännestä tulevien teosten, kuten yhdysvaltalaisen D.J. Salingerin *Siepparin ruispellossa* (*Catcher in the Rye*, 1951) ja Hemingwayn tuotannon kohdalla (Baer & Witt 2017). Nämä tutkimukset ovat osa laajempaa tieteellistä diskurssia, joka tutkii kulttuurivaihtoa lännen (erityisesti Yhdysvaltojen) ja Neuvostoliiton välillä. Plenzdorfin tapaus toimii muistutuksena sosialistisen Itä-Euroopan kulttuurivirtausten monitahoisuudesta: ne eivät sijoitu vain suoralle itä-länsi-akselille, vaan liikkuvat moneen suuntaan. Kirjallisuusinstituutiota muuttavia impulsseja ei tullut vain ulkoapäin, vaan niitä synnytti ja vahvisti myös tekstien kierto sosialistisen Itä-Euroopan sisällä.

Světová literaturan perustaminen Prahassa osoittaa, että itäeurooppalaisten kirjallisuusjärjestelmien synty ei ollut vain neuvostoliittolaisen kulttuuriburokratian vastentahtoisen toimeenpanon tulosta. Yksi lehden toimituksen jäsenistä vuosina 1956–1958 oli kirjailija Josef Škvorecký, joka myöhemmin lähti Tšekkoslovakiasta toisinajattelijana. Kirjoittaessaan *Světová literaturan* merkityksestä tšekkiläiselle kulttuurille, hän huomauttaa lehden perustamisen silti liittyneen Moskovassa tehtyihin aloitteisiin koska Neuvostoliitossa kertaalleen hyväksytyt aloitteet menivät läpi muissakin sosialistisissa maissa. Tätä ilmiötä Škvorecký kutsuu "auktoriteetin kierrättämiseksi". Škvoreckýn mukaan *Inostrannaja literaturan* olemassaolo oikeutti sen tšekkiläisen vastineen perustamisen ja sen kautta Tšekkoslovakiaan luotiin pala sosialistisen kustannustoiminnan hyväksytyjä rakenteita. Neuvostoliiton esimerkkinä seuraten lehden julkisena tavoitteena oli tutustuttaa lukijat aikalaismaailman kirjallisuuteen, kirjallisuuskritiikillä höystettynä, mikä puolestaan voisi johdattaa vastaanottajan lukukoke-
musta ideologisesti oikeaan suuntaan. *Světová literatura* tarjosi näin myös mahdollisuuden muodostaa yhteys sosialismin ulkopuolella oleviin kulttuureihin. (Škvorecký 2003.)

Aikakauslehden alkuvuosina sen sivuilla julkaistiin yllättävän monipuolista kaunokirjallista materiaalia. Esimerkkinä tästä ovat amerikkalaisen runoilijan Allen Ginsbergin työt. *Světová literaturan* numerossa 6/1963 julkaistiin kokoelma hänen runojaan, sekä essee kirjailijasta, joka vasta kuusi vuotta aiemmin oli ollut Yhdysvalloissa syytettynä siveettömyydestä seksuaalisten aiheidensa vuoksi – teema, jota myöskään itäeurooppalainen sensuuri ei katsonut hyvällä. Yksi julkaistuista runoista oli "Supermarket in California" ("Supermarket Kalifor-

niassa”), joka yhdistää amerikkalaisen kulutusjuhlan ja homoeroottiset halut ja tekee samalla intertekstuaalisia viitteitä Walt Whitmaniin ja Federico García Lorcaan. Tšekinkielinen käännös, ”Samoobsluha v Kalifornii”, välittää runon eri semanttiset tasot varsin taitavasti.

Provokatiivisuudestaan huolimatta julkaistu teksti osoittaa Škvoreckýn mainitseman auktoriteetin kierrättämisen. Tämä Ginsbergin runon käännös ei nimittäin ollut ensimmäinen laatuaan Itä-Euroopassa. Vuonna 1961 ”Rynok v Kalifornii” oli julkaistu myös *Inostrannaja literaturassa*, yhdessä lukuisten muiden nykykirjailijoiden kanssa amerikkalaista runoutta käsittelevässä kokoelmassa. Neuvostoliitossa julkaistusta käännöksestä ei välity homoeroottinen pohjavire, ja jää arvailujen varaan onko syynä toimittajan väliintulo, kääntäjän itsesensuuri vai ymmärryksen puute. Tekstin toinen provokatiivinen taso on kuitenkin säilytetty: tavaroiden, kuten avokadojen, tomaattien ja porsaankyljysten yltäkylläisyys. Homoeroottinen himo on tässä käännösversiossa korvattu gastronomisella halulla. Amerikkalaisen nykyrunouden katsaus on sopeutettu uuteen tekstiympäristöön ja sulautettuna uuden julkaisu ympäristönsä makutottumuksiin ja esteettisiin vaatimuksiin teksti on vääjäämättä muuttunut. Päätelykykyiset lukijat saattoivat olla tietoisia tästä prosessista eikä heidän arvosteluissaan esittämiään viittauksia ja vihjauksia kirjailijoista sovi aliarvioida. Kuitenkin näiden tekstien läsnäolo myöhäissosialismin kirjallisuus kentällä, vaikkakin joskus editoituna, oli jo itsessään tärkeää.

Myöhäissosialismin aikakauslehtien ja julkaisuohjelmien tutkiminen mahdollistaa monien kadonneeksi luultujen käännöskorpusten löytämisen. Tekstin sivuuttaminen päinvastoin on melko helppoa. Samantha Sherry, joka on tutkinut perusteellisesti Stalinin ja Hruštšovin ajan käännöskirjallisuutta ja sensuuria, kertoo esimerkiksi Samuel Beckettin kaltaisten kirjailijoiden ”jääneen tabuksi” (Sherry 2015, 111), vaikka Beckettin näytelmä *Huomenna hän tulee* (*Waiting for Godot*, 1952) oli julkaistu *Inostrannaja literaturassa* vuonna 1966. Tämänkaltaiset epätarkat yleistyksiset vältetään hyödyntämällä bibliografista dataa osana tekstien liikkeen tutkimusta – tähän palaan esseen kolmannessa osassa.

Ginzbergin suhteen voi pohtia oliko vuoden 1963 tšekkoslovakialainen kustantaja riippuvainen Škvoreckýn kuvaamasta auktoriteetin kierrättämisestä – julkaisulla nimittäin olisi ollut rohkaiseva ennakkotapaus Neuvostoliitossa kaksi vuotta aiemmin. Kysymys jäänee vaille vastausta, ellei arkistosta löydy tätä nimenomaista tapausta koskevaa dokumentaatiota. Kuitenkin 1970-luvun *Světová literaturan* sivuilta löytyy todisteita siitä, että maan kirjallisuussysteemin riippuvuus Neuvostoliitosta kasvoi vuoden 1968 Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen. Numerossa 3/1975 Ulrich Plenzdorfin *Nuori W.* julkaistiin nimellä *Nová utrpení mladého W. Světová literaturan* esipuheessa perusteltiin tekstin julkaisua esittelemällä sen kriittinen vastaanotto samaan tapaan kuin kolme vuotta aiemmin Neuvostoliitossa ilmestyneessä versiossa. Sen mukaan ”Nuoren W:n tarina on jo tuttu lukijoille Unkarissa ja Puolassa, ja vuonna 1973 Neuvostoliiton Kirjailijaliitto kustansi *Inostrannaja literaturassa* Plenzdorfin proosaa venäjäksi käännettynä Sergei Lvovin asiantuntevalla johdannolla varustettuna”. Näin siis Neuvostoliiton ennakkotapauksesta saadaan oikeutus ja vakuutus julkaisemiselle.

Kirjallisuuslehtien sivuilta on siis mahdollista jäljittää tekstien liikettä. Analysoimalla lehtien painoksia useiden vuosien ajalta voimme nähdä Itä-Euroopasta kerrotun narratiivin uudessa valossa, ei kulttuurisesti eristettynä, vaan omanlaistensa kulttuuriverkkojen kohtausmispaiikkana. Tekstien, vaikkakin joskus muunneltujen, läsnäolo on tärkeä fakta jo sellaisenaan ja niiden levinneisyys sosialistisessa Itä-Euroopassa voi edelleen valottaa pysähtyneenä pidetyn kulttuurisysteemin dynaamisuutta. Seuraavassa osuudessa tarkastelen, millä tavoin nämä havainnot tekstien liikkeestä voidaan yhdistää arkistomateriaaleista löydettyihin julkaisu toiminnan dokumentaatioihin.

Matkustavat tekstit ja kulttuuriryö arkistotutkimuksen valossa

Havainnot kulttuurisen kiertokulun mekanismeista valtiososialismin alaisessa Itä-Euroopassa on toistaiseksi tehty aikakauslehdissä julkaistujen tekstien perusteella, erityisesti tukeutuen niiden kaunokirjallista sisältöä ympäröiviin parateksteihin. Arkisto on korvaamaton lähde sellaisessa aikakauslehtitutkimuksessa, jossa huomio kiinnitetään erityisesti lehtien tekoprosessiin. Tässä osiossa käsitellenkin arkistotutkimuksen potentiaalisia suuntaviivoja Plenzdorfin tekstiä esimerkkinä käyttäen.

Inostrannaja literatura -lehden arkistoa säilytetään Venäjän valtion kirjallisuuden ja taiteen arkistossa (RGALI) Moskovassa. Se sisältää muun muassa valtion instituutioiden kirjailijoiden ja lukijoiden kanssa käymää kirjeenvaihtoa, toimitusten kokouspöytäkirjoja, käsikirjoitusten sisäisiä arvioita, sekä kattavia kartoituksia kansainvälisestä kirjallisuudesta ja kulttuuritapahtumista. Vaikka materiaalia on säilynyt vaihtelevasti ja useiden vuosien kohdalla on huomattavia aukkoja, dokumenttien runsaus valottaa lehden toimintaa moninaisista näkökulmista. Tässä osassa keskityn vain kapeaan joukkoon dokumentteja, jotka liittyvät *Inostrannaja literaturan* luomaan kirjalliseen liikkuvuuteen Itä-Saksan ja Neuvostoliiton välillä.

Arkistossa on säilynyt viisi lyhyttä toimituksen sisäistä arviota *Nuoren W:n uusista kärsimyksistä*. Niistä neljä suosittelee sen julkaisemista korostaen teoksen olevan yritys osoittaa ja ratkaista sosialistisen yhteiskunnan ongelmia. Useat raportit korostavat myös kirjan mielenkiintoista ja viihdyttävää tyyliä, joka muistutti kirjoittajia nuoren Vasili Aksjonovin ja J. D. Salingerin teoksista – jälkimmäisen *Sieppari ruispellossa* oli ilmestynyt venäjännöksenä *Inostrannaja literaturassa* yli vuosikymmen aiemmin.

Arkistomateriaali voi edelleen valottaa *Nuoren W:n uusien kärsimysten* vastaanottoa. Vain kuttaa siltä, että teksti ei saanut aikaan runsasta vastustusta kustannustoimittajien parissa, jotka eivät kirjoittaneet arvioitaan pelkästään omien esteettisten arvojensa pohjalta vaan olisivat joutuneet myös vastuuseen epäsovivan tekstin julkaisemisesta. Toimittajista vain yksi vastusti tekstin julkaisua vedoten Plenzdorfin tekstin keinotekoisuuteen ja siihen, että teos ei onnistu selittämään vajavaisen, kapitalistista yksilöä muistuttavan päähenkilön käyttäytymistä. Hän huomauttaa myös, että lehti julkaisee jo itäsaksalaisia Hermann Kantia ja Günter de Bruynia, joiden teokset ovat taidokkaampia ja muutenkin soveltuvampia.

Arkistomateriaali ei kuvaa vain yhden tietyn tekstin historiaa, vaan selittää kirjallisuuden levitystoiminnan luonnetta laajemminkin. Tekstin arvioinnissa huomio on siinä, onko se mahdollista sijoittaa olemassa oleviin paikallisiin tekstijoukkoihin. Useat kustannustoimittajat todella ajattelivat Plenzdorfin sopivan joukkoon vedoten vastaaviin kotimaisiin ja ulkomaisiin teksteihin (kuten varhainen Aksjonov ja Salinger). Tällä tavalla *Inostrannaja literatura* muokkasi paikallista tilaa sopivaksi maailmankirjallisuudelle. Lehden sivuilla näytettiin toteen tutkijoidenkin noteeraama huomio käännösten muuttoliikkeestä, kuten Luis Guarnizo ja Michael P. Smith selittävät teoksessaan *Transnationalism from Below* (1998, 12): ”tilan sosiaalinen konstruktio on paikallisen merkityksenannon prosessi”. Yksittäisten tekstien alku- ja loppusanat auttavat edelleen lukijaa sisäistämään vieraan tekstin ja antamaan sille merkityksen.

Kirjallisuuslehti ei kuitenkaan luo vain tekstien liikettä vaan instituutiona se mahdollisti myös yksittäisten kulttuuriryöläisten liikkuvuuden Itä-Saksan, Neuvostoliiton ja muiden sosialistisen Itä-Euroopan maiden välillä. Yhteys näiden kahden lehden välillä saavutettiin alun perin vastavuoroisilla, korkean tason vierailuilla. Wilhelm Girus vieraili vaimonsa kanssa Moskovassa *Inostrannaja literaturan* kutsuvieraana huhti-toukokuussa 1968 ja vie-

railu vaikuttaa olleen jo toinen laatuaan. Kirjeessään Girmus kiittelee Boris Rjurikovia, joka toimi lehden päätoimittajana vuodesta 1963 aina kuolemaansa asti vuoteen 1969: ”emme tule unohtamaan näitä päiviä, ne tulevat yhä tiiviimmin lujittamaan suhdettamme sosialistisen leirin edun vahvistamisessa.”²² Kirjeessään Pavel Toperille, SDT:n kirjallisuudesta vastaavalle kustannustoimittajalle, Girmuksen sävy on paljon tuttavallisempi: ”jälleen kerran minä ja vaimoni haluamme kiittää suuresti teitä ja kaikkia muita ystäviä siitä rakkaudesta ja ystävällisyydestä, joilla otitte meidät vastaan. Meillä ei voisi olla parempia ystäviä kuin ystävämme Moskovassa – ja nyt olemme jopa sukua.”²³ On epäselvää mihin perhesuhteeseen Girmus viittaa, mutta kirje käsittelee myös useita logistisia kysymyksiä ja tuo näin yhteen yksityiselämän ja kustannustoiminnan. Girmus lähettää myös itäsaksalaista runoilijaa Johannes Bobrowskia käsittelevän esseensä ja tilaa venäläisen aikakauslehden toimitukseensa. Toper vastaa myönteiseen sävyyn sekä toimituksellisiin pyyntöihin että ystävällisiin suhteisiin.⁴ Kuten myöhempi kirjeenvaihto osoittaa, vuoden 1969 vastavierailu lähensi Girmuksen ja Toperin perheiden välejä entisestään.

Vaikuttaa siltä, että näiden kahden kustantamon välit kukoistivat 1970-luvulla. Vuonna 1970 Girmus kirjoittaa *Inostrannaja literaturan* uudelle päätoimittajalle Nikolai Fedorenkolle muistutukseksi tätä hyvistä suhteista ja kannattaakseen henkilöstön vaihto-ohjelmaa, joka seuraavana vuonna tuli koskemaan toimittajia kaikilta portailta. Tulevina vuosina yhä useammat alemman portaan toimittajat ottivat osaa näihin vaihtoihin: toimittajat Somova, Tšernikova ja Katseva Neuvostoliitosta sekä Armin Zeißler, Helga Gutsche, Jürgen Schlenker ja Helga Mellman Itä-Saksasta. Arkistosta ei löydy yksityiskohtaista kuvausta näistä vierailuista tai niiden aikana käydyistä lukuisista kirjallisista ja poliittisista keskusteluista, mutta jatkuvat toimittajavaihdot kertovat tiivistä yhteistyöstä ja epämuodollisesta ideoiden vaihdosta toimittusten kesken. Kirjallisuussuhteet eivät siis olleet vain suurten kulttuuri-instituutioiden käsissä, vaan ne elivät omaa elämäänsä myös matalammalla tasolla, aikakauslehtien tekoprosessissa. Tämä mahdollisti sen, että molemmat osapuolet olivat hyvin perillä kirjallisuuspolitiikan niin virallisista kuin epävirallisista kehityskuluista.

Henkilöstövaihdot olivat täten avainasemassa maiden välisten kirjallisuusvirtausten luomisessa. Kuten jo aiemmin mainitsin, *Inostrannaja literaturalla* oli osastoja, jotka olivat täysin omistautuneet tiettyjen maiden kulttuuri- ja kirjallisuusdebattien dokumentoimiseen. Sen lisäksi, että lehdessä julkaistiin lyhyitä raportteja tällaisista tapahtumista, ulkomaalaisen kirjallisuuden tarkka silmälläpito vaikutti myös tulevaisuudessa julkaistavien tekstien valintaan. Yhtenä 1970-lukun kirjallisuussensaationa *Nuoren W:n uudet kärsimykset* on yksi parhaiten dokumentoiduista tapauksista, mutta voidaan olettaa, että monien muidenkin tekstien liike seurasi samoja ratoja. Tapaustutkimusta kattavampia loppupäätelmiä esittääksemme meidän on kuitenkin laajennettava metodejamme yksittäisten lehtien ja niihin liittyvien arkistodokumenttien lähiluvusta kohti määrällistä analyysiä. Seuraavassa osassa tarkastelen, kuinka lehtien bibliografiset tiedot ja niiden digitaalinen analyysi mahdollistaa tämän laajentamisen.

Itäisen Euroopan kirjallisuusjärjestelmät ja bibliografinen data

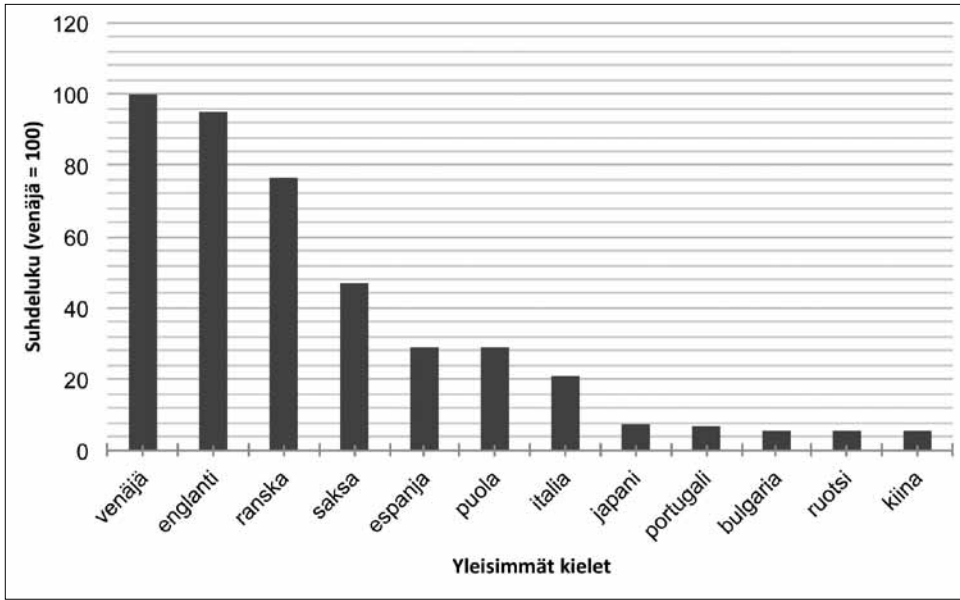
On lähes mahdotonta tutustua jokaiseen kirjallisuuslehdissä toisen maailmansodan jälkeen Itä-Euroopassa ilmestyneeseen tekstiin yksitellen ottaen huomioon materiaalin suunnattoman määrän. *Inostrannaja literaturan* ensimmäisen 20 vuoden aikana ilmestyneet 240 numeroa sisältävät helposti yli 50 000 sivua. Tšekkoslovakialainen ulkomaiseen kirjallisuuteen erikoistunut kustantamo Odeon julkaisi noin 400 nimikettä vuosien 1968 ja 1972 välillä. Näiden

lehtien ja kirjojen kattavia kokoelmia löytyy lähinnä julkaisumaiden kansallisista kirjastoista, sillä kansainväliset tutkimuskirjastot eivät pitäneet käännöskirjallisuuden keräämistä kovin tärkeänä. Tässä osassa käsittelen sitä, miten bibliografisten tietojen analyysi laskennallisin menetelmin vastaa mielenkiintoisella tavalla tähän tutkimusmateriaalin saatavuuteen liittyvään logistiseen haasteeseen. Käsittelen yksityiskohtaisemmin tämän datan alkuperää, ehdotan tapoja sen hyödyntämiseksi kirjallisuudentutkimuksessa sekä esittelen muutaman esimerkin alustavista kysymyksistä, joihin näiden tietojen avulla voisi tarttua. Keskityn yhä edelleen kolmen lehden – *Inostrannaja literatura*, *Sinn und Form*, *Světová literatura* – muodostamaan verkostoon, joka toimii otoksena myöhemmin laajennettavalle tutkimukselle. Datan avulla päästään käsiksi diakroniseen ja laajempia kehityssuuntia tarkasteleviin kysymyksiin kirjallisuuden kustantamisesta, joka ei ole mahdollista keskittyttäessä lehtien yksittäisiin numeroihin ja rajallisiin arkistomateriaaleihin.

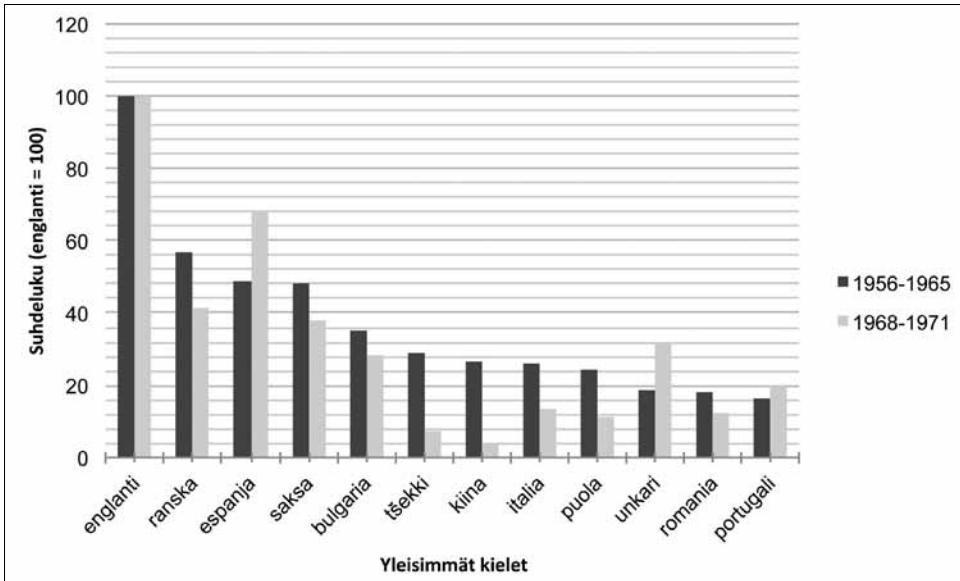
Bibliografiset tiedot muodostavat kenties yhtenäisimmän paratekstuaalisen elementin sosialististen aikakauslehtien julkaisun vuosikymmeninä. Jokaisessa aikakauslehden numerossa oli sisällysluettelon vierellä tietoa lehden levikistä, lista kustantamiseen osallistuneista toimittajista sekä teknisiä yksityiskohtia lehden tuottamisesta. Jo pelkästään näistä tiedoista saadaan selville paljon siitä, miten lehteä toimitettiin ja levitettiin. Kun yhden julkaisun data yhdistetään muiden julkaisujen samankaltaisiin tietoihin, sitä voidaan käyttää vertailevaan analyysiin, joka paljastaa laajemmin kustantamisen kuvioita ympäri Itä-Eurooppaa. Tältä pohjalta on mahdollista luoda uusia hypoteeseja ja teorioita ulkomaisen kirjallisuuden liikkeestä itäisessä Euroopassa. Tällaisen tutkimuksen mahdollistamiseksi kehitän tällä hetkellä digitaalisen humanismin piiriin kuuluvaa projektia ”Reading through the Iron Curtain” (”Lukeminen läpi rautaesiripun”), jossa pääosassa on Tšekkoslovakiasta, Neuvostoliitosta ja Itä-Saksasta kerättyjen bibliografisten tietojen relaatiotietokanta. Seuraavaksi käsittelemäni aiheet havainnollistavat joitain tutkimuksen lähtökohtia projektin ollessa vielä alkuvaiheessaan.

Myöhäisen sosialistisen kauden bibliografista dataa on kerätty monella tapaa. Neuvostoliitossa kaikki aikakauslehdissä julkaistut artikkelit on dokumentoitu *Letopis žurnalnyh statei* -luetteloon (”Aikakauslehtiartikkelien aikakirja”), jonka Indianan yliopiston kirjasto on osittain digitalisoinut. Luettelo *Světová literaturan* ensimmäisen vuosikymmenen kaikista julkaisuista koottiin Prahassa 1965 (Broukalová et als. 1967), siinä missä *Sinn und Formin* sisältö on lähes täydellisenä saatavilla julkaisun verkkosivuilla (<https://sinn-und-form.de>). Näytetiedostot kootakseni kokosin verkkomateriaalin ja digitoin painetut luettelot, jotka muutin koneluettaviksi optisen merkintunnistuksen avulla. Vaikka data on toistaiseksi järjestelty vain taulukkolaskentaohjelmaan eikä sitä ole vielä käsitelty pitkälle, voi näiden kolmen tiedoston avulla esittää alustavia kysymyksiä, joiden pohjalta voidaan edelleen esittää tarkentavia jatkokysymyksiä ja muodostaa suuntaviivoja tulevalle tutkimukselle.⁵

Sekä *Inostrannaja literaturan* että *Světová literaturan* luetteloista löytyvä peruskategoria on tieto alkuperäisestä kielestä, josta julkaisu käännettiin. Kielten esiintymistaajuuden arvioiminen antaa käsityksen lehtien yleisestä kokoonpanosta 1950-luvun loppu- ja 60-luvun alkuvuosilta. Minkä kielisiä tekstejä kustannustoimittajat valikoivat eniten? Mihin kansallisiin kulttuureihin lukijat tutustuivat eniten? Kaksi seuraavaa kaaviota vertaa kahdentoista käytetyimmän alkukielen yleisyyttä suhteessa kaikista yleisimpään, venäjän kieleen.

Kuvio 1. Světová literaturan 12 yleisintä tekstien alkukieltä julkaisuissa vuosien 1956 ja 1965 välillä suhteessa kaikkein yleisimpään (venäjä).

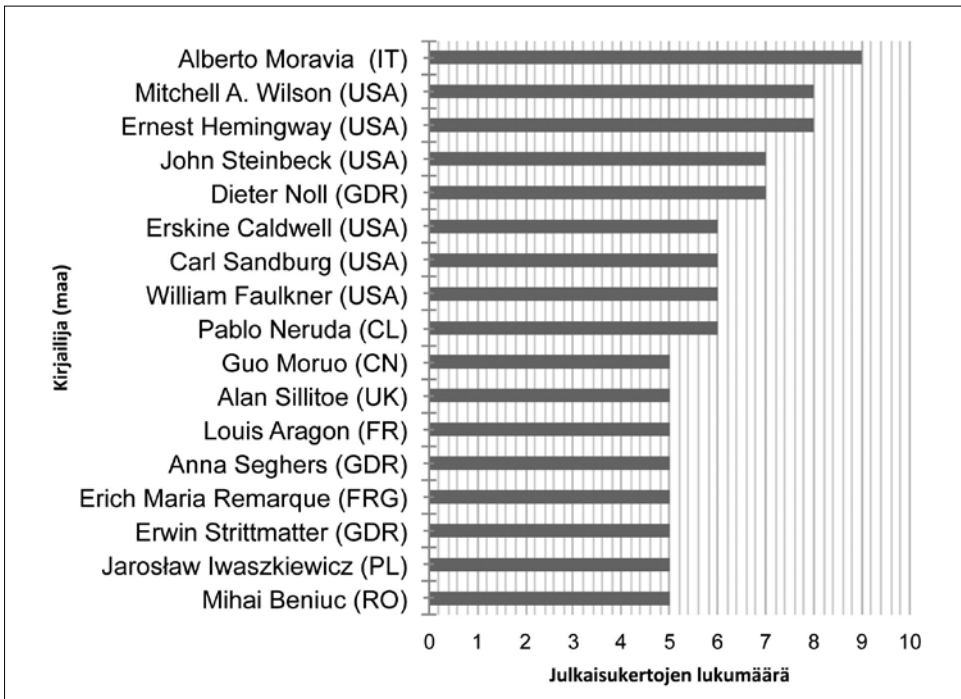

Kuvio 2. Inostrannaja literaturan 12 yleisintä tekstien alkukieltä julkaisuissa vuosien 1956 ja 1965 sekä 1968 ja 1971 välillä suhteessa kaikkein yleisimpään (englantti).

Kuten Kuvio 1 osoittaa, venäjä on huomattavin alkukieli *Světová literaturan* sivuilla, mikä vahvistaa käsitystä Neuvostoliiton kulttuurisesta hegemoniasta sodanjälkeisessä Itä-Euroopassa. Toisaalta hyvin lähellä venäjää alkukielten yleisyydessä on englanti ja pienellä välimatkalla ranska. Tämä asetelma ei täysin istu yksiin edellä kuvatun maailmanjärjestyksen kanssa ja herättää siksi kysymyksiä lehden geopoliittisesta asemoitumisesta. Vaikka kielet eivät yksinään osoita julkaisun esteettistä ja poliittista suuntautumista, ne herättävät jatkokeskustelua. Yksi mahdollinen hypoteesi on, että venäjän kielen läsnäolo toimi pelinappulana aiemmin mainitussa auktoriteetin kierrättämisessä mahdollistaen täten toimituksen tutkimusmatkat myös sosialistisen kulttuurisen tilan ulkopuolelle.

Inostrannaja literaturassa esiintyneet alkukielet tältä aikaväliltä osoittavat samankaltaisen tendenssin. Toisaalta sosialistisen Itä-Euroopan kielet olisivat yhteenlaskettuna voineet haastaa tämän aseman ensimmäisenä kymmenenä vuonna. Kuviossa 2 vaaleanharmaalla kuvattu aikaväli kuvaa ajallista muutosta lehden sisällössä. *Letopisistä* saatujen bibliografisten tietojen mukaan itäeurooppalaiset kielet ovat nyt huomattavasti vähemmän edustettuja suhteessa yleisimpään kieleen (englanti), poikkeuksena unkiari. Espanjasta ja portugalista käännettyjen tekstien osuus on kuitenkin kasvanut, kenties johtuen toimituksen selkeästä linjauksesta nostaa esille postkoloniaalisten kulttuurien kirjallisuutta. Näiden alueiden kirjallisuus nosti suosiotaan, kun taas läheisen Itä-Euroopan merkitys *Inostrannaja literaturan* lukijoille jäi pienemmäksi.

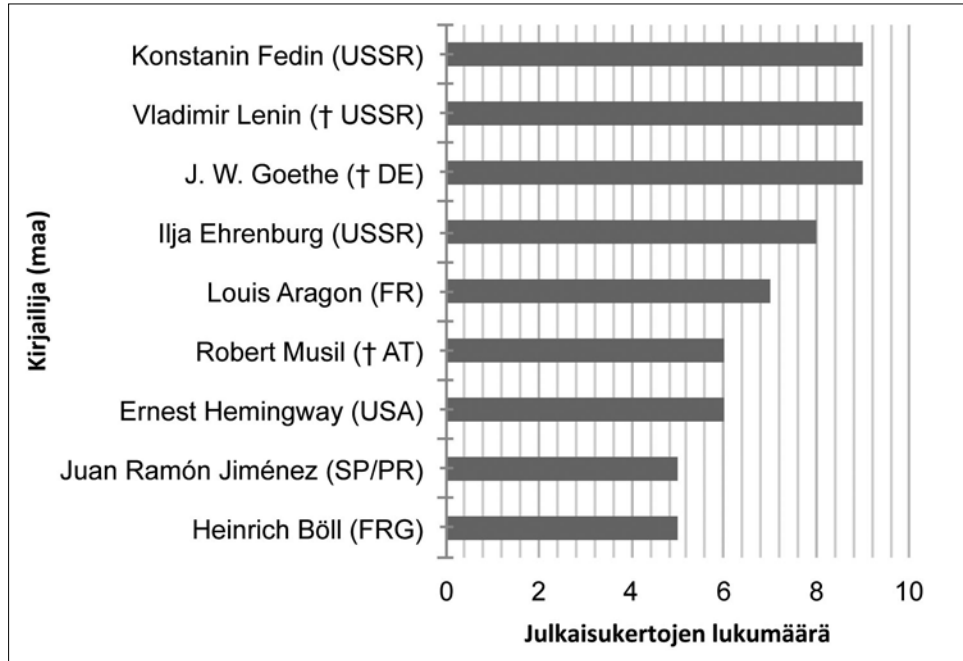

Kuvio 3. Kirjailijat, joiden tekstejä julkaistiin *Inostrannaja literaturassa* useammin kuin viidesti vuosien 1956 ja 1965 välillä.

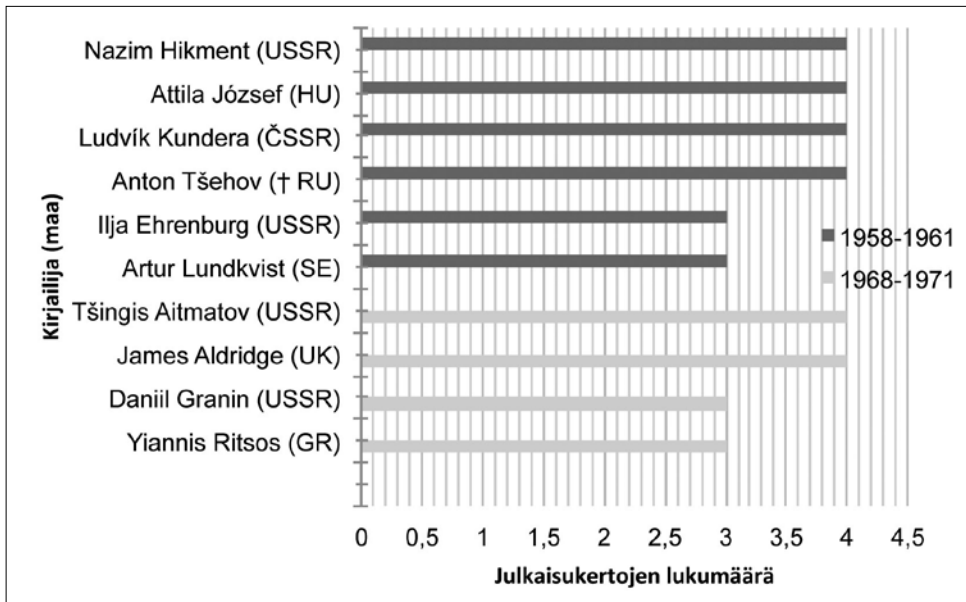
Tuleva diakroninen, yksityiskohtaisempaa dataa hyödyntävä tutkimus voi laajentaa käsitystämme maailman representaation muutoksista kirjallisuuslehtien sivuilla. Se voi myös paljastaa muutokset kustannusjärjestelmien poliittisissa sitoumuksissa ja esteettisissä painotuksissa. On kuitenkin syytä muistaa, että joidenkin kielten asema suhteessa niiden ideologiseen tai geopoliittiseen kontekstiin on epäselvä. Esimerkiksi lehtien saksankieliset kirjailijat voisivat olla ideologisesti jakautuneen Saksan itä- tai länsiosasta, Itävallasta tai Sveitsistä. Tätä kysymystä voisi valottaa tarkastelemalla kahdessa aikakauslehdessä useimmiten esiintyneitä kirjailijoita. Kahdessa seuraavassa kuviossa (Kuvio 3 ja Kuvio 4) on kuvattu kaikki tarkastelemissani lehdissä yli viisi kertaa ilmestyneet kirjailijat.

Yleisimmin esiintyneiden kirjailijoiden tarkastelu voi tarjota vastauksen joihinkin kielten määrällisen analyysin tuottamiin kysymyksiin. Kuten Kuvio 3 osoittaa, yleisimmät englanninkieliset kirjailijat *Inostrannaja literatura*ssa ovat pääosin vasemmistolaiseen ajatteluun kallellaan olevia intellektuelleja, kuten Ernest Hemingway, tai keskittyvät kirjoituksiinsa kuvaamaan yhteiskunnallisia aiheita ja työväenluokan näkökulmia, kuten Alan Sillitoe tai William Faulkner. Lehden saksankieliset kirjailijat olivat etupäässä Itä-Saksasta, kuten Anna Seghers ja Erwin Strittmatter.

Tämä ei kuitenkaan päde *Světová literatura*an (Kuvio 4). Huomionarvoista on, että kaksi suosituinta saksalaista kirjailijaa, Goethe ja Robert Musil, ovat kuolleita, kun taas kolmanneksi suosituin saksalainen kirjailija Heinrich Böll oli tiiviissä yhteydessä Länsi-Saksan vasemmistoon. Ylipäänsäkin tšekkoslovakialainen lehti julkaisee useammin jo edesmenneitä kirjailijoita. Tämän mukaisesti yksi suosituimmista venäjänkielisistä kirjailijoista oli Lenin yhdessä Konstantin Fedinin ja suojasään ajan kirjallisen johtohahmon Ilja Ehrenburgin kanssa.

Kuvio 4. Kirjailijat, joiden tekstejä julkaistiin *Světová literatura*ssa useammin kuin viidesti vuosien 1956 ja 1965 välillä.

Kuvio 5. Yleisimmät käännetyt kirjailijat *Sinn und Form* -lehdessä.

Vain Louis Aragon ja Hemingway esiintyivät molemmissa lehdissä. Näihin kahteen kirjailijaan keskittymällä voidaan havaita (melko rajattu) vasemmistolaisen maailmankirjallisuuden kaanon, joka oli hyväksytty halki Itä-Euroopan. Tämä idea on laajennettavissa ottamalla mukaan muita sosialistisia julkaisuja: seuraava kuvio (Kuvio 5) esittelee yli kolme kertaa *Sinn und Formin* sivuilla kahden viiden vuoden jakson aikana esiintyneet kirjailijat.

Saksankieliset kirjailijat, joita ei tässä ole esitetty, ovat paljon tärkeämmässä roolissa *Sinn und Formin* sivuilla. Ensimmäisellä aikavälillä kuuluisimmat heistä olivat Bertolt Brecht (seitsemän julkaisua), Hans Henny Jahn (kuusi), sekä Heinrich Mann (viisi). Vieraskieliset kirjailijat ovat lähinnä itäeurooppalaisia, ruotsalaista vasemmistokirjailijaa Artur Lundkvistia lukuun ottamatta.

Aiempiin kahteen julkaisuun verrattuna yhtäläisyydet ovat varsin rajalliset. Tämä saattaa johtua Itä-Saksan kirjallisuusjärjestelmän irrallisuudesta muuhun itäiseen Eurooppaan nähden ja mahdollisesti Itä-Euroopan lukijoiden ja valtion erilaisista vaatimuksista. Itä-Saksassa ilmestynyt kirjallisuuslehti ei loppujen lopuksi ollut vain osa sosialistisen kirjallisuuden verkostoa, vaan se toimi myös lippulaivajulkaisuna yhdessä keskenään kilpailevista ja rinnakkain toimivista saksalaisen kirjallisuuden järjestelmistä. Lehden tavoite ei niinkään ollut antaa lukijalle kattavaa kuvausta maailmankirjallisuudesta, vaan toimia alustana korkeakulttuuriselle kirjallisuustuotannolle ja kulttuurisille debateille Itä-Saksassa. Ulkomaisten kirjailijoiden ääni tässä keskustelussa kuului vain toisinaan. Tästä johtuen lehden sivuilla esiintyneiden ulkomaisten kirjailijoiden joukko on melko pieni, vaikkakin neuvostoliittolaiset nimet olivat tärkeässä osassa.

Ainoa, sekä *Světová literaturan* että *Sinn und Formin* sivuilla toistuvasti esiintyvä kirjailija on Ilja Ehrenburg, jonka tapaus onkin erityisen kiinnostava. 1960-luvulle tultaessa Ehrenburg oli vakiinnuttanut asemansa yhtenä Neuvostoliiton keskeisistä suojasään kirjailijoista. Hän

myötävaikutti menneisyyden uudelleenarviointiin, nosti esiin tukahdutettuja ajattelijoita ja kyseenalaisti stalinismin kirjallisuusestetiikkaa. Yllättäen näissä kahdessa lehdessä julkaisujen Ehrenburgin tekstien välillä ei ole yhteyttä. *Sinn und Formissa* julkaistut Ehrenburgin artikkelit käsittelevät valtioiden rajat ylittävää elämää Ranskassa ja Saksassa ennen toista maailmansotaa, Pablo Picassoa ja totuuden merkitystä taiteessa. *Světová literaturassa* merkille pantavia taas ovat Marina Tsvetajevaa ja Osip Mandelstamia käsittelevät artikkelit – kummankaan runoilijan töitä ei julkaistu virallisesti ennen Hruštšovin aikaa. Vaikka molemmissa lehdissä siis kuuluu neuvostoliittolaiselle kirjallisuudelle tärkeä suojasään ääni, tšekkoslovakialainen julkaisu näyttää vieneen siihen liittyneen viestin astetta pidemmälle korostaen sellaisen venäläisen runouden perintöä, joka oli Stalinin aikana tukahdutettu.

Tämä lyhyt tutkimus kolmen julkaisun bibliografisista tiedoista avaa mahdollisuuksia vertailevaan ja diakroniseen analyysiin, joiden avulla voidaan paljastaa vaihteluja sekä lehtien transnationaalisissa suhteissa että niiden poliittisissa painotuksissa. Analyysin myötä myös tarve tiedostojen kehittämiseksi korostuu. Kun dataa laajennetaan ja järjestetään, ja kun se yhdistetään yksittäisten julkaisujen tasolla, tiedot voivat toimia lähtökohtana keskustelulle siitä, mitä tekstejä voidaan löytää eri lehdistä eri aikoina. Tämä auttaa edelleen ymmärtämään mahdollisia samanaikaisuuksia Itä-Euroopan kirjallisuusjärjestelmien kehityksessä.

Tekstien liike ja myöhäissosialismin kulttuurinen tila

Ulrich Plenzdorfin *Nuoren W:n uudet kärsimykset* on vain yksi tuhansista teksteistä, jotka matkustivat sosialistisen Itä-Euroopan kulttuurisessa tilassa. Se kuitenkin havainnollistaa tapoja, joilla provokatiiviset kaunokirjalliset tekstit voitiin sopeuttaa osaksi myöhäissosialismin aikaisia kansalliskirjallisuuksia. Se osoittaa, mitkä uudelleenkontekstualisoinnin tavat mahdollistavat tekstien assimiloimisen ja mitkä institutionaaliset mekanismit tekevät ylipäänsä mahdolliseksi tekstien liikkumisen. Todensin ja havainnollistin näitä prosesseja esseiden kahdessa ensimmäisessä osassa lehtien numeroita ja kustannusarkistoja tarkastelemalla. Esseeni kolmannessa osuudessa kehitelin ideaa tekstien ylijärjestyksestä ja läsnäolosta hyödyntäen nyt itäeurooppalaisten käännöskirjallisuuteen keskittyneiden kirjallisuuslehtien suurta korpusta. Yhdistämällä nämä kolme näkökulmaa on mahdollista tarkastella niitä tapoja, joilla myöhäisen sosialismin kulttuurit loivat liikkumatilaa kirjallisuudelle.

Jatkotutkimus tekstien liikkeestä valtiososialismin alaisuudessa on tarpeen, jotta voimme ymmärtää kirjallisuuden saavutettavuuden eri paikoissa erilaisissa historiallisissa tilanteissa. Käynnissä oleva digitaalisen humanismin projektini *Reading through the Iron Curtain* tulee laajentamaan tässä esiteltyä korpusta. Kattavampien väitteiden ja hypoteesien esittämiseksi tulevan tutkimuksen on sisällettävä bibliografisia tietoja myös muiden kustantamoiden kirjamuodossa painamista teksteistä. Aineiston puhdistaminen ja järjesteleminen relaatio-tietokantaan tuo näkyviin yksittäisten tekstien läsnäolon ympäri Itä-Eurooppaa. Tällöin saadaan selville myös julkaisujen aikajärjestys ja niiden mahdollinen samanaikaisuus sekä aukot tekstien saatavuudessa eri maissa. Tällainen tutkimus antaa mahdollisuuden ymmärtää myöhäissosialismin elettyä kokemusta uudella tavalla, joka tuo näkyviin monitahoisen kulttuurimaiseman. Tämä omintakeinen kulttuurimaisema mahdollisti liikkuvuutta ja ylijärjestyksiä suhteita, jotka jäävät perinteisin menetelmin toteutetussa tutkimuksissa helposti huomaamatta.

Englannista suomentanut Ida-Emilia Reini

Viitteet

- 1 Viittaa aiemmin Neuvostoliitossa kielletyn dissidenttikirjallisuuden julkaisemiseen perestroikan aikana ensimmäisenä juuri kirjallisuuslehdissä ja sitä kautta koko neuvostokirjallisuusinstituution purkautumiseen. Toim. huom.
- 2 Wilhelm Girmus Boris Rjurikoville, 9. toukokuuta 1968, Redaktsija žurnala 'Inostrannaja literatura,' 1573:5:786, RGALI.
- 3 Wilhelm Girmus Pavel Toperille, 17. toukokuuta 1968, Redaktsija žurnala 'Inostrannaja literatura,' 1573:5:786, RGALI.
- 4 Pavel Toper Wilhelm Girnukselle, 26. kesäkuuta 1968, Redaktsija žurnala 'Inostrannaja literatura,' 1573:5:786, RGALI.
- 5 Tähän analyysiin käytetty data kuin myös dokumentaatio liittyen datajoukkojen keräämiseen on saatavilla osoitteessa www.philipgleissner.com/data

Lähteet

- Baer, Brian James & Susanna Witt (toim.) (2017), *Translation in Russian Contexts: Culture, Politics, Identity*. Abingdon: Routledge.
- Barck, Simone & Siegfried Lokatis (toim.) (2005), *Fenster zur Welt. Eine Geschichte des DDR Verlages Volk & Welt*. Ch. Berlin: Links Verlag.
- Broukalová, Zdeňka et al. (toim.) (1967), *Světová literatura 1956-1965: bibliografický soupis*. Praha: Odeon.
- Guarnizo, Luis & Michael P. Smith (toim.) (1998), *Transnationalism from Below*. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers.
- Letopis žurnalnyh statei*. Izdatelstvo Vsesojuznoi knižnoi palaty, 1956-1972.
- Parker, Stephen & Philpotts, Matthew (2009), *Sinn Und Form: The Anatomy of a Literary Journal*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Sherry, Samantha (2015), *Discourses of Regulation and Resistance: Censoring Translation in the Stalin and Khrushchev Era Soviet Union*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Škvorecký, Josef (2003), "Světovka." – *Souvislosti* 1–2/2003, 87–96.

Turvallisuuden värit

Tutkielma autoista.

Yhteiskuntatieteellinen tutkimus on pitkälti ollut värisokeaa tai oikeastaan täysin väritöntä. Värien käyttö on luettu merkityksenmuodostuksissa näkymättömyyden tai melun piiriin, värit on korkeintaan nähty esteettisinä tai muotoiluun liittyvinä piirteinä. Koneen säätöön rahoittama Turvallisuuden värit -hanke kuitenkin lähtee siitä, että värien käyttö ei ole ”viatonta”. Värit ovat elimellinen osa inhimillistä toimintaa sekä merkitysten muodostumista: ne ilmentävät ihmisten rakennettuja visuaalisuuksia ja nivoutuvat ihmisten, teknologioiden ja sosiaalisten merkitysten sykeröiksi sekä verkostoiksi. Tämä pätee yleisesti, mutta aivan erityisesti hankkeen tutkimuskohteena olevissa turvallisuuskäytännöissä. ”Kromatologian”

avulla on mahdollista tutkia värejä suhteessa ihmiseen ja turvallisuuteen (Andersen et al. 2015; Andersen et al. 2016; Guillaume et al. 2016; Guillaume et al. 2018; Vuori et al. 2020).

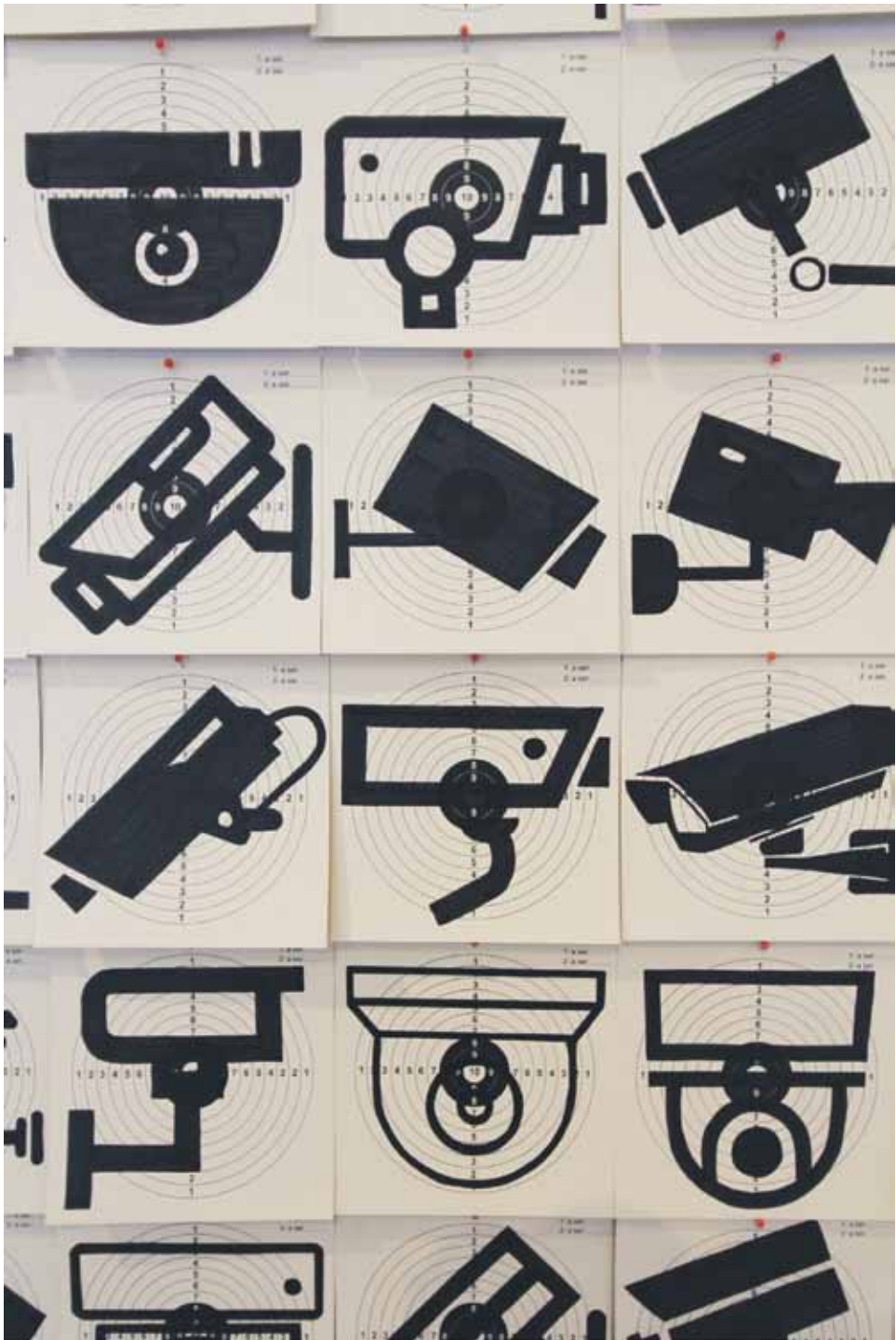
Hankkeen taitelijana toimivan Margarita Rosselló Ramónin mukaan taiteen kautta voidaan tutkia asioita tieteiden lailla, mutta taiteella on käsissään vapaampi tulkintamahdollisuus. Toisinaan juuri sen vapauden kautta voidaan löytää uusia kiinnostavia näkökulmia. Taide toimii näin myös keskustelun tukena ja voi helpottaa tieteellisen tutkimuksen sisällön hahmottamista ja tuoda näin uusia ihmisiä aiheen pariin. Rosselló Ramón saa inspiraationsa lukemalla hankkeen tuottamia tekstejä sekä niihin liittyvää kirjallisuutta ja keskustelemalla niistä hankkeen tutkijoiden kanssa. Idea saattaa tulla jostain yksittäisestä sanasta, tietystä termistä tai laajemmasta käsitteestä.

Hankkeessa tuotetut teokset ovat hyvin käsitteellisiä. Niitä voi lähestyä puhtaan visuaaliselta pohjalta, mutta eniten niistä saa irti lukemalla mihin mikään teos linkittyy. Mikään valinta väreissä, muodoissa ja materiaaleissa ei ole sattumaa, vaan kokeiluiden kautta valikoitua. Lerppujen aukoissa olevat väripallot ovatkin ydinasevaltioiden lippujen värejä (”Game Theory”), valvontakamerapiirroksilla tarkastellaan teknologian kehitystä sekä vallan määrän näkymistä arjessa (”All Eyes on Us”; ”Grayscale” yksityiskohta) ja vihreät nurmenpalaset viittaavat aiempaan rauhanväriin (”Piece of Grass”). Kaikella on merkityksensä. Joissain teoksissa esiintyy suoria tekstilainoja tai jopa kokonainen artikkeli installaation konkreettisenä osana. Rosselló Ramónille teokset ovat projektin aiheisiin liittyviä pieniä tutkielmia, sanojen tuomista näkyväksi ja ajattelun yhdistämistä.

Teokset: **Margarita Rosselló Ramón**, kuvataiteilija
Teksti: **Juha A. Vuori**, kansainvälisen politiikan professori

Game Theory.

All Eyes on Us.

Viitteet:

- Andersen, Rune S. & Vuori, Juha A. & Guillaume, Xavier (2015), Chromatology of Security: Introducing Colours to Visual Security Studies. – *Security Dialogue* 46:5, 440–457.
- Guillaume, Xavier & Andersen, Rune S. & Vuori, Juha A. (2016), Paint it Black: Colours and the Social Meaning of the Battlefield. – *European Journal of International Relations* 22:1, 49–71.
- Andersen, Rune S. & Guillaume, Xavier & Vuori, Juha A. (2016), Flags. – *Making Things International 2: Catalysts and Reactions*. Ed. Mark B. Salter. Minneapolis: Minnesota University Press, 137–152.
- Guillaume, Xavier & Vuori, Juha A. & Andersen, Rune S. (2018), Making norms visible: Police uniforms and the social meaning of policing. – *Visual Security Studies: Sights and Spectacles of Insecurity and War*. Eds Juha A. Vuori & Rune S. Andersen. Lontoo, Routledge, 150–170.
- Vuori, Juha A. & Guillaume, Xavier T. & Andersen, Rune S. (tulossa 2020): Making peace visible: Colours in visual peace research – *Peace & Change* 45:1.

Piece of Grass.

Margarita Rosselló Ramónin pitämiä hankkeen taidenäyttelyitä:

Colourboratory Vol. 1, Galerie Pleiku Berliinissä 25.6.–15.7.2018

Colourboratory Vol. 2, Studio Mältinranta Tampereella 29.9.–16.10.2018

Colourboratory Vol. 3, Gallery TILA Helsingissä 4.–26.5.2019

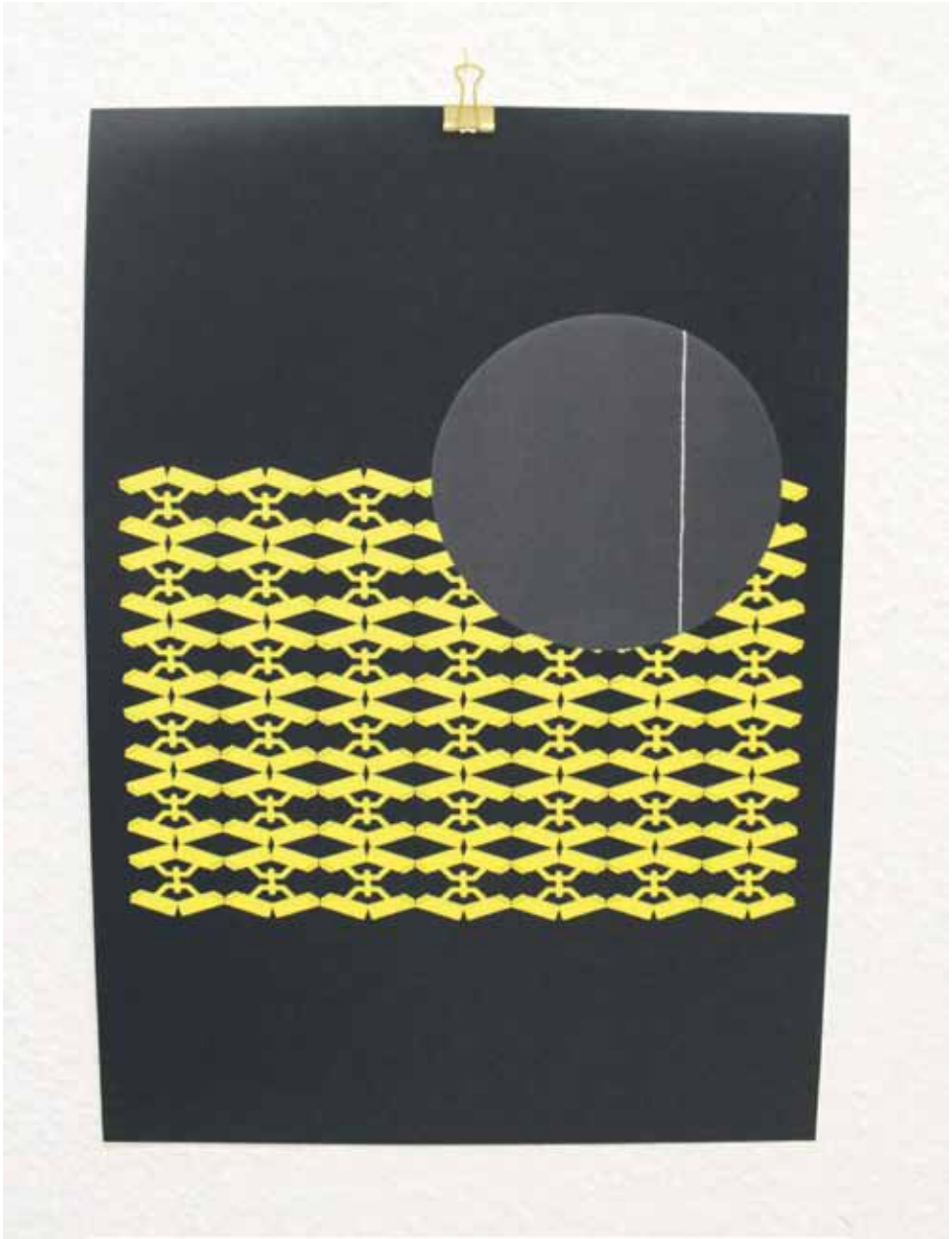
Colourboratory Vol. 4, The HUG Space Madridissa syyskuu ja lokakuu 2019

A Study in Yellow.

Code I II III.

Greyscale (yksityiskohta).

Venäjä-yhteistyön intressit ja ristiriidat

Syyskuun alussa 2019 ulkoministeri Pekka Haaviston *Financial Timesille* antama haastattelu on nostattanut jälleen keskustelua Suomen ja Venäjän suhteista, Euroopan unionin yhteisestä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta sekä unionin suhtautumisesta kansainvälisiä säännöksiä rikkovaan Venäjään. Erityisesti kritiikkiä on saanut ministerin lausunto, jossa korostettiin hyvien suhteiden merkitystä ja Venäjän keskeistä roolia kansainvälisten konfliktien ratkaisussa. Alkukesästä useissa Euroopan maissa ihmeteltiin Euroopan neuvoston päätöstä ottaa Venäjä neuvoston täysivaltaiseksi jäseneksi, vaikka Venäjän johto ei ollut antanut periksi missään niistä asioista, joiden takia äänioikeus alun perin jäädytettiin.

Edellä mainitut esimerkit osoittavat, että Suomen tai Euroopan unionin Venäjä-suhteet eivät ole yksivivaiset. Monissa maissa Venäjään ja Venäjä-yhteistyöhön suhtaudutaan erittäin kriittisesti. Myös Suomi pitää kiinni EU:n Venäjä-politiikkaa ohjaavista viidestä periaatteesta ja Minskin sopimuksen noudattamiseen sidotusta pakotepolitiikasta. Kuten presidentti Sauli Niinistö ja ulkoministeriön viranomaiset ovat useita kertoja korostaneet, Venäjä-suhteet eivät ole ”Business as usual” eikä Venäjän kanssa voi tapahtua suurempaa lähenemistä ennen kuin maan johto on halukas ratkaisemaan Ukrainaan liittyviä kynnyskysymyksiä. Krimin niemimaan valtaus ja Venäjän asevoimien sekaantuminen Ukrainan konfliktiin ovat kansainvälisen oikeuden loukkauksia, joita ei voi ohittaa olankohautuksella.

Toisaalta Suomi tukee unionin periaatetta, jonka mukaan kaikesta huolimatta on annettava mahdollisuus keskustelulle ja valikoivalle kanssakäymiselle Venäjän kanssa. On monia ympäristönsuojelun, rajan toimintaan, kansalaisyhteyksiin ja turvallisuuteen liittyviä käytännön kysymyksiä, jotka ovat ratkaistavissa vain avoimen dialogin avulla. Usein käytetty esimerkki avoimen vuoropuhelun merkityksestä on talvella 2015–2016 Pohjois-Venäjältä Sallan ja Raja-Joosepin rajanylityspaikoilla tapahtuneet turvapaikanhakijoiden ”laittomat rajanylitykset”, jotka loppuivat aktiivisten virkamiestason neuvotteluiden ja presidentti Vladimir Putinin Venäjän turvallisuuspalvelulle pitämän puheen jälkeen helmikuun lopussa 2016. Tämän lisäksi kauppasuhteet, ostos- ja liikematkailijoiden sekä tavaroiden rajanylitysten sujuvuus, kuin myös paikallistason rajat ylittävä yhteistyö ovat Suomen talouden kannalta tärkeitä. Kauppa ja matkailu tuovat työtä kun taas rajat ylittävä yhteistyö tuo kaivattuja lisäresursseja alueiden talouteen ja kehittämiseen.

Rajat ylittävän yhteistyön merkitys korostuu erityisesti itärajan maakunnissa. Rajan avautuminen muutama vuosikymmen sitten toi mukanaan muun muassa monia rikollisuuteen ja maahanmuuttoon liittyviä uhkakuvia. Samalla itä antoi eri toimijoille uuden kansainvälistymisen suunnan. Nykypäivänä monilla paikallisen tason yrittäjillä, hallinnon ja kansalaisjärjestöjen edustajilla ja esimerkiksi kouluilla on jo vakiintuneet suhteet ja vuosien kokemus

venäläisten kumppanien kanssa toimimisesta. Näille yhteistyö ei konkretisoidu hapantuneiden EU:n ja Venäjän välisten suhteiden kautta vaan todellisina voimavaroina. Siksi eri alojen toimijat myös iloitsivat siitä, että alueelliset ja rajat ylittävät yhteistyöohjelmat jäivät EU:n Venäjän vastaisten pakotteiden ulkopuolelle. Suhteiden heikentyminen ja pakotepolitiikka heijastuivat alueilla lähinnä ruplan arvon muutoksen sekä Euroopan unionin ja Venäjän välisten raja-alueohjelmien myöhästymisen kautta.

Suomen ulkoministeriön Itämeren, Barentsin ja arktisen alueen rajat ylittävään yhteistyöhön kohdistama rahoitus oli 1,8 miljoonaa euroa vuonna 2018. Suurin osa siitä käytettiin arktiseen yhteistyöhön ja konkreettisiin ympäristö-, turvallisuus- liikenne- ja terveysalojen hankkeisiin, joiden avulla pyritään vahvistamaan Itämeren ja arktisen alueen vakautta ja kestävää kehitystä. Rahoituksella tuetaan Suomen kansallisia tavoitteita Itämeren alueen yhteistyössä sekä Suomen arktisen strategian ja hallituksen Venäjä-politiikan toimeenpanoa. Kuten rajat ylittävässä yhteistyössä, alueellisella tasolla Itämeri-yhteistyössä, Barentsin yhteistyössä ja neljän tasavertaisen kumppanin (Euroopan unionin, Venäjän, Norjan ja Islannin) välisessä Pohjoisen ulottuvuuden yhteistyössä pyritään keskittymään käytännön hankkeisiin. Vaikka näillä eri toimijoilla olisikin kaikilla omanlaisiaan poliittisia paineita, kokouksien asialistoille tai neuvottelupöytiin ei nosteta poliittisesti arkoja aiheita. Esimerkiksi Pohjoisen ulottuvuuden neljän kumppanuuden (kulttuuri, ympäristö, liikenne ja logistiikka, sosiaali ja terveys) toiminnan lähtökohtana on yhteistyön käytännönläheisyys. Jos neuvottelupöydissä puhutaan oikeasti Euroopan unionin, sen jäsenmaiden ja Venäjän intresseissä olevista kysymyksistä, kuten kiertotaloudesta, luovien alojen mahdollisuuksista, ydinjätteistä, tai mustan hiilen vaikutuksista ilmastonmuutokseen, niin yhteisen näkemyksen tai jopa strategioiden luomisen odotetaan tässäkin poliittisessa tilanteessa olevan mahdollista.

Euroopan unionin jäsenmaiden, tai jopa yksittäisten poliitikkojen ja virkamiesten erilaiset käsitykset Venäjä-politiikan tavoitteista, pakotteiden tai valikoivan kanssakäymisen rajoista ja yhteistyön laajuudesta ja merkityksestä nostavat esiin kysymyksen EU:n yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan monitahoisuudesta. Yhtäältä Venäjä on keskeinen toimija niin Suomen kuin koko Euroopan kannalta. Siksi Venäjän jättäminen ulos kansainvälisistä neuvottelupöydistä ei varmasti edistä poliittista vuoropuhelua tai vaikkapa niin Suomelle kuin koko Euroopan unionille tärkeiden taloudellisten ja ympäristön tilaan liittyvien asioiden ratkaisua. Toisaalta Venäjän ottaminen mukaan kansainväliseen toimintaan täysivaltaisena toimijana tai poliittiset kysymykset sivuun jättävän, käytännönläheisen Venäjä-yhteistyön lisääminen ei voi johtaa Suomelle ja Euroopan unionille tärkeän, demokratian perinteisiin pohjautuvan arvopohjan hylkäämiseen. Kansainvälisten pakotteiden leimaama ajanjakso onkin osoittanut, että EU-jäsenmaiden ja niiden eri toimijoiden kokemukset Venäjästä ovat kovin erilaisia. Dialogin ja valikoivan kanssakäymisen lisäksi olisi erittäin tärkeää säilyttää Euroopan unionin riittävä tuki käytännön rajat ylittävään ja alueelliseen Venäjä-yhteistyöhön myös tulevaisuudessa.

Joni Virkkunen

Kirjoittaja toimii tutkimuspäällikkönä Itä-Suomen yliopistossa. Hän on tutkinut Venäjän maahanmuuttoa, Euroopan unionin toimijuutta sekä Venäjän kanssa tehtävää alueellista ja rajat ylittävää yhteistyötä

Rajojen ymmärtäminen kielellisten identiteettien avulla

Alicja Fajfer

Kuusi vuotta sitten, kun aloitin väitöskirjani valmistelemisen, maailma oli eri paikka kuin se on tänään. Vaikka maailma ei koskaan seisahtukaan, niin nyt näyttää siltä, että vaikeudet vain seuraavat toisiaan. Pienet vihreät miehet, pakolaiskriisi, mielivaltainen väkivalta, Brexit, mielenosoitukset sekä lähestyvä ilmastokatastrofi ovat vain muutama esimerkki maailmanlaajuisesti keskustelua herättäneistä uutisista, jotka näkyvät enemmän tai vähemmän taustalla tutkimuksessani.

Nämä asiat vaikuttavat eri tavoin tutkimuksen osallistujien elämään. Jotkut ovat järkyttäneet osallistujia syvästi, kuten Itä-Ukrainassa meneillään oleva konflikti, mutta toisia, kuten Brexitiä, ei mainitakaan. Tästä voimme oppia, että edes tunnettuja rajoja ei voi pitää itsestään selvinä. Viimeaikaiset järkyttävät tapahtumat herättävät keskustelua identiteeteistä ja muinaisina pidetyistä eroavaisuuksista. Akateemisesti minua eniten kiinnostava aihe on tulkinnanvaraiset rajat. Väitöskirjassani vastaan Stuart Hallin (2013) kutsuun tutkia identifiointia liikkuvuuden kontekstissa, koska liikkuvuus on häiriö. Liikkuvuus häiritsee sitä olettamusta, että identiteetit olisivat annettuja ja pysyviä.

Everyday bordering in stories of mobility: Linguistic encounters in Poland on laadullinen tutkimus, jonka pyrkimyksenä on lisätä ymmärrystä siitä, miten suhtaudumme eri rajoihin. Rajat auttavat meitä luomaan identiteettejä, niin omaa kuin muidenkin: perheenjäsentemme,

ystävien, naapurien, tuntemattomien sekä jopa niiden, joita emme koskaan ole tavanneet ja joiden olemassaolon olemme vain kuvitelleet. Me rajoitamme muita, niin kuin muutkin rajoittavat meitä. Tämä vastavuoroisuus ja konfliktin riski on se, mikä tekee identifioinnista dynaamisen prosessin. Palaan tähän aiheeseen, kun esittelen pääkäsitteeni – kitkan.

Tutkimus perustuu 15 osanottajan kanssa tehtyihin laadullisiin haastatteluihin. Tutkimuksen osanottajat ovat muuttaneet Puolaan Ukrainasta, Valko-Venäjältä tai Venäjältä. En oleta, että haastattelut paljastaisivat totuuden kaikista niistä ihmisistä, jotka ovat kotoisin itäslaavilaisia kieliä puhuvista maista. Tutkimuksen osanottajat toimivat kuitenkin osoituksena uudesta liikkuvuuden suunnasta. Heidän liikkuvuutensa on seurausta juuri tietynlaisen elämäntavan tavoittelusta. Euroopan unionissa tämä elämäntapa vaikuttaa olevan osa jokapäiväistä arkea: tähän liittyy toimeentulon takaava palkka, mutta ennen kaikkea liikkumisen vapaus. Toisaalta tällainen väite on aivan liian yksinkertaistava. Edustavan otoksen poimiminen on tuttu haaste siirtolaisuuden tutkimuksessa. Puolan tapauksessa tilannetta monimutkaistaa entisestään viimeaikaiset huomattavat muutokset liikkuvuudessa.

Puola on liikkuvuuden tutkimuksen kannalta mielenkiintoinen maa, sillä viime aikoihin asti sen väestö on ollut homogeeninen (ainakin virallisten tietojen mukaan) ja siellä on harjoitettu tiukkaa maahanmuuttopolitiikkaa. Kun aloitin tutkimukseni vuonna 2013, maahanmuuttopolitiikassa oli jo tapahtunut muutoksia. Vaikka Ukrainan siirtolaiset ovat aina olleet Puolan suurin ulkomaalaistaustainen väestöryhmä, nyt heidän epävirallista lukumääräänsä lasketaan jo miljoonissa. Väestöryhmän taustat ovat myös vaihtelevampia kuin aiemmin. Esimerkiksi monet nuoret ihmiset käyttävät korkeakouluopiskelua käteväenä tapana muuttaa maahan. Valko-Venäjän kansalaiset muodostavat myös merkittävän ulkomaalaistaustaisten ryhmän, joskin huomattavasti pienemmän kuin ukrainalaisten. Puolassa myönnetään ensimmäisiä oleskelulupia EU:n ulkopuolelta tuleville hakijoille enemmän kuin missään muussa EU-maassa. Puolasta on tullut salainen kultamitalisti työperäisen maahanmuuton saralla. Salainen, koska aiheesta ei keskustella avoimesti.

Puolan maahanmuuttopolitiikan muutokset otettiin käyttöön taiten. Uuden lain piti vähentää byrokratiaa valikoiduista maista tuleville siirtolaisille. Tutkimuksen osanottajien maat, Ukraina, Valko-Venäjä ja Venäjä, kuuluvat tähän listaan. Näiden maiden erikoiskohtelun perusteluna oli kulttuurinen samankaltaisuus. ”Samankaltaisuus” tässä kontekstissa tarkoittaa kielellistä samankaltaisuutta, yhteistä historiaa sekä selkeiden kulttuuristen erojen puutetta. Samankaltaisuuden oli tarkoitus varmistaa onnistunut kotouttaminen eroista johtuvien konfliktien torjunnan avulla. Koska Puolalla ei ole virallista kotouttamispolitiikkaa, siirtolaisuus voidaan täten nähdä tämän perustelun valossa epätoivottuna, mutta välttämättömänä asiana. Vaikka en kysynyt osanottajilta suoraan, havaitsin että assimilaatio näkyi vahvasti heidän asenteissaan. Tästä pystyin päättämään, etteivät osanottajat yleensä ottaen pitäneet poliittista kantaa kulttuurien samanlaisuudesta ongelmana.

Taustalla oleva eron pelko kuuluu kuitenkin ehkä jo menneisyyteen. Yksikielisyys ei enää hallitse puolalaisten kaupunkien kielellistä maisemaa, mutta periferiassa tämä muutos on tapahtunut vastikään. Suurin osa aineistostani poimittiin selkeästi periferiassa sijaitsevasta kaupungista nimeltä Katowice, jonka kielellinen maisema on muuttunut huomattavasti monipuolisemmaksi. Olen kuullut paikallisten kommentoivan, että heidän kaupassa tai ravintolassa tapaamansa työntekijä puhuikin tavalla, jota he itse nimittävät ”itämurteeksi”. Olen myös kuullut, että venäjän kielestä on tullut osa jokapäiväistä katukuvaa.

Pääosa tutkimuksen osanottajista on ehdottomasti sitä mieltä, että Puolaan tulevien siirtolaisten tulee käyttää puolaa jokapäiväisenä kielenään. Tässä lausunnossa ei sinänsä ole mitään

yllättävää, koska tutkimuksen osanottajat olivat muuttaneet Puolaan ennen kuin tällainen liikkuvuus oli yleistä. Silloin oli tarjolla vain vähän ukrainan- ja venäjänkielisiä palveluja, mutta nyt pankit ja teleyritykset näkevät ukrainankieliset siirtolaiset arvokkaina asiakkaina. Hiljattainen MoneyGramin ukrainankielisille asiakkaille suuntaama julistekampanja on hyvä esimerkki tällaisesta kohdistetusta mainonnasta. Kampanjan eri julisteet oli asetettu näytteille lähelle toisiaan näkyville paikoille monissa isojen kaupunkien keskustoissa, esimerkkinä kuva Katowicen päärautatieasemalta. Täytyy myös mainita, että samankaltaista venäjänkielistä mainontaa ei ole juuri ollenkaan. Osa ukrainalaisista osanottajista oli kuitenkin venäjänkielisiä, mikä herättää ajatuksia tulevaisuuden identiteettitutkimuksen kannalta.

Mainitsin jo aiemmin, että tein kenttätyöni Katowicessa, joka sijaitsee Etelä-Puolassa tiheään asutulla kaupunkialueella. Vaikka Katowice ei vaikutakaan yhtä kosmopoliittiselta

MoneyGramin ukrainankielisille asiakkaille suuntaama julistekampanja Katowicen päärautatieasemalla (joulukuun 2018).

kuin Varsova tai Krakova, se ei suinkaan ole alueena vähemmän kiinnostava. Tutkimuksessani tarkastelen uutta siirtolaisuutta alueen myrskyisän historian viitekehäyksessä. Havaitsin että paikallisesta murteesta, joka symboloi alueen vaikeaan historiaan liittyviä identiteettikonflikteja, on tullut yksi osallistujien kotoutusta helpottavista tekijöistä. Tämä siitä huolimatta, että osallistujat kuvaavatkin tätä murretta itselleen täysin tuntemattomaksi. Tässä suhteessa tutkimukseni asettaa kyseenalaiseksi maalaisjärkeen perustuvat oletukset samankaltaisuudesta ja erilaisuudesta. Vaikka kielellinen samankaltaisuus helpottaakin vuorovaikutusta, se ei välttämättä edistä niiden ominaisuuksien omaksumista, joita tietty kieli edustaa.

Esitän tässä lainauksen, joka toimii myös väitöskirjani mottona: ”Tämä varsinkin kiehtoo minua, nämä pienet yhteisöt, nämä pienet rajat”. Pavel, jolle lainaus kuuluu, on varsin kosmopoliittinen nuori mies Venäjältä. Hän oppi omatoimisesti puola, koska se vaikutti hänen mielestään helpolta. Mutta kun hän muutti spontaanisti Puolaan, hän löysikin siellä odottamattoman maailman. Pavelin sanat toisintavat rajafetissiä, johon me kaikki olemme osallisia, sillä ”nämä pienet yhteisöt, nämä pienet rajat” ovat välttämätön osa meidän jokapäiväistä elämäämme.

Miten rajat näkyvät Pavelin tarinassa? Tämä nuori mies ylitti yhden rajan, kun hän yhtäkkiä päätti muuttaa ulkomaille. Toisen kerran näin tapahtui, kun hän opetteli vierasta kieltä, mutta arveli, ettei koskaan tulisi onnistumaan. Tässä tapauksessa raja pysäytti hänet. Toisinaan hän sai apua rajojen ylittämiseksi. Hän esimerkiksi ystäväystyi ihmisten kanssa, jotka kohtelivat häntä kuten yhtenä omistaan. Toisaalta hän kohtasi myös ihmisiä, joiden kanssa hän ei halunnut olla missään tekemisissä. Tässä mielessä hän loi itse rajan. Vaikka nämä tarinat kuuluvatkin yhdelle henkilölle, niissä voi havaita tuttuja teemoja.

Väitöskirjani vastaa kahteen tutkimuskysymykseen. Ensimmäinen kysymys koskee samankaltaisuuden ja erilaisuuden välisiä rajoja. Minua kiinnosti, kuinka vahvaa kulttuurinen samankaltaisuus on slaavilaisten kielten puhujien kesken. Tutkitut slaavilaiset kielet olivat puola, ukraina, venäjä ja jossain määrin myös valkovenäjä. Tämä tutkimuskysymys koskee myös valtavirran siirtolaisuuspuhetta, jossa erilaisuudesta on muodostunut pakkomielle. Tämä pakkomielle tulee ilmi banaaleissa asioissa: aksentin, ihonvärin, vaatemuodin ja elämäntavan suhteen. Samaan aikaan se tuo esiin syvän pelon erilaisuudesta. Koska tarkastelen identifiointia prosessina, näen samankaltaisuuden ja erilaisuuden strategisina resursseina, enkä vain naiiveina ”totuuksina”.

Toinen kysymykseni koskee kielellisiä identiteettejä, jotka ovat kehittyneet rajoihin liittyvän siirtolaisuuden seurauksena. Tutkimuksen osanottajien tapauksessa rajat ylittävä liikkuvuus muutti heidän arjessa käyttämäänsä kieltä. Olen esittänyt toisen kysymykseni kommenttina kotoutukseen liittyvistä yleisistä käsityksistä. Kysymys auttaa ymmärtämään syrjintää, jota siirtolaiset kohtaavat oudon aksenttinsa tai yleiskielestä poikkeavien fraasiensa vuoksi. Heillä voi olla myös vuorovaikutusongelmia. Vaikka slaavilaisten kielten samankaltaisuus helpottaakin kielten oppimista, kielelliset samankaltaisuudet eivät poista jokapäiväisiin tilanteihin liittyviä ongelmia, eivätkä estä siirtolaisten syrjäytymistä.

Identiteettimme voi olla joustava, mutta kun vastaamme kysymykseen, keitä me olemme, tarvitsemme rajoja merkitsemään, mihin me päätymme ja missä jokin muu alkaa. Koska muut ihmiset rajoittavat meitä, identifiointi on dynaaminen prosessi, joka on usein täynnä kitkaa. Puhekielessä kitka tarkoittaa konfliktia tai riitaa. Minä kuitenkin pidän Anna Tsingin (2018) luomasta metaforasta. Hän vertaa kitkaa tiehen, jonka ansiosta joihinkin paikkoihin on helppo mennä. Muut paikat, jotka eivät sijaitse tien varrella, ovat kuitenkin saavuttamattomissa. Kitka mahdollistaa identiteettien muutoksen, mutta tulee muistaa, että muutoksilla

on rajansa. Tämä on tärkeä opetus meidän jatkuvasti muuttuvassa ja (viime aikoihin asti) näennäisesti rajattomassa maailmassamme.

Kitka osoittaa meille, missä rajat sijaitsevat. Kitka muovaa havaintojamme samankaltaisuudesta ja erilaisuudesta. Viimeiseksi, kitka muovaa tarinoita liikkuvuudesta, koska kitka voi olla paitsi syynä epävarmuuden kokemuksille liikkuvuuteen liittyen, se voi myös lievittää eri aihealueisiin liittyvää epävarmuutta. Kielellinen epävarmuus on esimerkki kitkasta, joka ilmenee kohtaamisissa, joissa pitää kommunikoida verbaalisesti. Itse asiassa kielellinen epävarmuus on se, joka pakottaa meidät pahoittelemaan ”kamalaa kielitaitoaamme”, jopa ennen kuin saamme mahdollisuuden käyttää kieltä. Kielellinen epävarmuus toimii myös päinvastoin, kun vältämme sellaisten ihmisten kohtaamista, joita on vaikea ymmärtää. Jos joku on siirtolainen tai ei puhu kieltä äidinkielenään, häntä voi olla vaikea ymmärtää. Siksi hänet syrjäytetään ja hän vetäytyy yhteisöstä. Yksi väitöskirjani päätelmistä onkin, että kielellisen epävarmuuden muodostamat rajat ovat vahvempia kuin yleisesti luullaan.

Yksi useimmin toistetuista väitteistä siirtolaisten kotouttamisen suhteen on se, että siirtolaisten pitäisi puhua vastaanottavan yhteiskunnan kieltä, jotta heidän ”kotouttamisensa” onnistuisi. Koska väite on yleisesti hyväksytty yksinkertaisuutensa takia, se ilmenee selviönä. Vaikka väite näennäisesti vetoaakin maalaisjärkeen, kielellinen epävarmuus tuhoaa sen vetoavan yksinkertaisuuden. Jokapäiväisessä elämässä, jossa luodaan ja hävitetään jatkuvasti rajoja, kielen oppimisesta tulee rasittava tehtävä. Kielen oppiminen ei lopu, kun opiskelija suorittaa kielikurssinsa loppuun. Itse asiassa kielen oppiminen on jatkuvaa rajojen neuvottelua, jota tapahtuu niin koulussa, työpaikalla, bussissa, puhelinkeskusteluissa kuin perheenkin kesken ja niin edelleen. Jokaisella kontekstilla on omat sääntönsä, minkä vuoksi tarvitaan eri osa-alueiden taitoja. Vuorovaikutustaitojen oppimiseen ei kuulu pelkästään uusien sanojen käyttö vaan opitaan myös, että omalla identiteetillä on rajoja. Vaikka voi vaikuttaa toimivalta ratkaisulta, että vain siirtolaiset olisivat vastuussa vuorovaikutuksesta, todellisuudessa kieli- taidon vaatimus voi sekä luoda mahdollisuuksia että johtaa syrjäytymiseen.

Väitöskirjassani huomautin, että kotouttaminen on puutteellinen käsite. Sen tilalle ehdotin *uupumusta* (*fatigue* englanniksi). Minun täytyy kuitenkin tunnustaa, että kotouttaminen on käsitteenä viehättävä, sillä se antaa toivoa. Kotouttamisen tarina on tarina, jolla on onnellinen loppu. Uupumus kuitenkin pitkittää onnellisen lopun kuvan toteutumista. Kun uupumus hahmottuu väsymyksenä tai antautumisena, se painottaa rajojen merkitystä. Mutta joskus se ilmenee tahtona muuttaa omat olosuhteet ja ylittää rajoja. Päinvastoin kuin kotouttaminen, uupumus käsitteenä ei kaunistele liikkuvuuden todellisuutta. Käsite on hyödyllinen, koska se opettaa meitä oivaltamaan liikkuvuuden luomia epävarmuuksia eri toimijoissa. Vaikka kielen oppiminen voi jonkin verran helpottaa kielellistä epävarmuutta, oppiminen ei poista sitä kokonaan. Muutama osanottaja mainitsi, että puolan käyttäminen jokapäiväisissä keskusteluissa on heille luontevaa. Samalla he kertoivat, että heidän äidinkieltänsä on saanut ”aksentin”. Tämän vuoksi he tunsivat epävarmuutta uusissa konteksteissa. Loppujen lopuksi, kielellinen epävarmuus koskee jokaista elämän tilannetta ja jokaista puhuttua kieltä. Uupumus painottaa sitä, että halu rakentaa reilu yhteiskunta on utopistinen unelma. Meillä ei kuitenkaan ole varaa lopettaa ponnistuksia tämän päämäärän saavuttamiseksi, sillä ei tunnustettu epävarmuus ilmenee ennakkoluuloina, jotka muuttuvat vihapuheeksi tai luovutukseksi ja johtavat lopulta avoimeen väkivaltaan tai eri ryhmien syrjäytymiseen.

Lopuksi haluaisin mainita, että olen alkanut nähdä eriarvoisuutta uudesta näkökulmasta tämän tutkimuksen johdosta. Vaikka usein olisinkin halunnut nähdä osanottajat suojattomina toimijoina, heillä oli itse asiassa käytössään varsin luovia neuvottelutaitoja, joita he osasivat

hyödyntää hankalissa tilanteissa. Minun roolini tutkijana on ”erilaisten” ihmisten reilun kohtelun edistäminen, mutta tämä ei ole mahdollista käsittelemättä epävarmuutta aiheuttavia tekijöitä. Koska kielellinen epävarmuus vaikuttaa niin syvällisesti rajojen luomiseen, minusta yhteiskunnan toimimisen tulkinta kannattaa aloittaa juuri siitä.

Englanninkielisen lektion suomennos on tekijän.

Lähteet

Hall, Stuart (2013), Introduction: Who Needs Identity? – *Questions of Cultural Identity*, Eds Stuart Hall & Paul du Gay. London: Sage Publications [1. painos julkaistu 1996], 1–17.

Tsing, Anna Lowenhaupt (2005), *Friction: An Ethnography of Global Connection*. Princeton: Princeton University Press.

Alicja Fajferin kulttuuritieteen alaan kuuluva väitöskirja *Everyday bordering in stories of mobility: Linguistic encounters in Poland* tarkastettiin perjantaina 5.4.2019 Itä-Suomen yliopiston filosofisessa tiedekunnassa. Vastaväittäjänä toimi professori Lara Ryazanova-Clarke Edinburghin yliopistosta ja kustoksena professori Jopi Nyman Itä-Suomen yliopistosta.

Parakkisotalismia pohtiessa

Ville Ropponen: Suuren idän essee. Savukeidas, 2017. 240 s. ISBN: 978-952-26-8197-3.

Ville Ropponen ja Ville-Juhani Sutinen: Luiden tie. Gulagin jäljillä, Like, 2019. 399 s. ISBN: 978-952-01-1842-6.

Miten kirjoittaa valtiosta, joka oman ilmoituksen mukaan edusti maailmanhistorian siihen asti ylintä ja jopa tieteellisesti edistyneintä tasoa, mutta joka oli nimeään myöten väärennös? Toimittaja ja matkakirjailija Ville Ropponen hakee ratkaisua kahdesta suunnasta: ensin hän lähestyy Neuvostoliittoa kokeellisen, sitten konventionaalisen tekstin avulla.

Kokeellinen tai ainakin temppuileva teksti on nimeltään *Suuren idän essee*. Lajityypiltään kirja on siis essee – takakannen kielellisesti kammottavan maininnan mukaan ”nonfiktioiteos” – ja esseen luonnetta tekijä pariin otteeseen erittelee. Essee edellyttää ”erilaisia tyyliä, vaihtelevaa, törmäilevää diskurssia ja rekisterinrikkokkia”, hän linjaa. Niinpä opimme Ropponen lapsuudesta ja nuoruudesta, matkoista ja mietteistä, lukemisista ja lopulta ties mistä.

Selväksi tulee, että alun toistasataa vuotta sitten Venäjällä lanseerattu yhteiskuntakokeilu oli perin juurin kelvoton. Neuvostoliitto oli ”kuvitelmaa, houretta alusta loppuun”, Ropponen huudahtaa. Sosialistisena esiintynyt järjestelmä ei edes ollut sosialistinen; Neuvostoliitossa oli saman verran ”socialismin aatetta” kuin inkvisitiassa kristinuskon sanomaa rakkaudesta. Ropponen tutkimuksellinen auktoriteetti vaikuttaisi olevan historioitsija Osmo Jussila, joka toistuvasti muistutti bolševikkien valtiollisen luomuksen epämääräisyydestä. Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liittoa ei ”koskaan ollut olemassakaan: se ei ollut sosialistinen, ei neuvostovalta, ei tasavaltainen eikä valtioiden liitto”, Jussila järkeili Neuvostoliiton jo luhistuttua (Historiallinen Aikakauskirja 1/1994). Ropponen muotoilemalla kritiikillä on kuitenkin vielä pidempi – ja maineikas – historia vasemmistolaisessa viitekehyksessä. Leninin ja Trotskin tapaisten bolševikkien sanottiin välittömästi, itse asiassa jo ennen loppuvuoden 1917 vallankaappausa, väärentäneen sosialismin ja ylipäänsä

marksismin idean.

Kun kerran sosialismia ei sinänsä sovi syyttää, mikä sitten selittäisi maamme itärajan taakse kohonneen hirmuvallan? Nyt on puhuttava nimenomaan hirmuvallasta, sillä Ropponen mukaan edes Dostojevskin mielikuvitus ei olisi riittänyt käsittämään Stalinin kauden pakko-työverkoston mittasuhteita. ”Siellä tappotyö, huudot, klimppisoppa ja hakkaaminen olivat satojen tuhansien ihmisten arkipäivää”, tekijä selostaa käyntiään Karagandassa, nykyisen Kazakstanin alueella.

Syyllistä on haettava Venäjän omasta historiasta. Ensiksi Ropponen mainitsee Hannah Arendtia lainaten ”panslavismin”, sitten Nikolai Berdjajeviin vedoten ”venäläisen kulttuurin syvävirtaukset”. Tätä kautta siis selittyisi bolševismin kiivas olemus valtaisine ruumiska-soineen. Matkailevan esseistin sopiikin luottaa Berdjajevin filosofiseen esseistiikkaan, ovathan niin tehneet myös monet tutkijat. Ortodoksisen Venäjän ”syväjuonteisiin” nojaaminen on silti uskonvarainen valinta. Berdjajevin viihdyttävän tuotannon empiirisestä ohuudesta on hiljattain kirjoittanut Ana Siljak (*The Journal of Modern History* 4/2016), jonka analyysin jäljiltä ”venäläinen messianismi” paljastuu suurin piirtein samanveroiseksi fiktioksi kuin Neuvostoliiton tieteellisesti todisteltu edistyskellisuus.

Kaikkiruokaisena proosana *Suuren idän essee* sisältää provosoivia sivupolkuja muun muassa Aleksandr Solženitsynin ajatteluun (”uusslavofili” Ropponen mukaan), Olavi Paavolaisen 1930-luvun Neuvostoliiton-kiertueeseen (nielaisi neuvostopropagandan ”lähes karvoineen”) ja Katja Ketun *Kättilö*-romaanin (Venäjää herjaava ”kummitustarina”). Kokoavaa teesiä ei löydy eikä täydykään löytyä: ”houreinen” Neuvostoliitto oikeuttaa mitä moninaisimmat mielijohteet.

Ville Ropponen konventionaalinen kirja on syntynyt yhteistyössä toisen esseistin, Ville-Juhani Sutisen kanssa. *Luiden tiessä* Villet vievät lukijaa gulagin eli Neuvostoliiton pakkotyöleirien jäänteille, ja sen he tekevät niin vähäeleisesti, että satunnainen maininta ”vanhaan kunnan tyyliin” toteutetuista teloituksista pomppaa tarpeettomasti silmään. Ohikiitävä viittaus tuon valtion valesocialismiin ei sitä vastoin yllätä:

Neuvostoliitossa ”ei ollut sosialismia eikä neuvostojen valtaa, kuten historioitsija Osmo Jussila on todennut”.

Ropponen ja Sutinen kartoittavat neuvostoleirejä laajalla säteellä Vienanmereltä Kolymaan, Karagandasta Vorkutaan. Kuvitus on paitsi runsasta myös laadukasta, vain matkamiesten kiertueita havainnollistava kartta puuttuu. Alan keskeinen kirjallisuus on luettu ja nivelletty historiajaksoihin, joissa huomioidaan keisarillisen Venäjän pakkotyöjärjestelmä ilman että se samastettaisiin vuoden 1917 jälkeisiin leireihin. Kirjalistasta uupuu ainoastaan yksi perusteos, puolalaisen Tomasz Kizнын monumentaalinen matka- ja kuvakirja *Gulag*, joka ilmestyi 2000-luvun alussa lukuisina laitoksina.

Kizнын jäljissä kulkevilla suomalaisilla on ajan tuomaa lisäperspektiiviä pohdintoihinsa. Valtioterrorin perinnöstä puhutaan suorastaan oppinein sanankääntein, ja paikallisten kanssa käydyt keskustelut ovat nekin erinomaisen valaisevia. Matkaajamme mielivät myös muistuttaa siitä oleellisesta seikasta, että gulag ei ole nyky-Venäjällä mikään tabu, toisin kuin ajoittaisten hälyotsikoiden perusteella voisi ajatella. ”Sorron tarinaa kertovat yksityiset ihmiset, kansalaisjärjestöt ja ortodoksikirkko”, Ropponen ja Sutinen lausahtavat. ”Joskus ne saavat siihen tukea, joskus niitä häiritään.”

Tuoreemman leirikirjallisuuden ohella kaksikko lainaa toistuvasti *Vankileirien saaristoa (Arhipelag GULAG)*, suom. ilm. 1974-1978), Solženitsynin pääosin 1960-luvulla laatimaa teossarjaa. Ehkä juuri sen eepoksen vaikutuksen alla he tekevät hillittyjä vertailuja natsileireihin, vertailuja, jotka takavuosina koettiin joissakin piireissä sopimattomiksi. Tässä yhteydessä täytyykin mainita Sutisen ja Silja Pitkäsen mainio

matkakirja *Kolmannen valtakunnan keskitysleirit* (2014). ”Näillä kahdella järjestelmällä oli kuitenkin ratkaisevia eroja, eikä niitä voi suoraan rinnastaa”, Ropponen ja Sutinen tarkentavat.

Neuvostoleirit Solženitsyn toi tunnetulla tavalla julkisuuteen esikoisteoksellaan *Ivan Denisovitšin päivä (Odin den Ivana Denisovitša)*, 1962). Kahden Villen kirjassa tuo kohukertomus esitellään hivenen harhauttavasti. Toisin kuin tekijät väittävät, Solženitsyn ei joutunut sensorin käskystä muokkaamaan lopetusta ”myönteisempään” suuntaan. Yhtä ometuinen on näkemys, jonka mukaan nimihenkilön ”henkinen rakenne” murtuisi kertomuksen edetessä. Tutkimuksellinen konsensus (ja tekijän intentio) todistaa päinvastaista: Ivan Denisovitšin talonpoikainen neuvokkuus ei murene edes työleirin kurimuksessa.

Tuollainen kritiikki ei tietenkään vähennä Luiden tien arvoa kiehtovana matkakirjana ja neuvostoterrorin pätevänä kronikkana. Kun samalta firmalta on jo aiemmin ilmestynyt Klas-Göran Karlssonin *Vaino ja vaikeneminen (Terror och tystnad)*, 2010) sekä Stephen F. Cohenin *Gulagista selvinneet (The Victims Return)*, 2013), Liken voidaan todeta ponnahtaneen leirikirjallisuuden johtavaksi kustantajaksi tässä maassa. Mutta missä viipty kattava tutkimus tai tietokirja gulagin tuhansista suomalaisista vangeista? Heidän kohtaloihinsa Ropponen ja Sutinen kevyesti viittailevat. Vaikka Venäjän kaikkiin arkistoihin ei vielääkään olisi pääsyä, materiaalia luulisi kyllä karttuneen tuhtiin, kansallisesti mitä tärkeimpään kirjaan, joka kattaisi suurimman osan reaalisosialistisen naapurimme historiasta.

Erkki Vettenniemi

Suuret ajat vaativat suuria oppaita

Rob Sears: Vladimir Putin – Menestyvän johtajan opetukset. Maailman mahtavimman miehen vinkit oman elämän valtiuteen. Helsinki: Aula & Co, 2018. Suom. Anna Tuomikoski. 156 s. ISBN 978-952-7269-40-4.

Elämäntaito-oppaat, eli ”self-help” (tai ”self-improvement”) -kirjallisuus, ovat melko vähän tutkittu ja ehkä myös hieman ylenkatsottu tietokirjallisuuden alalaji. Kyseessä on myös hyvin

amerikkalaiseksi koettu genre. Pienen ihmisen pyrkimys onneen ja stressittömään elämään myönteisen ajattelun ja miksei ulkoisen menestyksenkin kautta kiteyttää toki jotain olennaista ”amerikkalaisesta unelmasta”. Yksi kaikkien aikojen kuuluisimmista oppaista on köyhästä farmarin pojasta uraauurtavaksi motivaatiokouluuttajaksi nousseen Dale Carnegien teos *Miten saan ystäviä, menestystä ja vaikutusvaltaa (How to Win Friends and Influence People)*, 1936,

suom. 1939), josta otetaan jatkuvasti uusia painoksia – Suomessa viimeksi viime vuonna.

Itseapukirjallisuus on itse asiassa nykypäivänä todella suurta bisnestä. Se mahdollistaa jopa kokonaisen businessimperiumin ja tuoteperheen perustamisen, kuten vaikkapa Robert Kioysakin ”Rich Dad” -franchise ja tämän vaimon Kim Kioysakin ”Rich Woman” -spinoff. Oppaat ovat tehokas keino myös olemassaolevan brändin vakiinnuttamiseen. Jo kauan ennen presidenttiyttäään Donald Trump kirjoitti toistakymmentä teosta, joista tunnetuin lienee muistelmopaskirjayhdistelmä *The Art of the Deal* (”Diilin tekemisen taito”, 1987).

Rob Sears on brittiläinen mainosmieskirjailija, jonka läpimurtoteos ratsasti pitkälti juuri Trumpin myyntityöllä hahmolla ja nimellä. Se ei tosin ollut elämäntaidon opas, vaan jotain hieman erikoisempaa – nimittäin runoteos Donald Trumpin tviiteistä: *The Beautiful Poetry of Donald Trump* (”Donald Trumpin kaunista runoutta”, 2017). Sears leikkeli Trumpin puheet ja tviitit lausefragmenteiksi, jotka sitten riimitteli temaattisiksi kokonaisuuksiksi loppusointuineen päivineen. Askarteluprojektin tuloksena syntyneet trumpilaiset runot nimeltä ”I am the best” ja ”Hot little high school girl” ilahduttivat huumorikirjallisuuden (ja miksei runoudenkin) ystäviä ympäri maailmaa.

Runokirjan menestyksen siivittämänä Sears on kuvittajaveljensä Tom Searsin kanssa tarttunut kiireen vilkkaa toisen suuren johtajan, Vladimir Putinin habitukseen ja pyrkinyt luomaan jotain hauskaa, innovatiivista ja myyvää tämän konseptin ympärille. Tuloksena on elämäntapaopasparodia *Vladimir Putin: Menestyvän johtajan opetukset (Vladimir Putin: Life Coach)*, joka heti ilmestymisvuonnaan käännettiin ja julkaistiin myös suomeksi – oletettavasti aiheen ajateltiin puhuttelevan ja koskettavan jollain tavoin myös suomalaista lukijaa. Takakansiteksti lupaa, että kirja näyttää ”miten samat manööverit joilla Putin nousi valtaan Kremlissä ja haastoi Yhdysvallat voivat auttaa ketä tahansa saamaan elämänsä todella nousuun”.

Kirjan opetukset koostuvat 64:stä yleisestä elämänohjeesta, kuten esimerkiksi ”Palkkaa trolliarmeija”, ”Hanki oma koodinimi” ja ”Tee alueliitoksia”, jotka kontekstin tuntevalle tarjoavat vähintään lievää hymynkareta suupieliin. Jokainen ohje sisältää kuvauksen Putiniin liittyvästä ”faktasta”, sekä kehystetyn neuvon, kuinka tavallinen lukija voi omassa elämässään soveltaa johtajan esimerkkiä (”Ole kuin Vlad”). Jokainen meistä voi vaikkapa laajentaa omaa aluettaan sangen helposti: ”Jos esimerkiksi asut kerros-

talossa, voit kaikessa hiljaisuudessa ”miehittää” yhteistilat ja julistaa naapureille, että ne kuuluvat esi-isiesi maahan” (s. 89). Ja jottei lukeminen käy ylivoimaiseksi, ohjeiden oheen on laadittu myös aiheeseen liittyvä tai sitä summaamaan pyrkivä pilapiirros kuvateksteineen.

Ajankohtaisuudestaan huolimatta yksi kirjan hauskeimmista hetkistä löytyy kuitenkin hieman yllättäen viittauksesta poliittiseen historiaan ja Yhdysvaltain presidentin ja Putinin tapaamiseen vuonna 2001. Tapaamisesta vaikuttuneena ja ilahtuneena presidentti Bush alkoi kutsua venäläistä kollegaansa lempinimellä ”Pootie Poot”. Ja jos tätä ei usko, kirjasta löytyy lähdeviite *The Guardianin* 25.5.2002 päivättyyn uutiseen, joka on otsikoitu ”Bush’s love of Pootie Poot Putin”. Anekdootti saa ensin nauramaan ja sitten hiljentymään: maailma on todella muuttunut paljon seitsemässätoista vuodessa – ja ei kuitenkaan tarpeeksi.

Kirja tarjoaa myös pieniä ripauksia Venäjään liittyvää reaalia-tietoutta kertomalla esimerkiksi, mitä on *blat* tai hieman modernimpi *kompromat* (”politiikkaa tai julkisuuden henkilöä vahingoittava aineisto”). Lisäksi Sears ansioituu nostamalla esiin mielenkiintoisen, mutta sangen vähän tunnetun elokuvatapauksen nimeltä *Epävirallinen suudelma (Potselui ne dlja pressy)*. Se kertoo romanttisen ja intiimin tarinan Tatjana-lentoemännän rakastumisesta Aleksandr Aleksandrovič Platov -nimiseen poliitikoon, josta tulee Venäjän presidentti. Elokuva on kuvattu jo 2000-luvun alussa, mutta jostain syystä se julkaistiin suoraan DVD:llä vasta vuoden 2008 vaalien aattona.

Venäjä-ilmioiden lisäksi kirja tutustuttaa lukijan myös muutamaankin trendikkääseen angloamerikkalaisen maailman käsitteeseen. *Man-spreading* on joillekin miehille luonteva tapa viedä tilaa liikennevälineissä tai kansainvälisissä poliitikoiden huipputapaamisissa istumalla jalat levällään. ”Whataboutismi” puolestaan on sangen hyödyllinen retorinen keino, jolla vältetään itsen kohdistuva kritiikki vaihtamalla aihetta toiseen epäkohtaan: ”Jos joku sattuisi vaatimaan sinua tilille holtittomasta whataboutismistasi, sen kun vain muistutat, kuinka moni orjatyöläinen kuoli turhaan Kiinan muuria rakennettaessa” (s. 51).

Yksittäisistä hauskoista hetkistä ja oivalluksista huolimatta kirjan mekaanisesti toistuva rakenne (opetus – fakta – sovellus – pilakuva) on melko puuduttava. Ongelmaksi muodostuu myös se, että usein kuvat ja teksti tuntuvat kertovan kahta eri tarinaa, tai ainakaan ne eivät toimi täysin saumattomasti yhteen. Lisäksi yhtymäkohdat

todellisiin elämäntaito-oppaisiin toteutuvat ehkä otsikkotasolla, mutta jäävät sangen pinnallisiksi. Näiden oppaiden suurena ystävänä olisin kaivannut jonkinlaista oivaltavampaa genren käsittelyä – edellytykset sille ainakin olisivat olleet lupaavat.

Teoksen perimmäinen ongelma on siinä, että ”totuus” ”suurista johtajista”, Putinista tai vaikkapa Trumpista, on hausempi, hurjempi ja absurdimpi kuin mikään väkinäinen hauskuutamaan pyrkivä väännös siitä. Tämä kirja ei tuo mitään uutta tai oivaltavaa siihen kuvaan Putinista, joka meillä kaikilla ”mutu”-tuntemuksella tuntuu jo olevan. Jokainen kadunmies ainakin Suomessa osaa ilman tätä kirjaakin kertoa näkemyksensä siitä, että Putin on ketku rikollinen, joka ei kaihda keinoja vallassa pysymiseen ja vallasta hyötymiseen. Tämä tarkoittaa, että kirjan poliittinen satiiri ei pure. Kirjan myötä Putin oikeastaan nouseekin esiin, ei naurunalaisena, vaan vain entistä myyttisempänä yli-ihmisenä.

Näin kirja ehkä puolivahingossa onnistuu nostamaan esiin myös taustalla piilevän varsinaisen ongelman: jos humoristiseksi tarkoitettu kirja päätyykin toistamaan vain sen saman Putin-legendan jota media tuuttaa jo muutenkin joka tuutista, niin mitä se silloin kertoo mediasta ja sen tavasta kertoa asioita? Ilmiöt tuntuvat muuttuvan karikatyyreiksi itsestään jo kauan ennen kuin päätyvät huumorikirjallisuuden riepoteltavaksi. Mediaan kohdistuvan kritiikin ajatusta tukevat myös faktaosioihin upotetut runsaat lähdeviitteet: kirjan lähteinä on pääosin käytetty englanninkielisen maailman mediatekstejä. Jos terävimmän pilkan kohteeksi onkin tarkoitettu läntinen media, niin ongelmaksi muodostuu se, että asioiden pohtiminen tällä tasolla ei olekaan enää hauskaa, vaan pikemminkin ahdistavaa ja huolestuttavaa.

Oli parodian kohteena sitten nykypolitiikka, median toimintatavat tai elämäntaito-oppaat, Searsin kirja jää kaikkien käsittelemiensä ilmiöiden varjoon. Niiden keskinäisten yhteyksien esiin nostaminen edes alustavasti on silti hyödyllinen ja mielenkiintoinen teko. Yhteyksien jatkokäsittelyllä voisi olla potentiaalia tarjota työkaluja populistisen mielikuva- ja tunnepoliittikan strategioiden purkamiseen laajemminkin. ”Sen minkä sanot todeksi – siitä tulee totta – se on ehkä uskomatonta mutta näin se on” on keskeinen sanoma Jen Sinceron vuoden 2013 menestyskirjassa *You Are a Badass: How to Stop Doubting Your Greatness and Start Living an Awesome Life* (Suom. *You Are A Badass - Lopeta itsesi vähättely ja elä täysillä*, 2017). Totuudenjälkeinen aika ja myönteisen ajattelun voima tukeutuvat molemmat assertiivisen sanan mahtiin: todellisuus muotoutuu vain sanojen, sanavalintojen ja väittämien kautta, jotka muuttuvat todeksi kun niistä pitää tarpeeksi pitkään kiinni – niin hyvässä kuin pahassa.

*Vladimir Putin: Menestyvän johtajan opetus-*kirjan konsepti on ollut varmasti ideatasolla helppo myydä kustantajalle, sillä siinä yhdistyy niin moni ajallemme tyypillinen ja herkullinen piirre. Toteutus kuitenkin on – ehkä kiireen alla – jäänyt vain roiskaisuksi sinne päin. Kirjan paras anti on se, että se pakottaa miettimään rajoja toden ja valheen, liioittelun ja neutraalin esityksen välillä. Lisäksi kirjan kansi on yksinkertaisesti upea: Putin photoshopattuna leikkisän rentona ikkunalaudalle istuskelemaan. Jo pelkästään sen nähdäkseen kirja kannattaa ottaa ainakin kerran käteensä.

Ira Österberg

In memoriam Marja Leinonen 1946–2019

Monipuolinen kielen ja kulttuurin tutkija, professori Marja Leinonen kuoli lauantaina 8. kesäkuuta vaikean sairauden uuvuttamana. Hän oli syntynyt Varkaudessa 16.1.1946.

Leinonen oli laaja-alainen ja kansainvälisesti tunnettu kielitieteilijä, slavisti ja fennougristi. Hän teki työuransa pääosin Tampereen yliopiston slaavilaisen filologian professorina vuodesta 1985 vuoteen 2004. Professorikautenaan Marja oli kolme kertaa Suomen Akatemian vanhempaina tutkijana ja johti neljää Suomen Akatemian rahoittamaa tutkimusprojektia, joiden aihepiirejä olivat Suomessa puhuttu venäjä, Suomen venäläisten suullinen historia, lauserakenteet venäjän ja suomen kielten kohtaamisissa ja haastattelutilanteissa tallennetun puhutun venäjän kielen analyysi. Monografioiden lisäksi Marja Leinonen kirjoitti satakunta tieteellistä artikkelia, joista noin puolet on ilmestynyt kansainvälisissä julkaisuissa. Varhaiseläkkeelle jäätyään hän ehti toimia 15 vuotta vapaana tutkijana ja laajentaa profiliaan yleisestä kielitieteestä ja venäjän kielen tutkimuksesta muun muassa suomen sukukieliin ja baltologiaan sekä opiskella taidehistoriaa. Samalla hän omistautui maalausharrastukselleen.

Ulla Marja-Leena Leinonen kirjoitti ylioppilaaksi Varkauden yhteislyseosta 1964 ja suoritti Helsingin kauppar korkeakoulussa kirjeenvaihtajatutkinnon 1967. Kieliopintoja hän ryhtyi jatkamaan Helsingin yliopistossa opiskellen yleistä kielitiedettä ja Venäjän kieltä ja kirjallisuutta. Maisterintutkinnon pääaineena vuonna 1975 oli Venäjän kieli ja kirjallisuus. Vuosina 1975–1978 Marja Leinonen oli Helsingin yliopistossa tuntiopettajana venäjän oppiaineessa ja lehtorin sijaisena yleisessä kielitieteessä. Lisensiaatintutkielman hän teki Venäjän kieleen ja kirjallisuuteen 1979. Marja Leinonen oli nimetty Tampereen yliopiston slaavilaisen filologian assistentin virkaan 1979 ja vuodesta 1981 yleisen kielitieteen lehtoriksi. Nelivuotiskauden 1979–1983 hän oli kuitenkin Suomen Akatemian tutkimusassistenttina. Väitöskirja venäjän kielen verbiaspektista syntyi 1982 ja tohtorin tutkinto yleiseen kielitieteeseen 1983, minkä jälkeen hän sai nimityksen yleisen kielitieteen dosentiksi.

Marja Leinosen teoreettisesti ansiokas väitöskirja *Russian aspect, "temporal'naja lokalizacija", and definiteness / indefiniteness* sai laajalti kansainvälistä tunnustusta. Marjan vastaväittäjänä 1982 ollut Tukholman yliopiston lingvistiikan emeritusprofessori Östen Dahl kertoi kuultuaan Marjan kuolemasta näin: ”ei kauankaan sitten poimin esiin Marjan väitöskirjan ja oivalsin, että siinä on koko joukko pohtimisen arvoisia asioita, jotka olin enemmän tai vähemmän unohtanut. Dickeyhän siteeraa häntä aika paljon...” Hans Robert Mehlig Kielistä kirjoitti: ”Marjan aspektikirja ei ole mielestäni tähän päivään mennessä saanut ansaitsemaansa arvostusta, siihen viitataan useimmiten vain esittämällä yksittäisiä sitaatteja. Stephen Dickey on poikkeus.” Näissä kommentteissa viitataan yhteen tämän hetken slaavilaisen aspektin tutkimuksen ykkösnimeen. Dickeyn vuonna 2001 valmistuneessa väitöskirjassa Leinonen mainitaan jo esipuheessa ja viittauksia hänen monografiaansa on lähes 40:llä sivulla, enemmän kuin esimerkiksi venäläisen aspektologian suurmiehiin Juri Masloviin ja Aleksandr Bondarkoon.

Ennen nimitystään Tampereen yliopiston professoriksi 1985 Marja Leinonen julkaisi myös kiitetyn monografian *Impersonal sentences in Finnish and Russian*. Se eteili jo hänen tutkimustensa seuraavaa painopistealuetta. Kontrastiivisessa puhekielen tutkimuksessa hänen työnsä oli samalla tavalla uraauurtavaa kuin Jelena Zemskejän venäjän puhekielen tutkijana.

Marja Leinosen tieteellisen kiinnostuksen ja asiantuntemuksen pääasiallisia kohteita olivat puhtaasti kielioipin ilmiöiden (aspekti, tempus ja evidentialisuus, syntaksi) lisäksi kielen vaihtelu, puhuttu ja murteiden venäjä sekä kielikontaktit. Marjan mielenkiinto ulottui myös laajemmin lähialueiden kulttuuriin, venäläisten maahanmuuttajien historiaan sekä suomalais-ugrialaisten kansojen ja fennougristiikan historiaan. Professoriaikanaan hän muun muassa kirjoitti yhdessä Natalia Baschmakoffin kanssa tutkimuksen Suomen venäläisistä sotienvälisenä aikana (*Russian life in Finland 1917–1939*).

Marja oli rehellinen ja tinkimätön tutkija, sen takia myös kysytty asiantuntija virantäytöissä ja muissa asiantuntijatehtävissä niin kotimaassa kuin kansainvälisesti. Vuosina 1988–2004 hän toimi *Scando-Slavican* toimitusneuvoston jäsenenä, 1995–2000 pohjoismaisten kielitieteilijöiden yhdistyksen (Nordic Association of Linguists) johtokunnassa, 1995–1999 Suomen kielitieteellisen yhdistyksen johtokunnassa, mistä ajasta kaksi viimeistä kautta puheenjohtajana.

Jäätyään ennenaikaiselle eläkkeelle professorinvirastaan Marja Leinonen ei jättänyt tieteellistä toimintaa vaan jatkoi aktiivista tutkijantyötään entistä keskitetympin. Hän etääntyi jossain määrin slavistiikasta ja suuntautui muun muassa permiläiskielten, lähinnä komin (syrjäänin) tutkimukseen sekä viime vuosina viroon ja balttilaisiin kieliin, ennen kaikkea latviaan.

1990-luvun puolivälissä Marja Leinonen tutustui kielentutkija Jölgin Tsypanoviin, joka piti komin kielen kurssia Helsingissä. Siitä alkoi komin kielen opiskelu, mistä tuloksena varsin pian alkoi syntyä tutkimusartikkeleita komin verbiopista, syntaksista ja sanastosta sekä venäjän vaikutuksesta komiin. Marja piti yhteyttä Suomessa oleskeleviin komilaisiin ja vieraili kahdesti myös luennoitsijana Syktyvkarissa. Marjan nauttimasta arvostuksesta Kominmaassa kertoo Tsypanovin kirjoittama nekrologi, joka ilmestyi *Komi mu* -lehdessä heinäkuussa 2019.

2000-luvulta alkaen Marja Leinonen oli aktiivinen Rozentäls-seurassa ja julkaisi seuran lehdessä ahkerasti muun muassa kirja-arvioita, käännöksiä ja haastatteluja. Marja lauloi myös Suomen latvialaisessa Ziemeļmeitan (”Pohjanneito”) -kuorossa. Eri yhteyksissä hän esitelmöi

latvialaisesta kirjallisuudesta, esimerkiksi sen kulmakivistä Jānis Pliekšānsista (tunnetaan kirjailijanimellä Rainis) ja tämän vaimosta Elsa Pliekšānesta. Suomeen kotiutuneet latvialaiset arvostavat suuresti Marja Leinosen latvialaisen kirjallisuuden, kuten juuri Rainisin runojen suomennoksia.

Marja Leinonen toimi myös Euroopan unohdetuista seuduista ja kansoista kiinnostuneen Bukovinan perilliset ry:n varapuheenjohtajana yhdistyksen perustamisesta asti eli kymmenen vuoden ajan.

Yhdistyksellä on tekeillä Bukovina-kirjallisuusantologia, josta Marjan useista eri kielistä suomentamat tekstit muodostavat keskeisen osan. Marja Leinonen oli myös Suomen Slavistiipiirin jäsen.

Leinosen laajasta kansainvälisestä vaikutuksesta kertoo lukuisien ulkomaisten kollegoiden yhteydenotot hänen poismenonsa johdosta. Bulgarianlaissyntyinen kielentutkija Petar Kehayov kertoi, ettei hän tuntenut Marjaa ollenkaan slavistina vaan suomalaisugrialaisten kielten tutkijana ja että oli viimeksi lukenut Marjan kirjoituksia Kuolan niemimaan filman-saamelaisista. Nadja Zorihina-Nilsson Tukholmasta kirjoitti: ”jälleen on yksi kielitieteilijä ja hyvä ihminen poistunut liian varhain joukostamme... Marja on kanssamme niin kauan kuin elämme. Kirjat ja artikkelit ovat tallella. Joku kirjoittaa muistelmia. Valoisa olkoon hänen muistonsa!” Boris Norman Minskistä kirjoittaa: ”Marja Leinonen kävi vieraanani Minskissä ja muistelen häntä mitä lämpimimpin tuntein. Hän oli hämmästyttävä nainen, ystävällinen, rehellinen ja avoin kaikelle uudelle. Rauha hänen sielulleen!”

Marja Leinonen oli monipuolinen ja etevä tutkija, tiukka ja vaativa, mutta luotettava yhteistyökumppani. Näinä tiedepoliittisten myllerrysten aikoina on syytä muistaa niitä suomalaisia tutkijoita, joille kansainvälinen yhteistyö ja julkaisutoiminta olivat luonnollinen osa tutkijan uraa jo paljon ennen kansainvälistymisstrategian ohjelmallista virallistamista ministeriötasolta. Pitäkäämme Marjan muisto ja hänen työnsä elävänä.

Hannu Tommola

VIE-toimijoiden kirjo Aleksanteri-foorumissa 9.5.2019

Ensimmäistä kertaa järjestetty valtakunnallinen Aleksanteri-foorumi kokosi toukokuussa saman katon alle yli 180 aktiivista Venäjän ja Itä-Euroopan alueiden parissa toimijaa. Helsingin yliopistolla järjestetyssä tapahtumassa oli edustettuna yli 80 tahoa koulutuksen, tutkimuksen, liike-elämän ja kansalaisyhteiskunnan aloilta. Tapahtuman ideana oli paitsi tuoda yhteen alan toimijoita, myös kartoittaa tämänhetkistä VIE-osaamisen tilaa Suomessa.

Foorumi rakentui kaikille yhteisestä aamuohjelmasta ja iltapäivän neljästätoista työryhmäkeskustelusta. Avauspuheenvuorot esittivät Markku Kangaspuro (Aleksanteri-instituutti) ja Ilkka Herlin (Cargotec ja Aleksanteri-instituutin neuvottelukunta). Kangaspuro puhui suomalaisen VIE-osaamisen pitkistä perinteistä sekä tutkitun tiedon yhteiskunnallisista merkityksistä. Herlin toi esille kokemuksiaan Venäjä-yhteistyöstä ja korosti tarvetta kansainvälisten yhteistyömuotojen tiivistämiseen globaalien haasteiden edessä.

Aamupäivä jatkui asiantuntijapaneelilla, jossa pohdittiin VIE-toimijoiden ajankohtaisia tarpeita ja haasteita sekä VIE-osaamisen merkitystä suomalaiselle yhteiskunnalle. Omia näkökulmiaan paneelissa olivat jakamassa Pekko Kohonen (Cultura-säätiö), Minna Likan-

der (ainejärjestö Sasha ry), Katalin Miklóssy (Aleksanteri-instituutti), Ilkka Salonen (East Office of Finnish Industries), Joni Virkkunen (VIETS ry ja Itä-Suomen yliopisto) ja Hanna Smith (Hybrid CoE). Esille nousi yhtäältä huoli kielitaitoisten osaajien vähäisestä määrästä ja toisaalta alan opiskelijoiden epävarmuus oman osaamisen relevanssista ja riittävästä työelämätaidoista. Puhuttiin myös verkostojen ja viestinnän tärkeydestä alalla, jossa aktiivisia toimijoita ja asiantuntemusta löytyy viljalti eri yhteiskunnan ja työelämän osa-alueilta.

Panelistit keskustelivat myös eri VIE-alueen maiden eroista ja erityispiirteistä, jotka asettavat haasteita alueen ilmiöiden seuraamiselle. Toimintaympäristön tunteminen on tärkeä osa aluetuntijan osaamista, mutta viime aikoina esimerkiksi eräät Itä-Euroopan maat ovat muuttuneet toimintaympäristöltään niin vauhdilla, että tilanteen seuraaminen on paikoitellen vaikeaa alueeseen vihkiytyneillekin. Aamupäivän ohjelman lopuksi Kansalliskirjaston Slaavilaisen kirjaston palvelupäällikkö Irma Reijonen esitteli osallistujille kirjaston historiaa ja kertoi aineistokokoelman taustasta ja erityispiirteistä.

Aleksanteri-foorumin iltapäivä koostui neljästätoista eri temaattisesta työryhmästä. Työryh-

Aamupäivän paneelikeskustelussa pohdittiin Venäjään ja itäiseen Eurooppaan liittyvän osaamisen merkitystä suomalaiselle yhteiskunnalle.

mät muodostettiin avoimeen kutsuun vastanneista, ja kukin ryhmä määritteli itsenäisesti oman ryhmänsä kokoonpanon ja aiheen. Työryhmien aihepiirejä olivat esimerkiksi koulutus, työelämä, Venäjän talous ja Venäjän ulkopoliittika. Myös kielten opetus, aluekehitys ja kansalaisjärjestöt saivat omat ryhmänsä.

Vaikka kukin ryhmä keskittyi omien erityiskysymystensä pureskeluun, nousi iltapäivän sessioista esiin eri ryhmiä yhdistäviä aiheita. Tapahtuman nimessäkin esiintyvä valtakunnallisuus oli luonnollisesti yksi paljon puhuttaneista teemoista. Usein ilmavaksi jäävä käsite sai päivän mittaan konkreettista tarttumapintaa, kun ryhmät pohtivat valtakunnallisuuden merkitystä ja ilmenemistä oman työnsä ja alansa näkökulmista. Foorumin puheenvuorojen perusteella valtakunnallinen yhteistyö koettiin kentälläkin ensiarvoisen tärkeäksi, joskin monin paikoin myös käytännössä haasteelliseksi.

Toinen puhututtanut aihe oli hiipunut kiinnostus VIE-maita ja erityisesti Venäjää kohtaan. Monet kertoivat havainneensa ilmiön viime aikoina esimerkiksi opiskelijamäärien laskuna. Tämä trendi yhdistettynä eläköitymisiin ja henkilövaihdoksiin on aiheuttanut huolta yhteistyön, kontaktien ja osaamisen jatkuvuudesta tulevaisuudessa esimerkiksi aluekehityksen ja

taloussuhteiden osalta. Ratkaisuksi foorumilla tarjottiin esimerkiksi valtakunnallisia verkko-kursseja ja jatkuvan oppimisen muotoja sekä maisteriopiskelijoiden houkuttelemista alueen tutkimuksen pariin tutkimusavustamisen ja gradupankin avulla. Ideoitiin myös tapoja, joilla aluetta voisi lähestyä uusista näkökulmista. Näitä olivat esimerkiksi kulttuurin ja matkailun näkökulmat ja suomalaisille vieraampien alueiden, kuten trendikkään Keski-Aasian tutuksi tekeminen.

Tutkimuksen ja koulutuksen osalta keskusteltiin rahoituksen ja toimintaympäristöjen muutoksesta. Monista foorumin puheenvuoroista välittyi, että tämänhetkinen tilanne luo yhteistyön sijaan kilpailullisia rakenteita, jotka hankaloittavat VIE-tietotaidon parasta mahdollista käyttöä. Aleksanteri-foorumin saaman palautteen ja foorumipäivän keskusteluiden perusteella vaikuttaakin siltä, että vastaavan kaltaisille, valtakunnallista ja monialaista viestintää, yhteistyötä sekä verkostoja rakentaville tapahtumille on kysyntää.

Julia Heikkinen

maailmanpolitiikan tutkimuksen
maisteriopiskelija

Aleksanteri-foorumi tarjosi mahdollisuuden ajatusten vaihtoon ja monialaiseen verkostoitumiseen Suomen VIE-osaajien kesken.

Vieraanvarainen Tartto toimi uskontotutkijoiden Mekkana, jonne juhannuksen jälkeisellä viikolla noin 700 tutkijaa kokoontui viideksi päiväksi. Kyseessä oli järjestyksessä 17. EASR-konferenssi (Annual Conference of the European Association for the Study of Religions). Joukkoon mahtui runsas otos niin jälkisosialististen maiden tutkijoita kuin suomalaisia panelistejakin. Konferenssin laveana teemana olivat jatkuvuudet ja katkokset. Suomalaisen keynote-puheenvuoron käytti folkloristiikan professori Lotte Tarkka (HY), joka hurmasi esittämällä runonlaulaja Anni Lehtosen (1868 – kuolinaika tuntematon) runon taltiointin ja tulkitsemalla sen sisällön mielikuvitusosuuden. Säkeistä tuli mieleen uhoamisen merkitys voimaannuttajana. Jos ottaa päähän, niin laula!

Konferenssin helmenä erottui myös konfliktialueen koululaisten sekaopetusta havainnoinut professori Zvi Bekerman, joka sai myös raikuvat aplodit. Bekermanin mukaan lapset pystyvät elämään toisiaan luokittelematta, opettajilta se ei aina onnistunut. Juutalais- ja palestiinalaislasten yhteisopetukseen panostus voi olla maailman mitassa vain pisara meressä, mutta sanomassa on toki yleistettävää. Tulosten perusteella altavastaajat eli palestiinalaislapset hyötyivät yhteisopetuksesta sosiaalisen nousun optiona. Silti he toivoivat, että heidän omat tarinansa kerrottaisiin vääristelemättä.

Kolmas helmi oli retki Peipsijärven vanhauskoisten kylään Varnjaan ja sen pikkuruiseen papittomien seurakuntaan. Esinainen Zoja Ivanovna esitteli alttarittoman kirkkonsa, sen ikonostaasin, tyhjeneistä kodeista kirkkoon tuodut ikonit ja lauloi *znamenni*-sävelin jouluhymnin. Muinainen kalastaja- ja sipulinviljelijöiden kylä on lähes autio, 10–15 jäsenen seurakunta vetää viimeisestä sipulinvarresta. EU:n tuella on palkattu ulkopuolinen maalausryhmä korvaamaan varkaiden viemät arvokkaat ikonit. Opastusta kuunnellessa tuli mieleen, että kun iäkkään Zoja Ivanovan sukupolvi siirtyy ”tuonilmaisiiin”, kuka perii kulttuuriperintön arvokkaan vuonna 1913 rakennetun pyhäkön, jonka katonrajaa kiertää alkuperäinen, kaunis sateenkaariornamentti ja kattoon on kuvattu taivaan merkit? Retken toinen kohde, Kassinurmen maauskoisten rituaalipuisto oli upouutuudessaan (ruohonleikkurilla parturoitu nurmi, mitäänsanomattomat puuveistokset) ulkopuolisin silmin katsoen antiklimaksi. Met-

säpuisto on kuitenkin ahkerassa rituaalikäytössä, mikä tarkoittaa käytännössä hääjuhlia.

Yksi oudoimmista paneeleista käsitteli islamin historiaa. Ykkösesiintyjä pyrki kehystämään Malika-prinsessan hagiografian naisten suuren autonomian osoitukseksi osmanien valtakunnassa; tähän väitteeseensä hän tosin unohti palata alkuslaidinsa jälkeen. Samaan hengenvetoon hän selosti lapsi-Malikan pakkonaittamista sukulaiselleen ongelmattomana, muista sisäisistä ristiriidoista puhumattakaan. Aihe on kuitenkin tärkeä. Prinsessa Malika on viihdeteollisuudessa käytetty esikuvahahmo. Kakkösesiintyjä vuorotaan esitteli *jihadin* eri käsitteitä pinnallisesti, mistä sai yleisöltä kritiikkiä. Kolmas esiintyjä, Fribourgin yliopiston iranilainen professori esitteli haastattelemiensa islamiin kääntyneiden etnisten sveitsiläisten kokemuksia; kaikki positiivisia. Kesken esitystä hän lipsautti, että oli itse myös haastateltavana kääntynyt. Etupenkissä istunut brittiprofessori kihisi raivosta, painoi välillä otsansa pulpettiin, eikä lopulta säästellyt sanojaan. Tosielämän kannalta paneeli oli silti mitä opettavaisin: pikkuisen teeskenneltiin akateemista dialogia ja otettiin aidosti mittaa toisten hyväuskoisuudesta.

Konferenssissa käytiinkin paljon keskusteluja uskontotieteen tieteenalan profiilista. Esimerkiksi paneelissa *The Ideology of Religious Studies* pohdittiin uskontotieteen ikuisuuskysymyksiä uskonnon määritelmästä ja missä määrin käsitteen määrittely edes on mahdollista tai järkevää. Kuten suuri osa uskontotieteilijöistä myöntää, käsite on sosiaalinen konstruktio ja uskonnon määrittelyllä luodaan aina myös ulossulkemisia ja arvotetaan asioita. Käsitteen määrittely on myös usein varsin länsimais- ja kristinuskokeskeistä. Konferenssin yleiskokouksessa nostettiin esiin se, että joissakin tapahtumassa esitetyistä papereista oli ilmennyt varsin tunnustuksellisia ja esimerkiksi islamofobisia painotuksia. Epäilemättä nämä keskustelut osaltaan vaikuttivat siihen, että kesän lopulla julkaistu vuonna 2020 pidettävän uskontotieteen maailmanjärjestön, IAHR:n (International Association for the History of Religion) konferenssin kutsussa nähtiin tarpeelliseksi mainita erikseen, että ”IAHR ei ole foorumi tunnustuksellisille tai apologeettisille” näkemyksille.

Venäjä ja uskonnon monet kasvot

Apulaisprofessori Sonja Luehrmann (Vancouver) esitelmöi aineellisen ja henkisen kulttuuriperinnön transformaatioista, muun muassa hylättyjen rakennusten ja hautausmaitten merkityksestä yksittäisten ihmisten aitoina pako- ja hartauspaikkoina. Nämä paikat ovat monille tuttu näky: koivua kasvava tiilikasa tai muhkurainen pelto. Ne eivät avaudu vieraille, mutta ne voimaannuttavat niitä, jotka niissä käyvät. Luehrmann käsitteli institutionaalista katkeamista, mutta inhimillistä jatkuvuutta jälkisosialistisessa uskonnollisuudessa. Hän on tutkimuksissaan havainnut jatkuvuutta neuvostokulttuurin ja uskonnon harjoittamisen välillä jopa samojen toimijoiden kautta. Ei ole tavatonta – ennemminkin varsin yleistä – että neuvostoaikainen kulttuurityöntekijä ja poliittisen kasvattamisen vastuuhenkilö on päätenyt uskonnollisen organisaation toimijaksi, ”metodistiksi” (methodician), esim. papiksi tai mullahiksi. Inhimillinen jatkuvuus neuvostoajoista näkyy siten uskonnollisissa organisaatioissa, että ne tarjoavat paikan parhaiten käyttää sitä pätevyyttä, jota aiemmassa työssä oli kertynyt. Tämä on yksi varsin uskottava polku monien muiden muutostarinoiden joukossa. Monet neuvostokulttuurin tilat ovat myös muutettu uskonnon tiloiksi, ja tällöin uskonto saattaa päätyä kilpailijaksi kulttuurin kanssa. Kun neuvostoajana kulttuuri nähtiin poliittisen ja sosiaalisen transformaation välineenä, nyt uskonnolla voi olla – kenties transendenttien tavoitteiden lisäksi – aika lailla sama tehtävä. Luehrmannin kontribuutio on ollut merkittävä sen tutkimisessa, miten yksilön maailmankatsomuksen muutos tapahtuu yhteiskunnan ideologian murroksessa. Nyt kolmekymmentä vuotta sosialismin jälkeen sukupolvien välinen siirtymä uskonnon ja arvojen alueella odottaa uutta tutkimusta. Miten uskonto siirtyy ja muoutuu jälleen uudessa tilanteessa?

Professori Alexander Agadjanian (RGGU, Moskova) puhui viimeaikaisista valtion ja kirkon sifoniahankeista, joista tärkeimpinä mainitsi presidentti Putinin v. 2016 vaalikampanjaelokuvan ”Valamo – pyhä saari” ja Venäjän historiaa uudelleen kirjoittavat pysyvät teemanäyttelyt. Hän muistutti, että Venäjän kansalaisuskonnon kulmakivi on suuri isänmaallinen sota, jonka ilkkuminen on yksinkertaisesti kielletty.

Venäjän kristillisyyden moni-ilmeisyyttä käsiteltiin useammassa esitelmässä. Igor Mikeshinin sessioissa nostettiin esiin venäläisiä vähemmistökirikkoja, mm. baptisteja, helluntailaisia,

vanhauskoisia, niin metropoleissa kuin arktisilla alueilla. Sopeutuminen ja jännitteet paikallisten perinteiden, roolien ja tapojen sekä lähetystyöntekijöiden opetuksen välillä olivat monien esitelmien kiinnostavaa antia. Periaatteessa noituutta tarkastelevassa sessiossa tarttolainen Art Leere kertoi 200 kilometriä Syktyvkarista sijaitsevasta evankelisesta kirkosta, jossa evankelinen oikeaoppisuus kohtaa paikalliset tavat. Evankelinen kirkko oli pitkään ainoa kristillinen ryhmä alueella ja vasta viime vuosina alueelle on rakennettu ortodoksinen kappeli. Evankelinen kommuuni amerikkalaista perustajaa myöten oli hyväksyvä kaikkea paikallista – periaatteessa evankelisessa perinteessä torjuttua – kohtaan. Esimerkiksi ikoneista opetetaan, ettei niitä tulisi olla, mutta käytännössä tutkijan vieraillessa seurakunnan jäsenten kodeissa, niitä siellä yleensä oli. Kirkossa ei myöskään haluttu harjoittaa noituutta, silti osa evankelisen kirkon jäsenistä oli noitia, joiden rituaaleissa tutkijakin oli ollut paikalla. Kansan ortodoksisuus ja animistiset ideat säilyivät rakkaina myös kirkon jäsenille. Myös lähetystyöntekijä ja yhteisön pastori ovat kohteliaita noituutta kohtaan, joka on melko ainutlaatuista globaalin evankelikaalisuuden kentässä.

Konferenssissa oli myös useita paneeleja islamista jälkisosialistisissa maissa. Vaikka paneeleissa käsiteltiin niinkin erilaisia aiheita kuin tataarien historia Puolassa tai uskonnon käyttö Tšetšenian politiikassa, usein toistuvina teemoina esiin nousivat monissa maissa ilmenevä pyrkimys määrittellä ja kehittää omaa, kansallista islamia ja uskonnollisen monimuotoisuuden hallitsemisen haasteet. Esimerkiksi Prahan yliopistossa työskentelevä Zora Hesova analysoi Bosnian muslimien pyrkimystä toisaalta integroitua osaksi kansainvälistä islamilaista yhteisöä, mutta toisaalta säilyttää omat erityispiirteensä kansainvälisten salafististen virtausten paineessa. Bosnian islamilaisia perinteitä käsitelti myös Zora Kostadinovan ainutlaatuiseen etnografiseen tutkimukseen pohjautuva paperi sarajevolaisesta suufilaisesta yhteisöstä. Kostadinova esitti, että yhteisön uskonnollisissa rituaaleissa oli paljon vaikutteita modernista psykoanalyysista. Samalla yhteisö pyrkii myös modernisoimaan paikallisia perinteitä ja luomaan kansallista identiteettiä. Marat Ilyasovin paperi puolestaan analysoi ”hyvän islamin” määritelmää Ramzan Kadyrovin poliittisessa retoriikassa. Islamilla on tietenkin keskeinen rooli Tšetšenian kansallisessa identiteetissä, mutta tasavallassa on useita erilaisia islamin muotoja. Salafismilla on edel-

leen paljon kannatusta, minkä tähden poliittinen eliitti kiinnittää puheissaan niin paljon huomiota ”oikean” islamin puolustamiseen.

In memoriam Sonja Luehrmann (1975–2019)

Konferenssin jälkeen elokuussa vastaanotimme järkyttäneinä suruviestin arvostetun ja rakkaan kollegan, antropologi Sonja Luehrmannin poismenosta. Hän osallistui EASR:n konferenssiin vajaan kahta kuukautta ennen kuolemaansa Vancouverissa 44 vuoden iässä. Sonja osallistui aktiivisesti koko konferenssiin, ja niin kuin Irina Pärt yhteistä Peipsijärven retkeä muistellensa kirjoitti: Sonja oli täysin tyyni – kanssamme, mutta poissaoleva. Vancouverin kollegat muistelivat hänen sanojaan: ”Jos minulla on enää kaksi vuotta elinaikaa, haluan elää ne antropologina”. Viimeisillä pitämillään luennoillaan hän oli pahoitellut, ettei kemoterapian aiheuttaman hajamielisuuden tähden voinut vastata opiskelijoiden kysymyksiin niin täydellisesti kuin olisi halunnut.

Professori Luehrmann oli säteilevä, antaumuksellinen ja sydämellinen. Lahjakkaalla tutkijalla oli ihmeellisellä tavalla aikaa keskustella ja osallistua kuuntelijana toisten esityksiin, myös meidän sessioomme. Tarton KGB-museon

vieraskirjaan hän jätti nimikirjoituksena ja tervehdyksensä. ”Toivon, että tällainen joskus avattaisiin Moskovassakin”, hän sanoi.

Sonja Luehrmann oli maailman luokan tutkija, joka tunnettiin useissa verkostoissa, mm. Katja Tolstajan kokoaman INaSEC:n (Vrije Universiteit Amsterdam) holokaustin ja gulagin muistiperinnön verkostossa. Hän työskenteli myös Helsingin yliopiston tutkijakollegiuimissa. Yksi perheen kolmesta lapsesta syntyi Naistenklinikalla, mistä jäi lämpimät muistot. Perhe oli monesti mukana konferensseissa, ja äiti saattoi tauolla käväistä imettämässä. Luehrmann kirjoitti viime vuosina paljon Venäjistä, mm. maallisten neuvostoarkistojen arvosta uskonnon tutkimuksen lähteenä. Hänen viimeinen kirjansa abortinvastaisesta aktivismista Venäjän ortodoksisirkossa jäi viimeistelemättä. Jäämme kaipaamaan Sonjaa, joka nyt on poissa, mutta kanssamme.

Lue Sonja Luehrmannin kotiyliopiston Simon Fraser University (Kanada) muistokirjoitus: <http://www.sfu.ca/sociology-anthropology/news-events/news-2019/in-memoriam-sonja-luehrmann.html>.

**Elina Kahla, Maija Penttilä
ja Kaarina Aitamurto**

Idäntutkimus 2020–2021: Kutsu kirjoittajille

Haluaisitko kirjoittaa *Idäntutkimukseen*? Vuosina 2020–2021 on tiedossa jälleen kiinnostavia teemoja eri aihealueilta sekä yksi numero, jossa teema on vapaa.

1/2020 Vapaa teema, deadline 15.11.2019

Vapaan teeman numeroon voi tarjota kirjoituksia *Idäntutkimuksen* maantieteellisesti kattamaan alueeseen liittyen eri tutkimusaloilta.

2/2020 Ympäristö, deadline 1.2.2019

Ympäristön yhteiskunnallinen ja kulttuurinen merkitys ei ole kadonnut teollistumisesta ja digitalisoitumisesta huolimatta. Itä-Euroopan tapauksessa ympäristö on usein esitetty suoraviivaisesti sosialismin aikaisen saastumisen tai sen jälkeisen jälleenrakennuksen yhteydessä, mutta uudemmissa tulkinnoissa yksipuolisia mielikuvia on alettu myös kyseenalaistaa. Samaa aikaa ilmastonmuutos ja sen hillitsemisen edellyttämät toimet ovat nostaneet esiin tarpeen

uudenlaiselle ympäristöpolitiikalle ja –käsitteille. Miten ympäristö esitetään poliittisissa ja kulttuurisissa tulkinnoissa itäisen Euroopan maissa? Millaisia uusia aiheita on noussut keskusteluun? Mikä rooli esimerkiksi ympäristöaktivismilla on? Ympäristö-teemanumeroon voi tarjota artikkeleita, esseitä, kolumneja ja muita *Idäntutkimukseen* sopivia kirjoituksia näistä teemoista. Tarjoa tekstiäsi Ympäristö-numeron vastaavalle toimittajalle Emma Hakalalle [at] fiia.fi tai päätoimittaja Katja Lehtisaarelle.

3/2020 Keho, deadline 15.4.2020

Käsitteleekö Venäjään tai itäiseen Eurooppaan liittyvä tutkimuksesi ruumiillisuutta, terveyttä, sairautta, kehon palvontaa ja ulkonäköä tai seksuaalisuutta? Tai onko tutkimuksesi keskiössä liike ja liikkuminen tai urheilu? Oletko teatterin tai muiden esittävien taiteiden asiantuntija? Keho-teemanumerossamme muun muassa näitä kysymyksiä voi lähestyä eri tieteenalojen ja metodien näkökulmasta.

4/2020 Uho, deadline 15.8.2020

Mahtailu, rehvakkuus, kiihko. Muun muassa näitä merkityksiä liittyy uhoon, joka on vuoden 2020 neljännen teemanumeron aihe. Teemanumeroon sopii mukaan muun muassa suurvaltapolitiikkaa, kilpavarustelua, yhteiskunnallisia liikkeitä, vastarintaa ja aktivismia käsittelevä tutkimus. Myös esimerkiksi kilpailut ja palkinnot, samoin erilaiset ismit ja ideologiat sekä manifestit voivat olla tarkastelun kohteena. Numeroon voi tarjota niin historiaa kuin nykypäivää koskevaa tutkimusta eri aloilta, kunhan aihe liittyy Venäjään tai itäiseen Eurooppaan.

Tiedossa on myös jo vuoden 2021 ensimmäinen teemanumero:

1/2021, Pohjoinen kirjallisuus, deadline 15.11.2020

Teemanumero nostaa esiin Venäjän pohjoisten alueiden äänen, niiden oman kirjallisuuden ja kulttuurin, jotka keskusteluissa arktisista alueista usein jäävät vähemmälle huomiolle kuin ympäristökysymykset ja geopolittinen valtapeli. Millä tavoin pohjoinen kirjallisuus käsittelee modernisaatioprosesseja sekä niiden vaikutusta

luontoon ja alkuperäiskansoihin? Millainen on alueen alkuperäiskansojen ja venäläisen kirjallisuuden suhde? Miten arktisen alueen kirjailijat ovat käsitelleet pohjoisen suhdetta (neuvosto) valtioon, ja miten he käsittelevät Venäjän nykytilannetta? Entä millaisena näyttäytyy urbaani pohjoinen ennen ja nyt? Teemanumeroon toivotaan kirjoitusehdotuksia, joissa käsitellään Venäjän pohjoisten alueiden kirjallisuutta ja kulttuuria. Lähetä juttuehdotuksesi teemanumeron vierailevalle toimittajalle Tintti Klapurille [at] helsinki.fi tai päätoimittaja Katja Lehtisaarelle.

Kaikkia numeroitamme koskevat kirjoitusohjeet löytyvät sivuiltamme journal.fi/idantutkimus. Tervetuloa tarjoamaan juttuideoita! Julkaisemme muun muassa tieteellisiä artikkeleita, esseitä, kolumneja, väitöskertoja, kirja-arvioita, seminaariraportteja ja keskustelunavauksia. Pyydämme jättämään valmiit artikkelikäsitelmät Journal.fi-sivuston kautta; juttuideoista keskustellaksesi ota yhteyttä päätoimittaja Katja Lehtisaareen [at] helsinki.fi, toimituskunnan jäseniin tai teemanumeroiden toimittajiin.

Tämän numeron kirjoittajat

Olga Davydova-Minguet, FT, apulaisprofessori, Karjalan tutkimuslaitos, Itä-Suomen yliopisto

Philip Gleissner, PhD, Assistant Professor, Department of Slavic and East European Languages and Cultures, Ohio State University, USA

Alina Kuusisto, FT, tutkija, Karjalan tutkimuslaitos, Itä-Suomen yliopisto

Ritva Nätkin, YTT, sosiaalipolitiikan dosentti, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto

Teemu Oivo, YTM, väitöskirjatutkija, Karjalan tutkimuslaitos, Itä-Suomen yliopisto & Aleksanteri instituutti, Helsingin yliopisto

Minna Piipponen, YTT, tutkija, Karjalan tutkimuslaitos, Itä-Suomen yliopisto

Tuulia Reponen, YM, väitöskirjatutkija, Historia- ja maantieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto

Joni Virkkunen, HTT, tutkimuspäällikkö, Karjalan tutkimuslaitos, Itä-Suomen yliopisto

Ohjeita kirjoittajille

Ajantasaiset kirjoittajaohjeet verkkosivuillemme:
<https://journal.fi/idantutkimus/about/submissions>

1 Katja Lehtisaari: Yhteiskunnan ja arjen turvallisuuden äärellä

ARTIKKELIT

- 3 Joni Virkkunen, Minna Piipponen & Tuulia Reponen: Afrikkalainen muuttoliike, turvallisuus ja Venäjä
- 20 Alina Kuusisto: Pohjoinen ulottuvuus eurooppalaisen yhteistyön työkaluna
- 40 Ritva Nätkin: Turvattomuus ja opiskelijoiden tulevaisuusvisiot Suomessa ja Virossa
- 59 Teemu Oivo & Olga Davydova-Minguet: Kaksoiskansalaisuuden turvallistaminen ja Suomen venäjänkieliset

ESSEE

- 78 Philip Gleissner: Bibliografinen data data ja tekstien liikkeet rautaesiripun läpi

TAIDE

- 92 Margarita Rosselló Ramón & Juha A. Vuori: Turvallisuuden värit

KOLUMNI

- 98 Joni Virkkunen: Venäjä-yhteistyön intressit ja ristiriidat

LEKTIO

- 100 Alicja Fajfer: Rajojen ymmärtäminen kielellisten identiteettien avulla
- 106 Arviot
- 110 Ajankohtaista

